

BUĐONI

PREDENI PUT
II

БИБЛИОТЕКА	
ДОМА ЈНА — БЕОГРАД	
СИРНЛ:	<i>III-ка-264 пр. 1</i>
тумз	<i>11</i>
Ина.	<i>1684</i>
Бр.	

VOJNA BIBLIOTEKA

INOSTRANI PISCI

KNJIGA ŠEZDESET ŠESTA

UREĐIVAČKI ODBOR

general-pukovnik Srećko MANOLA, general-pukovnik u penziji Božo LAZAREVIĆ, general-potpukovnik Boško ĐURIČKOVIĆ, viceadmiral Bogdan PECOTIĆ, general-potpukovnik Mirko BULOVIĆ, general-potpukovnik u penziji Vekoslav KOLB, general-major avijacije Nikola LEKIĆ, vazduhoplovnotehnički pukovnik Miroslav BORAS, tehnički pukovnik dipl. inž. Mihajlo KOKOLJEVIĆ, pešadijski pukovnik Milan GLUMAC, pešadijski pukovnik Zdravko ĐUKOVIĆ (odgovorni urednik)

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD
BEOGRAD
1967.

74-10-26

BUĐONI

PРЕДНИ ПУТ

II

ЦЕНТРАЛНАЯ БИБЛИОТЕКА ВІ
БЕРГРАД
нр. III-1а-264-П/1
нр. бр. 47560 21216

NASLOV DELA U ORIGINALU

Маршал Советского Союза

C. M. БУДЕННЫЙ

ПРОЙДЕННЫЙ ПУТЬ

*

КНИГА ВТОРАЯ

Preveo s ruskog
general-potpukovnik u penziji VLADIMIR SMIRNOV

*

Военное издательство
Министерства обороны СССР
Москва — 1965

S A D R Ž A J

	Strana
Napomene sovjetske redakcije	6
Od autora	7
1. Na prijemu kod Iljiča	15
2. Na poljski front	33
3. Primite nas u Partiju	52
4. Pred početak borbi	82
5. Napad je počeo	95
6. Proboj	110
7. U pozadini neprijatelja	126
8. Povlačenje intervencionista	136
9. Uzećemo Novograd Volinski	155
10. Crvena zastava nad Rovnom	185
11. Neočekivani zaokret	221
12. Borbe u susretu na reci Stir	253
13. Pred nama je Lavov	315
14. Rejd u pravcu Zamostja	367
15. Poslednji plotuni	407

NAPOMENE SOVJETSKE REDAKCIJE

Prva knjiga sećanja istaknutog vojskovođe građanskog rata S. M. Buđonija objavljena je 1959. godine. U ovoj, drugoj knjizi, on kao da nastavlja svoj intimni razgovor sa čitaocem. Ali je ona istovremeno i potpuno završeno, samostalno delo, posvećeno događajima iz borbe protiv belopoljaka u toku 1920. godine.

Knjiga govori o herojskom i dugom pohodu Konjičke armije od Severnog Kavkaza ka Dnjepru, o borbama koje je vodila protiv intervenata kod Žitomira, Berdičeva, Novograda Volinskog, Rovna, Lavova, na reci Stir i kod Zamostja.

OD AUTORA

Druga knjiga sećanja „Pređeni put“ govori o borbenim dejstvima 1. konjičke armije na poljskom frontu u toku 1920. godine.

Drugi antisovjetski pohod Antante započeo je upadom trupa buržoasko-vlastelinske Poljske u Ukrajinu. Bio je to kraj kratkotrajnog mirnog predaha.

Mnogima tada nije bilo jasno zbog čega se mala poljska država usudila da napadne veliku zemlju, koja je držala pod oružjem mladu, ali već u borbi prekaljenu i klasno jedinstvenu, tromilionsku regularnu armiju.

Izgledalo je kao da ne postoje ni politički motivi, koji bi opravdali rat: znali smo da je jedino pobeda velike oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji omogućila ponovo rađanje nezavisne poljske države; sovjetska vlada je priznala poljskom narodu pravo na samoopredeljenje i nije ugrožavala njegov suverenitet.

Ubrzo je sve bilo jasno. Rat su započeli belopoljaci — poljski „rjabušinski“* i „kerenski“, u savezu sa imperialistima Antante.

Revolucionarni vojni savet Konjičke armije saznao je da je vlast u Poljskoj preuzela buržoasko-vlastelinska grupa na čelu sa Juzefom Pilsudskim. Pod njegovim rukovodstvom buržoazija i plemstvo razbili su radničke sovjete i žestoko se okomili na Poljsku komunističku radničku partiju i proletarijat, kojim je ona rukovodila.

* Павел Павлович Рябушинский, ruski bankar i industrijalac, jedan od inicijatora kornilovštine 1917. godine. Pretio je da će „koštunjavom rukom gladi“ ugušiti revoluciju.

Reakcionari su započeli antisovjetsku propagandu, raspirujući mržnju prema ruskom narodu. Našu mladu republiku su prikazivali kao agresora, koji tobože želi da porobi Poljsku. Uskoro je došlo do otvorenih poziva da se ratom proširi poljska teritorija od Baltičkog do Crnog mora na račun Ukrajine i Belorusije.

Koristeći zauzetost glavnih snaga Crvene armije u borbi protiv Kolčaka, Denjikina i Judeniča u letu 1919. godine, belopoljska vojska je upala u zapadne oblasti Ukrajine i Belorusije. Ona je zauzela veliku teritoriju, na kojoj je obnovila vlast kapitalista i vlastele, likvidirala radničke organizacije, zatvorila škole, zabranila upotrebu ukrajinskog i beloruskog jezika u javnom životu. Belopoljski oficiri su streljali komuniste u okupiranim rejonima, bacali u zatvore i koncentracione logore radnike i seljake zbog simpatija prema sovjetskoj vlasti.

Sovjetska vlada je više puta protestovala zbog agresije i nasilja i upućivala poljskim vladajućim krugovima pozive za mir. U noti od 28. januara 1920. godine Sovnarkom RSFSR je izjavio da između Poljske i Rusije nema ni jednog teritorijalnog, ekonomskog ili drugog spora, koji se ne bi mogao rešiti pregovorima, uzajamnim ustupcima i sporazumima. Sovjetska vlada je pri tome ukazivala da svoje odnose sa Poljskom republikom ne gradi na slučajnim vojnim ili diplomatskim kombinacijama, nego na čvrstom principu nacionalnog samoopredeljenja poljskog naroda. Uporno se boreći za mir naša vlada je čak bila spremna na velike teritorijalne ustupke.

Ali buržoaska vlada Poljske nije poslušala glas razuma. Mirna nastojanja zemlje Sovjeta ona je shvatila kao znak slabosti. Poljska buržoazija je 5. marta krenula u napad svojim trupama iz Belorusije. Sovjetska vlada je 6. marta ponovila svoje predloge za mir ističući da rat između dva naroda ne koristi ni jednoj strani.

Najzad, 23. aprila, Sovjetska Republika se obratila vladama Poljske i državama Antante sa novim predlozima za mir. Ponuđeni su pregovori za mir u Londonu ili

Parizu, ili čak u Grodnu ili Belostoku, tj. u gradovima koje je zaposela poljska vojska. I opet nije bilo odgovora.

Što smo više analizirali odnose Poljske prema Sovjetskoj Republici, sve jasnije smo uviđali da iza poljske buržoazije stoji međunarodni imperijalizam. Tada više nije bila tajna da vlade zemalja imperijalističke Antante pripremaju nov pohod protiv Sovjetske Rusije. O tome je meni i Vorošilovu govorio Lenjin, kad smo bili kod njega u Moskvi.

Od Vladimira Iljiča smo saznali da su imperijalisti još pre potpunog sloma Denjikinove avanture počeli da traže „topovsko meso“ za nastavljanje rata protiv Republike Sovjeta. Antanta više nije mogla da vrbuje kontrarevolucionarnu armiju u Rusiji. Ogromna većina stanovništva bila je za sovjetsku vlast, a izolovane buržoasko-nacionalističke i kulačke bande nisu predstavljale ozbiljnu snagu.

Imperijalisti se nisu usuđivali da upotrebe svoju vojsku u borbi protiv Sovjetske Republike. Vojničke armije buržoaskih država je sve više zahvatao revolucionarni duh i moglo se dogoditi da okrenu bajonete protiv svojih tlačitelja.

Antanta je zbog toga iskoristila osvajačke aspiracije buržoasko-vlastelinske vlade Poljske, koja je ekonomski već bila potpuno zavisna od domaćih imperijalističkih država. Smatrajući poljsku vojsku isturenom pesnicom prema Sovjetskoj Rusiji, imperijalisti su je gurali u agresiju. Iz Francuske je prebačena poljska armija generala Galera, jačine 70.000 boraca, formirana na francuskoj teritoriji 1917—1918. za borbu protiv Nemačke. U Poljsku je potekla reka ratnog materijala. Poljska vojska je faktički bila potčinjena savezničkom savetu Antante, tačnije, štabu francuskog maršala Foša. U Varšavu je stigla francuska vojna misija. Plan rata je razrađivan uz njenu pomoć.

Taj plan je predviđao, pre svega, razbijanje sovjetske vojske na prostoru između r. Dnjestar i r. Pripet i zauzimanje Ukrajine na drugoj strani Dnjepra. Zatim se pred-

viđalo pregrupisavanje snaga za nastupanje na širokom frontu kroz Belorusiju. Računalo se sa munjevitim udarom krupnih formacija, sposobnih da u najkraćem roku unište sovjetske snage.

U strateškom pogledu je izbor pravca početnog udara predviđao izlazak poljske vojske na granice prijateljske joj Rumunije i zauzimanje Ukrajine na desnoj obali Dnjepra.

Politički cilj rata ostao je isti — likvidacija sovjetske vlasti u Rusiji i restauracija buržoasko-vlastelinskog režima. Nisu zaboravljeni ni ekonomski interesi. Poljska vlada je računala da će zauzimanjem bogatih industrijskih, sirovinskih i žitorodnih oblasti Ukrajine ojačati svoju istrošenu ekonomiku. Francuski imperijalisti su očekivali da će se dočepati svoje interesne zone — Donbasa i ukrajinskih rudnika gvožđa, u koje su pre revolucije uložili veliki kapital.

Za otpočinjanje upada na teritoriju druge zemlje, trebalo je imati neki povod. I on je nađen. Okupaciju Ukrajine je trebalo opravdati demagoškim izjavama o tobožnjim namerama Poljske da „oslobodi“ ukrajinski narod od boljševika. Vođa ukrajinskih buržoaskih nacionalista, avanturista i izdajnik svoga naroda, ataman Simon Petljura dogovorio se sa okupatorima. Sa Pilsudskim je zaključio sporazum kojim je Poljska priznavala „nezavisnost“ Ukrajine, a zauzvrat bi dobila teritoriju Galicije, Volinj, deo Polesja i Homsku oblast. Petljura je time prodao poljskoj vlasti i kapitalistima, kao robove, više od osam miliona Ukrajinaca.

Rat, nametnut od strane poljske buržoazije, doneo je našem narodu mnogo nesreća i stradanja. Zemlja je ionako bila razorena i u njoj je carovala pustoš, glad i nemština. U mestima gde su vođene borbe protiv belogardejaca, fabrike i zavodi su bili opljačkani a rudnici zatrpani ili potopljeni. Kad smo oslobođili Donbas, nismo našli, na primer, ni jedan rudnik sposoban za eksplotaciju. Ni jedna od šezdeset i pet visokih peći Donbasa nije radila.

U jadnom stanju bio je železnički transport: skoro svi vagoni su bili oštećeni, šezdeset od sto lokomotiva neupotrebljivo, stotine kilometara železničkih pruga demontirano, šine odnete, pragovi spaljeni, telegrafski stubovi posećeni, a zgrade železničkih stanica, magacini i vodo-tornjevi srušeni.

Selo je jedva životarilo. Mnoga sela i zaseoci su sasvim nestali, a ostali su napušteni. Njive su zarasle u korov.

Kolera, tifus i dezinterija odnosile su hiljade života izgladnelyih i izmučenih ljudi.

Trebalo je savladati sve to. I Boljševička partija je pozvala narod u borbu za obnovu zemlje. „Smrt ili победа на frontu industrije“ — tako je Lenjin postavio pitanje. Sovjetski ljudi su se svesrdno odazvali pozivu svoje rođene Partije i njenog vođe. Na inicijativu komunista iz vojske i ona se uključila u obnovu. I kod nas, u 1. konjičkoj armiji, svi koji nisu bili zauzeti borbom pomagali su trudbenicima gradova i sela.

Deveti kongres Partije, kojemu sam imao čast da prisustvujem, uglavnom je bio posvećen obnovi narodne ekonomike. Sovjetski narod prihvatio je odluke kongresa kao neposredni program novog života. Oslobođen eksploracije, naš narod je uspravljaо svoja snažna pleća.

Napad intervencionista izazvao je gnev naših trudbenika. U svim gradovima i selima radnici i seljaci su osuđivali poljsku vlastelu i njene duhovne vođe — imperialiste Francuske, Engleske i SAD.

Petog dana posle napada belopoljaka, VCIK i Sovnarkom RSFSR izdali su proglašenje u štampi „Svim radnicima, seljacima i poštenim građanima Rusije“. U proglašenju, koji su potpisali Kalinin i Lenjin, rečeno je da sovjetska vlast nikad i ni na kakav način nije ispoljila neprijateljski odnos prema Poljskoj. Čak i onda, kad su poljska vlastela i kapitalisti vojnom silom uništili bratske sovjetske republike Belorusiju i Litvaniju, mi smo, uprkos našim toplim simpatijama prema seljacima i radnicima Belorusije i Litvanije, bili spremni da zaključimo mir s Poljskom, duboko uvereni da će njena herojska radnička klasa, pove-

zana s nama dugogodišnjom zajedničkom borbom protiv carizma, naći način da obuzda svoje eksplotatatore i time pomogne oslobođenje Litvanije i Belorusije.

Sovjetska vlada je ukazivala na potrebu davanja otpora interventima i prenosila svu odgovornost za teške posledice rata na poljske vladajuće krugove, ali je istovremeno podvlačila da će i posle razbijanja agresivne vojske Pilsudskog, nezavisnost Poljske za nas biti neprikosnovena.

Poljski komunisti odlučno su istupili protiv rata. U proglašu CK Komunističke radničke partije Poljske, „Proleterima svih zemalja“, ukazano je da poljski radnici nemaju ništa zajedničko sa napadom poljskog militarizma na Sovjetsku Rusiju; da oni najodlučnije osuđuju ovaj rat, koji se ne vodi radi odbrane nezavisnosti, nego radi zaštite vlasti svetskog kapitala; da oni u Crvenoj armiji ne vide agresora, koji ugrožava njihovu slobodu, nego saveznika u revolucionarnoj borbi za tu slobodu.

Miroljubiva politika sovjetske vlade naišla je na odziv u srcima poljskih trudbenika, a naročito kod hrabrog, u revolucionarnim borbama prekaljenog poljskog proletarijata. Masovnim štrajkovima i mitinzima poljski radnici su izražavali svoj gnevni protest protiv rata i zahtevали mir sa Sovjetskom Republikom. U političkim, antiratnim štrajkovima u martu i aprilu 1920. godine, učestvovali su desetine hiljada rudara Dombrovskog ugljenog bazena, poljskih železničara, metalaca i građevinskih radnika Varšave, tekstilaca Lođa i radnika drugih poljskih gradova.

To je bila velika moralna podrška trudbenicima Ukrajine, Belorusije i Sovjetske Rusije.

Na poziv Komunističke partije, narodi Sovjetske Rusije digli su se u odbranu svojih tekovina. Po gradovima i selima počelo je prijavljivanje dobrovoljaca. Prvi su se javljali komunisti i komsomolci. Mnogi rejonski komiteti Partije i Komsomola postali su svojevrsni štabovi za formiranje vojnih jedinica.

Fabrike i zavode obuzelo je patriotsko raspoloženje. Radnici vojne industrije preuzeli su povećane obaveze

u proizvodnji pušaka, mitraljeza, topova, puščane i topovske municije. „Naš odgovor na ovaj drski napad poljske buržoazije je poznat — ojačati Zapadni front svim sredstvima, povećati proizvodnju oružja i municije“, rečeno je u rezoluciji radnika Tulske fabrike municije. Tkači, krojački i obućarski radnici obećali su da će raditi bez predaха, da bi Crvenu armiju snabdели sa dovoljno odeće i obuće. Železničari i rudari, seljaci i mlada sovjetska inteligencija — svi su želeli da doprinosu borbi protiv interencionista.

„Sve za front!“, bila je parola s kojom se zemlja uključila u rat. „... Ako se već ratuje, onda sve mora biti potčinjeno interesima rata, sav unutrašnji život zemlje mora da služi ratnim potrebama, i svako kolebanje u tom pogledu je nedopustivo“, govorio je Lenjin 5. maja na zajedničkoj sednici VCIK i Moskovskog sovjeta fabričkih sindikalnih komiteta.

Na odbranu Sovjetske Republike pozivali su i delegati kongresâ i konferencijâ održanih u aprilu i maju 1920. god. — Prvog sveruskog kongresa radnog kozaštva, kongresâ Sovjeta u Ivanovskoj, Voznesenskoj, Čeljabinskoj i Kijevoj guberniji, Centralnog sveruskog kongresa železničara, Četvrtog ukrajinskog kongresa Sovjeta, republičkih i gubernijskih sindikalnih konferencija, kao i članovi fabričkih radničkih komiteta.

Komunistička partija i sovjetska vlada preuzimale su vanredne mere za jačanje Crvene armije ne samo stvaranjem dobrovoljačkih odreda od komunista, komsomaolaca i članova sindikata, nego i ubrzanim prebacivanjem sa drugih frontova na zapad sovjetskih jedinica prekaljenih u borbama protiv kolčakovaca i denjikinovaca.

Za komandanta Zapadnog fronta određen je M. N. Tuhačevski, za člana Vojnog saveta — istaknuti funkcioner boljševičke partije I. S. Unšliht. Za načelnika Političkog odeljenja Fronta postavljen je provereni revolucionar, član Partije od 1906. godine, A. F. Mjasnikov.

U vanredno teškim uslovima, uz aktivnu moralnu podršku radnih ljudi Evrope i Amerike, sovjetska država je

odbranila svoje pravo postojanja. Crvena armija, u čijim se redovima borilo mnogo internacionalnih boraca — Čeha, Poljaka, Bugara, Mađara, Srba, Nemaca i Rumuna — ne samo što je zaustavila nadiranje neprijatelja, nego ga je i odbacila van granica sovjetske zemlje. Preko 700 km prošle su pod borbom naše jedinice od Dnjepra do zdina Varšave i Lavova. To je bio junački podvig novih radničko-seljačkih pukova, ako se ima u vidu da im je stalno nedostajalo oružje, municija, hrana i odeća.

Zajedno sa drugim sovjetskim jedinicima i jedinice 1. konjičke armije nanosile su poraze intervencionistima. Gotovo bez ljudske i stočne hrane i prolećnim bespućem, konjanici su prošli više od hiljadu kilometara od Majkopa do Umana i direktno iz marša probili front neprijatelja. U dotadašnjoj istoriji ratova nije bilo primera da konjica samostalno probija dobro pripremljenu odbranu. Brzo nadiranje Konjičke armije, posle proboga fronta, u duboku pozadinu omogućilo je preokret situacije u našu korist i predstavljalo početak oslobođenja okupiranih teritorija Ukrajine i Belorusije.

U ovoj knjizi izneta su uglavnom moja sećanja. U toku rada korišćen je i arhivski materijal. Duboko sam zahvalan potpukovniku S. N. Molodihu i pukovniku u ostavci S. V. Černovu, koji su mi pružili veliku pomoć. Zahvalan sam i mojim poštovanim čitaocima — učesnicima građanskog rata, koji su mi poslali svoje zapise, fotografije i dobre želje.

S. M. BUĐONI

1. NA PRIJEMU KOD ILJIČA

1.

Do kraja marta 1920. godine Crvena armija je razbila Denjikinove horde i oslobođila Don, Severni Kavkaz, veliki deo Ukrajine, Stavropolje i mnoge kozačke stanice na Kubanu. Sovjetska vojska kretala se kao snažni talas ka jugu — ka Crnom, Azovskom i Kaspijskom moru, uništavajući pojedina žarišta otpora denjikinovaca.

Borci 1. konjičke* završili su razbijanje belogardejaca na Severnom Kavkazu zajedno sa jedinicama 8, 9, 10. i 11. sovjetske armije. Mnogi od njih već su se nadali brzom povratku u rodni kraj — svojim porodicama, želji da zagrle svoje majke, žene i decu, da se prihvate pluga i da uzoru prvu brazdu oslobođene zemlje. Ali, izgleda, još nije bio pređen ceo put, koji je vodio mirnom životu i porodičnoj sreći. Novi neprijatelj je ugrozio zemlju Sovjeta.

Goneći denjikinovce, 1. konjička armija je sa 34. pešadijskom divizijom, 1. kavkaskom konjičkom divizijom i 2. konjičkom divizijom „Blinov“, koje su joj bile operativno potčinjene, stigla do kozačkih stanica južno i jugozapadno od Majkopu. U Majkopu nas je stigla depeša Revolucionarnog vojnog saveta Kavkaskog fronta.

Rukovodstvo Fronta — M. N. Tuhačevski i G. K. Ordžonikidze — nas je izveštavalo da armiji predstoje

* Ispuštanje reči — armija — predstavlja specifičnost ruskog vojnog žargona, karakterističnog naročito za konjicu — prim. prev.

novi zadaci, i da je glavkom* naredio da ja i Vorošilov odemo u Moskvu. Od nas se očekuje da dopremimo u Moskvu i maršrutni voz sa naftom ili sa mašinskim uljem.

Za formiranje kompozicije sa naftnim derivatima bilo je potrebno tri dana. Za to vreme pripremili smo za referat glavkomu podatke o brojnom stanju i borbenoj sposobnosti divizija, materijalnoj i tehničkoj snabdevenosti jedinica.

Konačno je i naš voz krenuo. U Rostov smo stigli 29. marta ujutro. Grad nas je dočekao svojom gužvom. Na železničkoj stanici i u obližnjim ulicama gurali su se stotine putnika noseći svoje zavežljaje, korpe i sanduke. U gomili se videlo mnogo vojnih lica. To nije bilo čudno: u Rostovu su bili smešteni štab Kavkaskog fronta i štabovi još dve armije, od kojih je jedan bio pozadinski štab naše Konjičke.

Teško smo se probili do automobila koji nas je čekao. Skoro na svakom koraku morali smo se zaustavljati — prijatelji i poznanici raspitivali su se o Konarmiji i sa oduševljenjem govorili o razbijanju belih.

Naš pozadinski štab ličio je na košnicu. Starešine i politički radnici uzbuđeni: oni su već čuli da ja i Vorošilov putujemo za Moskvu i da će se tamo rešavati pitanje prebacivanja 1. konjičke armije na drugi front.

Načelnik štaba N. K. Ščelokov referisao je o neodložnim poslovima. Mene je naročito zabrinulo naređenje štaba Fronta da se do 30. marta zauzme grad Tuapse. Postojali su jaki razlozi za sumnju u mogućnost njegovog izvršenja. Kliment Jefremovič i ja smo odlučili da odmah krenemo u Revolucionarni vojni savet Fronta i zamolimo Tuhačevskog da se povuče ovo naređenje. Sem toga trebalo je da od njega primimo uputstva u vezi sa odlaskom kod glavkoma.

Ordžonikidze je bio prvi na koga smo naišli u štabu Fronta. Susreti sa Grigorijem Konstantinovičem uvek su

* Glavkom — glavnokomandujući, vrhovni komandant — prim prev.

mi bili dragi. U tom čoveku sam video personifikaciju partijca-lenjinca, čiji je život potpuno potčinjen interesima revolucije. Ordžonikidze je bio neobično srdačan i jednostavan čovek. Pametan i otvoren izraz njegovih očiju nagonio je na prijateljstvo i poverenje.

— Evo i oslobođilaca Majkopa! — pozdravi nas on smešći se.

— Ma, kakvi oslobođiocu. Vi, Grigorije Konstantinoviću, preuveličavate naše zasluge — odgovori Vorošilov. Ta čast pripada černomorcima.¹

— Nemojte da preterujete u skromnosti. Svima je dobro poznato da bez pritiska vaših jedinica sa fronta ustanički sami ne bi mogli oslobođiti grad... I, uopšte, treba reći, stanje je odlično — živnu Ordžonikidze. Narodi Kavkaza imaju poverenja u sovjetsku vlast. Odašvud stižu vesti da brđani teraju belogardejce još pre dolaska jedinica Crvene armije. Shvatate li koliko to mene raduje?

Prišao nam je Tuhačevski. Rukujući se s nama, upita:

— Kakva je situacija na frontu, drugovi? Ima li šta dobrog?

— Sve se odvija vrlo dobro — rekao sam. — Razbijeni i demoralisani delovi 2. kubanskog korpusa, a zajedno s njima i jedinice Čečenske i Astrahanske divizije, povlače se pod zaštitom oklopnih vozova u pravcu Hadžinske i Kabardinske kozačke stanice. Naši isturenici delovi uspešno ih gone. Ali sad smo već ušli u brdski teren, na kojem krupne mase konjice ne mogu slobodno delovati. U planinama, sem toga, uopšte nema furaža. To su razlozi zbog kojih smo prinuđeni da vas molimo da oslobođite 1. konjičku armiju od obaveze da učestvuje u borbama za Tuapse i da dozvolite da je povučemo na odmor. S obzirom na nove zadatke, koji su pred nama, to je veoma potrebno.

— Neprijatelj je razbijen i oslabljen, tako da će ga sad dovršiti naše streljačke jedinice — dodade Vorošilov.

¹ Borci ustaničke Crvene armije u crnomorskoj oblasti (Crnomorju).

— Mogla bi se iskorisiti 34. divizija, kao i dve nama pridate konjičke divizije — Kavkaska i „Blinov“.

— Ali one su malobrojne i takođe umorne — odvrati komandant Fronta.

— Kako malobrojne?! — nije popuštao Vorošilov.

— Sve tri su popunjene dobrovoljcima i ojačane zaplenjenim oružjem.

— Mihailo Nikolajeviču, izgleda da su drugovi u pravu, — podržao nas je Ordžonikidze. — Od Kabardinske do Tuapse, duž železničke pruge, preko prevoja i u klisurama konjica će se zaista teško boriti. Sem toga mora se uzeti u obzir da će se Kuban uskoro razliti i 1. konjička naći odsečena u rejonoma bez hrane.

— Sve je to tačno — složi se Tuhačevski. — Ja sam, Grigorije Konstantinoviču svestan teškoća na koje će naići konjica u planinama. Međutim, udar po neprijatelju svim snagama brže bi rešio problem. Mi moramo da pritisnemo bele uz more i da im ne dopustimo da pobegnu koristeći luke. Zato sam i računao na Konjičku armiju, predviđajući da joj dam odmor posle zauzimanja Tuapse.

Tuhačevski se za momenat zamisli gledajući u kartu. Podižući glavu, reče:

— Pa dobro, ubedili ste me. Uzimajući u obzir da vam predstoji prelazak na drugi front i to možda čak marševskim poretkom, smatram da je moguće udovoljiti vašoj molbi. Samo pazite — u rejonu Hodžinske i Kabardinske Konarmija mora da uništi neprijatelja. Posle toga možete da povučete vaše divizije na severnu obalu r. Kuban na odmor. A 34. uputite za Tuapse, ona će preći u 9. armiju.

Komandant Fronta se zatim interesovao za stanje trupa, njihove potrebe, za moralno stanje konarmejaca i zamolio je da mu pričamo o komandantima divizija i načelnicima štabova.

Kad nas je saslušao, primeti:

— Mi 1. konjičku cenimo, ali u centru, na osnovu nečije nesavesne informacije, o njoj nemaju dobro mišljenje.

— A šta to mogu imati protiv nas? — upitah ja.

— Pa eto, kažu da su konarmejci opljačkali Novočerkask. I uopšte, tobože, zbog slabe discipline armija je izgubila svoju borbenu sposobnost.

— Ali to je kleveta! — uzviknu Vorošilov.

— Mi to znamo i negodujemo ništa manje od vas — odgovori Tuhačevski.

— I što je najneprijatnije — reče Ordžonikidze, dižući pogled sa dokumenata koje je pregledavao — čak su i Vladimira Iljića lažno informisali. Sećate se, još prilikom našeg prvog susreta u Batajsku ja sam vam govorio o depeši Lenjina, u kojoj se izražavala zabrinutost usled „potpunog rasula kod Buđonija“.

Izgleda da je Grigorij Konstantinovič primetio da sam uzbudjen. Pogleda Tuhačevskog i krijući osmejak pridiše meni:

— Ne sekirajte se, dragi Šemjone Mihajloviču, sve će biti u redu. Ja i Mihailo Nikolajević smo porekli sve što su tvrdili vaši i naši neprijatelji. Evo pogledajte — i on mi pruži kopiju pisma Lenjinu i glavkomu S. S. Kamjenjevu.

— Prema iskazu Lebedeva — pročitao sam — saznali smo da je u RVSR² na osnovu netačne informacije stvorena pogrešna slika o Konjičkoj armiji i njenom komandantu... Konjička armija je po borbenoj sposobnosti bez premca. Istiće se disciplinom u borbi i vanrednom hrambrošću... Ni jedna, čak ni najbolja, neprijateljska konjička jedinica nije u stanju da se odupre nezadrživom jurišu jedinica Konjičke armije. Komandanti divizije su veoma sposobne i odlučne starešine... Uopšte nije istina da je 11. konjička divizija tobože opljačkala Novočerkask. Nijedna jedinica Konjičke armije nije ni ulazila u Novočerkask... Još od Voronježa Konjička armija nije dobijala plate i nije se redovno snabdevala hranom. Zbog toga se i morala sama snabdevati na terenu, što usled najčešćeg

² Revolucionarni vojni savet Republike.

skupnog kretanja Konjičke armije, nije moglo proći bezbolno po narod³.

Ipak smo bili ozbiljno zabrinuti. Još nije bilo jasno da li je Revolucionarni vojni savet Fronta uspeo da promeni pogrešno mišljenje o Konjičkoj armiji, koje je stvoren u Moskvi? Kako će nas dočekati glavkom? Tuhačevski i Ordžonikidze su nas umirili i obećali da će još jednom razgovarati sa Kamenjevom.

— A sad o cilju vašeg pozivanja u Moskvu — reče Tuhačevski. — Verovatno će se raspravljati o načinu prebacivanja Konjičke armije na zapad. Glavkom je tražio naše mišljenje. Mi smo mu odgovorili da je to najbolje učiniti marševskim poretkom. Nemamo toliko vagona da bi u kratkom roku prebacili toliku masu konjice železnicom. Komandant Jugozapadnog fronta ima isto mišljenje o čemu je izvestio glavkoma.

U tome smo bili potpuno saglasni sa Revolucionarnim vojnim savetom Fronta. I zaista, mala propusna moć železnica na jugu nije dozvoljavala blagovremeno prebacivanje armije. Sem toga, na stanicama nije bilo rezervi ljudske i stočne hrane, a često ni vode, što je bilo isto tako važno.

Kad smo već polazili, Ordžonikidze nam, rukujući se reče:

— Zavidim vam. Putujete u Moskvu. Tamo danas počinje rad Deveti kongres Partije.

— A zašto i vi niste na kongresu Grigorije Konstantinoviču? — upitah ja začuđeno.

— Ne mogu, Semjone Mihailoviču. Treba likvidirati sa Denjikinom, a i Zakavkazje ne miruje. Menjševici, dašnaci i musavatisti* ne sede skrštenih ruku.

³ Arhiv Naučnog vojnoistorijskog odeljenja Generalnog štaba RKKA, d. 27, izd. 1.

* Dašnaci i musavatisti — nacionalističke i religiozne reakcionarne organizacije u Zakavkazju — prim. prev.

2.

Na put smo krenuli 30. marta, ujutro. Zajedno s nama oputovao je i sekretar Revolucionarnog vojnog saveta armije S. N. Orlovski. Naša „specijalna“ kompozicija sa stojala se od mnogo cisterni sa naftom. Na kraju su bila prikačena dva vagona — jedan službeni za nas, a drugi teretni sa brašnom i šećerom — poklon konarmejaca Vladimиру Iljiču.

Danas se od Rostova do Moskve putuje oko dvadeset časova, a mi smo putovali nekoliko dana. Kompozicija se često zaustavljala i dugo zadržavala: te zbog neispravnosti koloseka ili opravke mosta, te zbog nedostatka vode i uglja na stanicama, ili pak zbog ukrštanja vozova.

Najzad stigosmo i u glavni grad. Odseli smo u hotelu „Nacional“ i već posle jednog časa bili smo u štabu RVSR. Tamo nas je primio vrhovni komandant oružanih snaga Republike Kamenjev.

Do tada se nisam sretao sa Sergejem Sergejevičem, ali sam o njemu čuo mnogo lepog. Znao sam da je on — bivši pukovnik stare armije — od prvih dana revolucije stao na stranu sovjetske vlasti. Već u borbama protiv Kolčaka, kao komandant Istočnog fronta, pokazao se kao talentovan vojskovoda. Imao je velikih zasluga i u razbijanju Denjikina. Ordžonikidze je govorio o njemu kao o čoveku dostoјnom поштovanja, u kojega je i Vladimir Iljič imao poverenja.

Glavkom nas je dočekao ljubazno i zamolio da mu iznesemo stanje Konjičke armije. Kad je saslušao moj kratak referat, pozvao je načelnika štaba Revolucionarnog vojnog saveta Republike Lebedeva i načelnika Operativne uprave B. M. Šapošnjikova.

I njih sam prvi put video. I oni su, kao bivši oficiri ruske armije, posle oktobra verno služili Sovjetskoj Republici. Lebedev se istakao u borbama protiv Judeniča, i ranije kao načelnik štaba Istočnog fronta, a sad je uspešno obavljao odgovornu dužnost načelnika štaba RVSR. Šapošnjikov je sa odličnim uspehom završio Akademiju

Generalštaba i kao pukovnik učestvovao u prvom svetskom ratu. U maju 1918. stupio je u Crvenu armiju i ispoljio vanredne sposobnosti u operativnom radu.

Prvi je ušao Boris Mihajlović. Iznad srednjeg rasta, krupnih crta lica, očešljana razdeljak i, neočekivano, u civilnom odelu, ljubazno se pozdravio sa nama i stao po strani.

Za razliku od Šapošnjikova, Pavle Pavlovič Lebedev bio je niskog rasta, živahan, u lepo ispeglanoj bluzi, sa kratkom svetlom bradicom i talasastom kosom. Dočekao nas je prilično hladno. Možda je još bio pod utiskom lažnih informacija o Konjičkoj armiji i o meni. Oštar ton našeg razgovora ostavio je na mene neprijatan utisak, mada smo ranije bili dobri prijatelji.

Čim je Lebedev ušao, glavkom ga je upitao:

— Pavle Pavloviču, šta vi mislite o načinu prebacivanja Konjičke armije na Zapadni front?

— Smatram da bi bilo svršishodno njeno upućivanje železnicom u rejon Znamenke. Boris Mihajlović može da izloži proračun vremena i potrebnih vagona.

— Pa dobro, da vidimo — obratio se Kamenjev Šapošnjikovu.

Šapošnjikov raširi dokumente i iznese detalje.

— A sad da čujemo mišljenje Revolucionarnog vojnog saveta armije — obrati nam se Sergej Sergejević.

Ja sam rekao da smo ovo pitanje detaljno razmatrali. Zbog lošeg stanja pruga, neispravnosti staničnih rezervoara za vodu i naročito zbog toga što na stanicama nema baza sa hranom, smatramo da je prebacivanje Konjičke armije železnicom nemoguće.

Lebedev se namršti:

— I šta vi predlažete?

— Kretanje u marševskom poretku.

— Prošla su vremena Džingis-Kana. Naš je vek — vek tehnike i danas se sve civilizovane vojske prebacuju sa jednog fronta na drugi železničkim transportom. Maršovanje će trajati dugo... Ali stvar nije samo u tome — nastavio je Pavle Pavlovič posle kratke pauze. — Mar-

šovanje će iznuriti armiju i oslabiti njenu borbenu sposobnost. I kad ona stigne na front pokazaće se da je treba uputiti ne u borbu nego na odmor. Tako ja mislim. Nadam se da će se Boris Mihajlović složiti sa mnom.

Šapošnjikov je čutao.

— Prednosti prebacivanja trupa železnicom poznate su svakom — odgovorih ja. — Ali samo načelno, ako se ne uzima u obzir stanje transporta. Postojeće stanje na jugu zemlje usloviće da će za prebacivanje Konjičke armije železnicom biti potrebno u najboljem slučaju tri i po do četiri meseca.

— Otkud vam takvi proračuni? — oštro upita Lebedev.

U pomoć mi priteče Vorošilov:

— Pogledajte podatke o brojnom stanju armije, koje smo vam dostavili. Iz njih se vidi da je za utovar ljudi, konja i naoružanja potrebno četiri hiljade i šest stotina vagona, ili devedeset i dve kompozicije po podeset vagona. Za prebacivanje oklopnih kola, avijacije, pozadine i štabova — još petnaest — dvadeset kompozicija. To znači da će ukupno trebati oko sto deset kompozicija. Uzimajući u obzir nedovoljan broj vagona, teškoće oko kompletiranja kompozicija, i vreme potrebno za utovar, nije teško shvatiti da nećemo moći da otpremimo dnevno više od jednog voza. Tako i dolazimo do toga da ćemo za prebacivanje armije utrošiti četiri meseca.

— Ali i za marševanje uz održavanje pune bojeve gotovosti treba ništa manje — primeti Kamenjev. — Nije li tako Semjone Mihajloviću?

— Manje, i to skoro dva puta — odgovorih. — Od Majkopa do Znamenke ima oko hiljadu vrsta. Ako se dnevno prelazi trideset — trideset pet vrsta, biće potrebno oko trideset — trideset pet dana. Dodajmo još desetak — dvanaest dana na odmaranje, po jedan dan posle svakog trodnevnog marša, i pet do sedam dana na moguće sukobe sa banditima ili na loše vreme. To znači da bi armija mogla stići u određeni rejon koncentracije za jedan i po do dva meseca.

— Treba imati u vidu i potrebu snabdevanja hranom i furažem — nastavi Vorošilov. — Pri kretanju marševskim poretkom divizije se mogu same snabdevati iz mesnih izvora, što je pri prevoženju železnicom nemoguće. Sem toga, na maršu će jedinice biti pod kontrolom komandira, komesara i Revolucionarnog vojnog saveta armije. A to, kao što vam je poznato, ima veliki značaj za održavanje discipline i učvršćivanje bojeve gotovosti.

Izgledalo je da su naši argumenti bili ubedljivi, ali Kamenjev se još uvek kolebao.

— Iza divizija će se kretati komore, kao i za vreme borbenih dejstava, a to znači da će armija prispeti na front spremna da sa marša uđe direktno u borbu — odlučio sam da iskoristim i poslednji argument. — I još: na putu ćemo likvidirati kontrarevolucionarne bande.

Ipak glavkom nije doneo konačnu odluku. Po završetku razgovora on ustade i, sučući svoje velike brkove, reče Lebedevu:

— Pavle Pavloviču, vi sa Borisom Mihajlovićem pregledajte još jednom proračune i razmislite o predlogu RVS Konjičke armije.

Od Kamenjeva smo otišli nezadovoljni. Čudila nas je njegova kolebljivost i nesigurnost, naročito kad su za prebacivanje armije marševskim poretkom bili i komandanti Kavkaskog i Jugozapadnog fronta. Šta će biti, ako on, i pored očevidnih prednosti našeg predloga, prihvati mišljenje Lebedeva?

Odlučili smo da pokušamo da nas primi predsednik RVS Republike Trocki. Ali nas on nije primio. Poručio je preko sekretara da je zauzet oko kongresa Partije, a o prebacivanju Konarmije preporučuje da razgovaramo sa Operativnim štabom Republike.

Vratili smo se u hotel neraspoloženi. Dobro je što smo uspeli da se povežemo telefonski sa Kalinjinom i Staljinom. Oni su nas pozvali na Deveti kongres RKP(b) i obećali da će organizovati susret sa Vladimirom Iljičem.

I evo nas u Kremlju, u Sverdlovskoj sali, gde su se posle odmora delegati Kongresa okupljali za narednu

sednicu. U hodniku smo se priključili grupi vojnih lica, koji su došli sa fronta. Očigledno, mnogi su znali da će upravo tuda proći Lenjin.

Bio sam jako uzbuđen. „Eto — mislio sam — ostvarice mi se san. Možda ću uskoro videti Iljiča.“

Iz razgovora sa crvenoarmejcima znao sam da je svaki borac, svaki komandir i politički radnik, koji je svesno pošao u oružanu borbu za sovjetsku vlast, nosio u svome srcu lik Vladimira Iljiča. Za ime Lenjina bile su vezane najintimnije nade za dobijanje zemlje i slobode, za slobodni rad i sreću. Bez njega niko nije mogao zamisliti pobedu Sovjetske Republike, nije mogao zamisliti vlast radnika i seljaka.

Pred očima mi proleću nezaboravne slike iz sasvim bliske prošlosti. Leto strašne 1918. godine. Vidim borce mog odreda i hiljade izbeglica. Mi smo se probijali na sever, ka Caricinu, a ostrvljeni belokozaci napadali su nas sa svih strana. Na tvrdim ležajima u škripavim kolima stenjali su ranjenici i tifusari; gladna, žedna i prestrašena deca žalosno su pištala; gušeći se u ljutoj prašini kašljali su i grdili starci; klele su svoju sudbinu očajne majke, držeći na svojim isušenim grudima polumrtvu decu.

Sve je to ličilo na strahovit košmar. Ali kad su kod Caricina do nas stigle vesti o zločinačkom atentatu eserke Kaplan na Vladimira Iljiča, ljudi su, izgleda, zaboravili svoje muke. Za njih je život vođe bio draži od sopstvenog života, briga za njega potisnula je sva lična osećanja. Borci su zahtevali detaljna obaveštenja o atentatu na Lenjina i odlučili da upute delegaciju u Caricin. Uskoro su iz štaba 10. armije doneli primerak lista „Pravda“ sa biltenom o stanju zdravlja Vladimira Iljiča. Komesar je pročitao bilten. Nekoliko minuta trajala je teška tišina. Svi kao da su se ukočili. A onda kao da je tišina eksplodirala od stotina revoltiranih glasova. Ljudi su plakali, pretili stisnutim pesnicama, pretili oružjem, i proklinjali, umirivši se tek kad su razabrali da je Iljič živ, da će Iljič živeti.

Znao sam koliko su borci cenili mudru lenjinsku reč. „Pravdu“, u kojoj je objavljen Lenjinov govor, čitali su po nekoliko puta i čuvali je isto kao i svoje oružje. Često se moglo videti kako nepismen crvenoarmejac pruža lepo ispravljen novinski list pismenom drugu i moli ga: „Ajde, brate, pročitaj još jednom, to sam Lenjin piše...“

Pa i ja sam, kad mi je bilo nepodnošljivo teško, pisao Iljiču. Sada, čekajući Lenjina, setio sam se redaka pisma, koje sam mu poslao iz kozačkog sela Bogajevskog, februara 1920. „Mnogopoštovani vođo Vladimire Iljiču“, ponavljao sam u sebi reči, napisane u momentu teških preživljavanja. „Jako želim da vas vidim lično i da vam se poklonim kao vođi svih siromašnih seljaka i radnika. No, poslovi na frontu i Denjikinove bande ne daju mi da to učinim. Ja moram da vam kažem, druže Lenjine, da Konjička armija preživjava teške dane... Sramota me je da vam kažem, ali ja volim Konjičku armiju, a još više volim revoluciju...“

Velika dela Vladimira Iljiča stvarala su u mojoj mašti njegov lik, kao nešto posebno, veličanstveno. I mada sam čuo da Lenjin izgleda kao sasvim običan čovek, ja sam ga ipak zamišljaо visokim, širokim ramena, sa velikom glavom i surovim pogledom, u radničkom odelu i sa kožnom kapom proletera-metalca na glavi. Zašto u radničkom odelu? Pa izgleda zato što je u mojoj seljačkoj svesti za lik Lenjina bila vezana predstava o rukovodećoj ulozi radničke klase...

Moja razmišljanja prekinulo je komešanje među delegatima. Pogledao sam u pravcu gde i svi ostali i ugledao Vladimira Iljiča. On je brzo išao hodnikom. Gledam — zaista, isti je kao i svi: srednjeg rasta, sasvim običan, samo sa visokim čelom. Živahan pogled njegovih sjajnih očiju i živo, pokretno lice davali su mu neku posebnu privlačnost.

Lenjin se uputio prema nama a ja sam, sav prestrašen, grozničavo razmišljao šta da mu kažem a da to bude u ime svih boraca.

Vladimir Iljič se već približio gledajući nas pronicljivim pogledom. Zaustavio se i pružio mi ruku.

— Dakle, to je taj Buđoni? — brzo je upitao, pažljivo me posmatrajući svojim pametnim očima. — Kako ste, druže Buđoni?

Ja se zbumih i, onako, ne razmišljajući, izvalih:

— Slava bogu, Vladimire Iljiču!

— Na ruskom to znači dobro. Dakle, „slava bogu“? — ponovi on i slatko se nasmeja.

Lenjinovo jednostavno držanje pomoglo mi je da se oslobodim svoje zbumjenosti i ja se osetih lako i slobodno.

— Znao sam da ste došli, ali nisam očekivao da će vas odmah videti. Idemo sad na sednicu, a o vašim poslovima razgovaraćemo kasnije.

Za vreme rada kongresa, koji je razmatrao veoma važna pitanja izgradnje narodne privrede i uloge sindikata, slušao sam diskusije delegata ali sam najviše gledao u Vladimira Iljiča. On se sav zaneo radom. Nešto je zapisivao, tiho razgovarao sa svojim susedom, klimao glavom u znak odobravanja ili neslaganja, pa opet nešto beležio. Na licu mu se jasno video i zadovoljstvo, kad je govornik pametno govorio, i nezadovoljstvo, kad je čuo nešto pogrešno.

Posle sednice Lenjin je pozvao mene i Vorošilova u svoj kabinet, koji je bio takode tu, u Kremlju.

— Molim vas ispričajte što detaljnije o vašim zadatacima, o borcima, o armiji — govorio je on, ljubazno nas nudeći da sednemo.

Mi smo referisali o svemu što ga je interesovalo. A on je htio da sazna bukvalno o svemu: stanju političkog rada u jedinicama, odnosu crvenoarmejaca prema politici Partije, prema sovjetskoj vlasti, o moralnom stanju boraca, klasnom i nacionalnom sastavu armije, pa čak i o godinama starosti boraca.

Pričajući o ljudima spomenuo sam da kod nas ima i mornara, koji su prešli sa broda na konja i postali majstori u rukovanju sabljom.

Lenjinove oči nekako posebno zablistaše.

— Pomislite, kakvi su to heroji! — uzviknu Vladimir Iljič. — Kao da su stvoreni za revoluciju! Pa oni su je i otpočeli svojim hicem sa „Aurore“. To je primer kako se treba boriti za socijalizam!

— Sovjetsku vlast borci smatraju svojom i veruju našoj Partiji. Kao dokaz služi porast broja članova Partije u armiji i visoka politička aktivnost crvenoarmejskih masa.

— Vrlo dobro. Iskoristite to raspoloženje. Oslanjajte se uvek na komuniste i aktiv vanpartijaca — savetovao je Vladimir Iljič. — Budite stalno među crvenoarmejcima, slušajte njihovo mišljenje, njihove potrebe, savetujte se sa njima, usmeravajte njihovu revolucionarnu energiju ka jedinstvenom cilju — pobedi nad neprijateljem.

Sa živim interesovanjem saslušao je Lenjin moje izlaganje o dejstvima konjice na južnom i kavkaskom frontu.

— Pa, izgleda da smo pravilno postupili kad smo formirali Konjičku armiju. Takvih armija nije bilo u istoriji. Beli su imali samo konjičke korpusa... Jeste drugovi — nastavio je Iljič oduševljeno — revolucija lomi sve staro, odživilo i ističe nove, progresivne forme organizacije, između ostalog, i u vojnoj izgradnji.

Lenjin nas je zapitao za rezultate naših razgovora sa glavkomom o prebacivanju Konjičke armije u Ukrajinu. Odgovorili smo da je pitanje ostalo nerešeno.

— Na kakve ste teškoće naišli? — upita Vladimir Iljič.

— Nismo se složili u načinu prebacivanja armije — odgovorih ja. Od nas zahtevaju prevoženje armije železnicom, a to je nemoguće.

— Zašto? — začudi se Iljič.

— Železnice su u lošem stanju, usled ratnih razaranja. I sad, na putu za Moskvu, nagledali smo se svačeg. Na stanicama nema ništa, često ni vode. Nećemo uspeti da ishranimo ni ljude ni konje, ako ih strpamo u vagone.

— Da, Vladimiře Iljiču, — dodade Vorošilov — to je zaista tačno. Mi odlično shvatamo težnju vrhovne ko-

mande da što brže prebaci Konjičku armiju na novi front. Ali je hiljade ljudi i konja nemoguće prevesti železnicom. Isto mišljenje imaju drugovi Tuhačevski i Jegorov.

— A šta vi predlažete?

— Prebacivanje marševskim poretkom — odgovorio sam.

— I koliko će trebati vremena za to?

— Znatno manje nego što bi trebalo za prevoz železnicom.

Izneli smo mu sve proračune koje smo izložili i glavkomu. Vladimir Iljič nas pažljivo sasluša, zamisli se i reče:

— Dobro, ja se slažem s vama. Tako i recite Sergeju Sergejeviču Kamenjevu. On je veoma pažljiv drug i on će nas razumeti. Zatim dodade: — Samo molim vas, nemojte odugovlačiti, treba se žuriti.

Vladimir Iljič nam je objasnio unutrašnju i spoljno-političku situaciju i veoma toplo govorio o entuzijazmu radnika i o pobedi Crvene armije nad Denjikinom.

— A šta vi mislite — upita me neočekivano — hoće li nas belopoljaci napasti ili ne?

Ja slegoh ramenima:

— Vi to bolje znate Vladimire Iljiču. Vi imate više podataka o namerama belopoljaka.

— Vi ste lukavi, izbegavate direktni odgovor — dobrošu se nasmeja Iljič. A onda, sasvim ozbiljno dodade: — Pilsudski sprema armiju i uzima u službu strance, pretežno Francuze. Imperijalisti Antante daju naoružanje njegovojoj vojsci i spremaju je za rat.

— Pa ako je tako, onda će sigurno napasti — složih se ja. Za imperijaliste to nije ništa. Oni će ratovati rukama radnika i seljaka.

— Tačno, sasvim tačno — brzo odgovori Iljič. — Dobro ste primetili: imperijalisti nameravaju da u novi ratni požar gurnu baš poljski proletarijat i najsiromašnije seljaštvo, i da po cenu njihove krvi uvećaju svoje bogatstvo.

— Ali mi se nećemo dati — rekao sam. — Možete se osloniti na Konjičku armiju Vladimire Iljiču. Neprijatelje Republike tući ćešo bez milosti, ma ko oni bili.

— To je divno, kad ste tako sigurni u svoje borce. Još ćemo morati da se tučemo sa neprijateljima. Baš zato, drugovi, ja vas i molim da požurite sa prebacivanjem armije.

Na polasku rekao sam Vladimiru Iljiču da su mu konarnejci poslali skroman poklon — vagon brašna i šećera.

— Skroman nema šta!... Mada mi je — Lenjin pogleda u mene krijući smešak — jednom pričao Mihail Ivanovič Kalinjin da ste mu kao uspomenu na njegov boravak u Konjičkom korpusu poslali nekoliko vagona hrane i kamenog uglja. Verovatno ste tada bili široke ruke zato što je u pitanju bio „Sveruski starosta“? I odmah se uozbilji. Stežući mi ruku, reče: — Veliko hvala, druže Buđoni. Prenesite konarnejcima moju zahvalnost i moj pozdrav. Recite im da Partija i naš narod visoko cene njihov heroizam i odanost sovjetskoj vlasti... Što se tiče vašeg poklona, ja se izvinjavam, ali lično za sebe ne mogu da ga uzmem, nemam prava. Molim vas da brašno i šećer predate dečjim domovima. Za mene će najlepši poklon biti vaše pobede na frontu.

Drugog dana rada kongresa, u pauzi prepodnevne sednica, još jednom smo sreli Lenjina. I opet je Iljič ponovio želju da požurimo sa prebacivanjem armije.

U toku dana je mene i Vorošilova pozvao glavkom. Kod njega je bio i Lebedev. Mi smo izneli naš razgovor sa Lenjinom.

— Vladimir Iljič podržava naš predlog o prebacivanju Konjičke armije marševskim poretkom i rekao je da vam to prenesemo, Sergeje Sergejeviču — rekao sam glavkomu.

— Pa, onda ćemo smatrati da je pitanje rešeno — složi se Kamenjev. — Zasad možete planirati marš za Rostov. Dalju marš-rutu ćete dobiti od komandanta Jugozapadnog fronta. Armija se njemu potčinjava.

— Ali železničke kompozicije će nam ipak biti potrebne — primeti Vorošilov. — Moraćemo da prebacujemo odrede oklopnih kola, avijaciju, sanitetski materijal, artiljerijske i puškarske radionice, bolnice, manje rezerve hrane i furaža.

— A koliko će vam kompozicija biti potrebno? — upita Sergej Sergejevič.

— Petnaest do dvadeset.

— Zašto tako mnogo? — Lebedev pogleda Vorošilova — Sami ste tvrdili da nam je železnički transport slab. Ne damo više od osam do deset kompozicija.

Možda nisam bio sasvim u pravu, ali me uvredljiv ton Pavla Pavloviča izbací iz ravnoteže:

— Druže Lebedev, zašto tako postavljate pitanje: „damo — ne damo“? Zar su vagoni vaša svojina ili su možda oni potrebnii lično meni ili Vorošilovu?

Verovatno bih još nešto rekao da me Vorošilov ne povuče za rukav.

Pavle Pavlovič je rešio da ublaži neprijatan utisak koji je ostavio ton njegovih reči.

— Ne treba se nervirati — nasmeši se on. — Shvatite da nije ni nama lako. Moramo da vodimo računa ne samo o kompozicijama, nego i o pojedinim vagonima. Vi to i sami dobro znate. Prema slavnoj Konjičkoj armiji i vama lično imam, verujte, najiskrenije namere. Učinimo sve, što god možemo.

— Da, da — potvrđi i glavkom. — Daćemo uputstva RVS Kavkaskog fronta i načelniku Saobraćajne uprave da vam pomognu u svakom pogledu.

Posle toga smo pretresli pitanje materijalnog obezbeđenja Konjičke armije, njenog snabdevanja odećom, naoružanjem i kamionima. Kamenjev i Lebedev su prihvatali naš zahtev.

Glavkom je nešto beležio za sebe.

— Šta još? — Upita on, završivši pisanje.

— Smatramo da je veoma važno da se Konjička armija ojača sa dve-tri streljačke divizije — rekoh ja. — Imamo odlično iskustvo iz sadejstva konjice i pešadije.

9. i 12. streljačka divizija, koje su nam pridate, vezivale su neprijatelja na južnom frontu, stvarajući time mogućnost konjici da izvrši manevar za udar u bokove i pozadinu neprijatelja. Sa istim uspehom korišćene su na Severnom Kavkazu 20, 34, i 50. streljačka divizija.

— Dobro, daću uputstva komandantu Jugozapadnog fronta — obeća Sergej Sergejevič.

Na kraju, zamolio sam da Konjička armija bude potčinjena vrhovnom komandantu, motivišući to time što česta promena nadležnosti ne dozvoljava da se ona šire koristi u interesu svih frontova, a negativno utiče i na snabdevanje.

Kamenjev je odgovorio da će razmisliti o ovom predlogu, staviti ga na diskusiju u Revolucionarnom vojnem savetu i javiti nam, ako se doneše pozitivno rešenje...

Uveče smo Ščelokovu poslali depešu s naređenjem za početak pokreta divizijâ iz Majkopa ka Rostovu. Pozadinskom delu štaba dali smo zadatku da pripremi prelaze preko Dona i kompozicije za utovar pozadine armije.

2. NA POLJSKI FRONT

Po završetku službenih poslova u Moskvi, krenuli smo u štab Jugozapadnog fronta u Harkov. Trebalo je da se javimo A. I. Jegorovu pošto je Konarmija prelazila u njegovu nadležnost, da mu referišemo o našim razgovorima sa glavkomom i dobijemo uputstva za organizaciju marša.

Za Aleksandra Iljiča vezivalo me je veliko i iskreno prijateljstvo. Smatrao sam ga jednim od najobdarenijih sovjetskih vojskovoda i veoma cenio njegovu hrabrost u borbi. Još u letu 1919, kao komandant 10. armije kod Caricina, on je sam lično vodio svoje crvenoarmejce na juriš protiv belokozaka. Na mene je to ostavilo izvanredan utisak a borci su bili oduševljeni. Kod Jegorova mi se sviđala njegova pribranost, skromnost, unutrašnja disciplina, a naročito topla jednostavnost u odnosu prema borcima.

Sa harkovske stanice u štab fronta smo se dovezli komandantovim automobilom.

— Zdravo! — dočeka nas Aleksandar Iljič svojim sonornim baritonom. — Davno vas očekujem. Izgleda, opet je kriva železnica?

— Da, putavanje železnicom danas više nije prosta stvar — nasmejah se ja, pružajući mu ruku.

— Ali mi smo se snašli — dodade u šali Kliment Jefremovič. — Prikačili smo vagon drva za naš voz. Inače bismo još uvek bili na putu.

— Pa dobro, sedite — ponudi nas Jegorov — i iznesite sve kao da ste na ispovedi.

Sedeći za polukružnim stolom ja i Vorošilov smo ispričali svoje utiske iz glavnog grada, o Devetom kongresu Partije, susretima sa Lenjinom i o našem razgovoru u štabu RVSR.

Posle toga Jegorov nas je upoznao sa stanjem na frontu. Od njega smo čuli da poljska komanda koncentriše jake snage protiv 12. i 14. armije Jugozapadnog fronta.

— Stanje se sve više usijava — podvukao je Aleksandar Iljič. — Potrebne su nam krupne snage da bismo osuđetili nastupanje belopoljaka i istovremeno likvidirali Vrangela, koji se ukopao na Krimu. A mi baš to nemamo. Stanje komplikuje još i to što su bližu frontovsku pozadinu bukvalno preplavile antisovjetske bande, protiv kojih moramo odvajati jedinice sa fronta. Eto zbog čega polažem u vas velike nade. Tek kad stigne Konjička armija bićemo u stanju da odbijemo eventualno nastupanje neprijatelja i damo mu uzvratni uništavajući udarac.

Jegorov je rekao da mu je poznato kretanje Konjičke armije ka Rostovu.

— Od Rostova planirajte marš ka Jekaterinoslavu⁴ a dalje ćemo videti prema situaciji na frontu. Samo pri razrađivanju marš-ruta za divizije vodite računa o potrebi pročešljavanja rejona u kojima se nalaze bande, naročito u Jekaterinoslavskoj guberniji.

Interesujući se za stanje Konjičke armije, Jegorov nas upita da li nam je šta potrebno.

— Borbeni moral konarmejaca je visok — odgovorih.
— Pomozite nam samo materijalno, naročito odećom.

Jegorov je obećao da će učiniti sve što je moguće i lično kontrolisati snabdevanje Konjičke armije...

Iz Harkova smo dva puta razgovarali sa Šcelokovom i dobili potpuna obaveštenja o Konjičkoj armiji. On jejavio da su se, posle izvršenja zadatka postavljenog od strane Tuhačevskog, divizije prikupile krajem dana 7. aprila na desnoj obali Kubana, u rejonu kozačkih sela

⁴ Danas Dnjepropetrovsk.

Voronješka, Tifliska i Novodonjecka. Koristeći kratak odmor, one su se spremale za teški marš. Borci su hranili i potkivali konje, pripremali oružje i opremu, i izvodili borbenu obuku. Intendanti su intenzivno prikupljali hranu i furaž.

Tih dana se cela armija posvetila novim zadacima. To se videlo u svemu pa čak i u novim pesmama naših konarmejskih pesnika. Na obalama Kubana, na trgovima i periferiji kozačkih sela, u slobodnim večernjim časovima, uz pratnju harmonika, borci su pevali:

*Po prolećnom žitkom blatu
Odmaramo se u Majkopu
Čistimo se i peremo
I za borbu pripremamo,
Odmora nam nije dosta
Ali moramo protiv Poljske
Protiv poljskih „pilsudčika“
I belih im saveznika
Mnogo je vrsta od njih do Doma
Ali mi ne tražimo „pardona“
Ako će s crvenima da se tuku
Mi ćemo te vrste preći u trku.*

Ni politički radnici nisu gubili vreme. Pri političkim odeljenjima divizija i u Upraformu⁵ bili su organizovani kursevi. Partijske organizacije upućivale su tamo najbolje borce i komandire. I pored toga što su bili kratki kursevi, ipak su slušaoci savladali relativno obiman program, koji je obuhvatao tako važna pitanja kao što su: komunizam i diktatura proletarijata, imperijalistički rat i slom kapitalizma, agrarno i ekonomski pitanja, istorijat revolucionarnog pokreta u Rusiji, istorija RKP(b), Ustav RSFRR, partijski rad, škola i država, izgradnja Crvene armije, nacionalno pitanje, itd. Slušaoci naravno nisu mogli da steknu dublja znanja, no, ipak, uzeto u celini, kursevi su imali veliki značaj za uzdizanje mladih političkih kadrova.

⁵ Uprava za formiranje novih jedinica Konjičke armije.

Armija je 11. aprila krenula prema Rostovu. Sem naših starih divizija — 4, 6. i 11, na marš je krenula i nova, 14. konjička divizija, formirana od dobrovoljaca — rudara i metalaca Donbasa, radnika iz Taganroga i seljaka južnih gubernija. Za komandanta divizije postavljen je član Boljševičke partije od 1904. godine, heroj građanskog rata, bravarski radnik iz Luganska A. J. Parhomenko, koji je do tada vršio dužnost specijalnog delegata Revolucionarnog vojnog saveta Konjičke armije.

U sastav armije bila je uključena i 9. konjička divizija. Iako malobrojna, ona je bila dobro naoružana i odevena.

Pridali su nam i brigadu Konjičke divizije Jakimova, sastavljenu uglavnom od zarobljenih belokozaka. Ona je ušla u sastav Parhomenkove divizije.

Za vreme marša, 15. i 16. aprila, u kozačkom selu Kuščevska, održana je 3. armijska partijska konferencija. Delegati su diskutovali o referatu političkog odeljenja armije o IX kongresu RKP(b) i referatima političkih odeljenja divizija o partijskom radu u jedinicama. Konferencija je oduševljeno prihvatile odluke kongresa i uputila pozdravni telegram Lenjinu.

Konferencija je usvojila odluku o jačanju partijsko-političkog rada u jedinicama za vreme marša. U odluci je naročito podvučena potreba vaspitanja konarmejaca u duhu dobrog odnosa prema stanovništvu.

O zadacima postavljenim na 33. armijskoj konferenciji kasnije se diskutovalo u eskadronima i pukovima, na sastancima komunista zajedno sa vanpartijcima. Na tim zadacima se zasnivao čitav ideoološki i organizacioni rad na maršu.

2.

Ujutro 17. aprila smo ja, Vorošilov i sekretar Revolucionarnog vojnog saveta S. N. Orlovski stigli u Rostov i odmah pristupili poslu. Pokazalo se da je pokret divizija usporen i da se one već treći dan nalaze u rejonu kozač-

kih sela Kuščevskog, Novomihajlovskeg i Kanelovskeg. Razlog — nepripremljenost prelaza preko Dona

— Zašto prelazi nisu bili ranije obezbeđeni? — pitam načelnika štaba armije Šcelokova.

— Desila se greška — odgovara on. — Računali smo da ćemo koristiti pokretni drveni most kod Nahićevana, a ispalo je da će on biti upotrebljiv tek kad opadnu visoke vode i Don se vrati u svoje korito. Zasad je jedina mogućnost — prelaz preko Dona preko železničkog mosta na liniji Rostov — Batajsk. Pripremićemo ga.

Imali smo potpuno pravo da zamerimo Šcelokovu za nesnalažljivost. Nikolaj Kononović — čovek srednjih godina, crnih brkova, lep i uvek doteran — došao je u Konjičku armiju u januaru 1920. godine. Bivši potpukovnik, artiljerac, pametan i stručno sposoban, on je brzo osvojio suštinu rada načelnika štaba takve nove operativne formacije, kao što je Konjička armija. Radio je savesno i, kao što se kaže, svim srcem, ali u ovom slučaju nije pokazao svojstvenu mu snalažljivost. Morali smo hitno nadoknadići izgubljeno vreme.

Popodne je Revolucionarni vojni savet održao sastanak sa načelnicima uprava štaba armije. Na sastanku je odlučeno da se železnički most osposobi za prelaz vojske do 19. aprila uveče. Teškoća je bila ne toliko u osposobljavanju samog mosta, što bi se moglo rešiti izradom drvenog patosa, koliko u popravci nasipa oštećenog visokim prolećnim vodama. Do železničkog nasipa trebalo je izgraditi prilazne puteve, zasuti podlokana mesta i na više mesta napraviti drveni patos preko koloseka.

Da bi se posao brže obavio odlučeno je da od Batajska nasip grade radne komande, koje će odrediti divizije uz pomoć mesnog stanovništva. Od strane Rostova na pripremi mosta i opravci nasipa radiće inžinjerijske jedinice Kavkaskog fronta, kozaci-zarobljenici i radnici iz grada.

18. aprila izjutra, na celoj deonici od Rostova do Batajska, počeo je intenzivni rad. Stotine kola vozila su daske, grede, ciglu i zemlju. Hiljade ljudi sa testerama,

sekirama i lopatama gradili su nasip i zasipali zemljom pragove i jarkove. Mnogi su izašli na rad sa celom porodicom. Video sam decu kako nose zemlju zajedno sa odraslima.

Uveče su planule vatre. Ljudi nisu hteli da napuštaju radna mesta, kako bi izjutra mogli što ranije da nastave rad.

Krajem dana 19. aprila prelaz je bio gotov. Rano izjutra sledećeg dana Konarmija je krenula. Već u 10 časova u nežnim prolećnim zelenilom okićene i suncem obasjane ulice Rostova, ušle su naše jedinice.

U pratinji Puka specijalne namene, prvi je ušao u grad operativni deo štaba armije na čelu sa S. A. Zotovom — čvrstim kozakom plavih brkova, neumornim radnikom, koji je u toku rata savladao svu komplikovanost štapskog rada. Za njim je išla 4. konjička divizija. Njen komandant, kao i pre, bio je O. I. Gorodovikov, kao od bronze saliven, spokojan, iskusan vojskovođa, svojim hladnokrvnim jurišima strah i trepet za neprijatelja. Sa njegove leve strane jahao je komesar divizije V. I. Berlov, član Boljševičke partije od 1917. godine, veteran Konarmije, jedan od organizatora lista „Crveni konjanik“. U redovima divizije nalazili su se najhrabriji ratnici. Mnoge sam poznavao još od prvih dana 1918. godine, znao njihova imena, zapamlio njihovo držanje u bitkama, video sam ih pored sebe u najtežim momentima.

Na čelu prve brigade išao je čovek legendarne hrabrosti, naš konarmejski Čapajev — Fjodor Mihajlovič Litunov, komunista, sjajan govornik i komandant gvozdene volje. Za njim u divnoj pozи na sivom konju, jahao je kozak sa čubom, od formiranja komandant 19. konjičkog puka, P. J. Strepuhov. Prema sposobnosti on bi mogao komandovati bigadom, ali nipošto nije htio da se odvoji od svog puka. Svi su znali da je on u borbi ludo hrabar. Na njegovom telu nije ostalo ni jednog mesta koje nije očešao metak ili parče granate.

Blizu Strepuhova jahao je komandant 20. puka K. S. Gončarov, bivši podoficir carske vojske, odlikovan u

prvom svetskom ratu svim stepenima ordena „Ksrt sv. Đorđa“. U borbi se odlikovao hladnokrvnošću i razumnom opreznošću. Gončarov je, kao i uvek, bio namršten i izgledao ljut. Ali borci su znali kakvo dobro srce ima njihov starešina i voleli su ga kao što deca vole strogog ali pravednog oca.

U 19. i 20. puku služili su mnogi moji saborci iz borbe protiv kontrarevolucije na Donu. Među njima sam ugledao i energičnog, neustrašivog komandira eskadrona J. T. Čerevičenka, koji je u velikom Otadžbinskom ratu postao general-pukovnik, komesara 19. puka P. K. Slučevskog, koji je kasnije postao načelnik političkog odeljenja 14. konjičke divizije, i neustrašivog izviđača F. K. Novikova.

Drugu brigadu divizije vodio je kom. brig. I. V. Tjulenjev. On je uspeo da među prvim konarmejcima završi Akademiju Generalštaba, formiranu na inicijativu Lenjina. Ivan Vasiljević je dugo bio načelnik obaveštajnog odeljenja Konjičkog korpusa, a kasnije — Konjičke armije. Ali njemu se nije sedelo u štabu i on je, na svoju molbu, bio premešten u borbenu jedinicu. Pored komandanta brigade jahao je njegov saborac, komesar brigade F. A. Mokricki, koji je sjajnim primerom lične hrabrosti u borbi podržavao boljševičku agitaciju.

21. konjički puk 2. brigade predvodio je kozak V. V. Korobkov, nosilac Ordena crvene zastave. Ovaj puk, kao i mnogi drugi pukovi Konarmije, bio je škola heroja. U njegovim redovima sam primetio komandire eskadrona, Stavropoljca Fjodora Remizova i caricinskog radnika Antona Lopatina. U velikom otadžbinskom ratu prvi od njih je komandovao tenkovskom divizijom, a drugi korpusom, a neko vreme i armijom. Eno i četiri brata Ovčarenko, tri brata Skljarova. Akim i Artem Zinčenko i braća Leljušenko. Mlađi Leljušenko, Dmitrij, mlado, snažno momče, za hrabrost i snalažljivost u borbi bio je unapređen za komandira odeljenja. U velikom otadžbinskom ratu komandovao je gardijskom armijom, dva puta odlikovan Ordenom heroja Sovjetskog Saveza, unapređen u čin generala-pukovnika, a kasnije generala armije. Tu se

na lepom donskom konju kicošio i pomoćnik komandanta puka Feofan Parhomenko — veliki megdandžija, čovek ogromne fizičke snage i neukrotive hrabrosti.

Teško je nabrojati sve konarmege koji su se istakli u borbama u redovima 33. brigade 4. divizije. Mnogi od njih, počev od hrabrog komandanta brigade A. A. Čebotareva i njegovog zamenika K. J. Naumeckog, zaslužuju najveće priznanje. Komandant 23. konjičkog puka, nosilac ordena „Crvene zastave“, S. G. Razumovski, komandant 24. konjičkog puka, hrabri kozak P. V. Čekunov i mnogi drugi, bili su ponos brigade.

Iza 4. divizije u grad je ulazila 14. konjička divizija, još mlada i sa manje iskustva.

Iza združenih jedinica kretale su se mitraljeske „tačanke“ i artiljerija. U konjičkom artiljerijskom divizionu 4. divizije služile su čuvene nepogrešive nišandžije, koje je poznavala cela armija, P. J. Šapovalov, D. J. Bondarenko i I. J. Mirošničenko.

Pored Rusa, Ukrajinaca, Belorusa, Gruzina, Jermena i Kalmika mogli su se videti i konarmeji — internacionalisti: Nemac Šore i Kinez Li Čin, Srbin Srđić i Čeh Gudeček, tkač iz Lođa Stanislav Lavržinski, Letonac Krejlja i Turčin Osman — svima je njima sovjetska vlast bila podjednako bliska i draga.

Trudbenici Rostova su toplo i oduševljeno dočekivali konarmege. Narod je preplavio Temernički bulevar i Sadovu ulicu, kuda su prolazile naše jedinice. Široki trotoari nisu mogli primiti sve i mnogi su se smestili na balkonima i prozorima. Svuda prisutni dečaci su se popeli na ograde, drveće i na krovove.

Rizikujući da padnu pod noge konjima, žene su se probijale napred i pružale borcima zamotuljke sa hranom. Ko zna, možda je hleb koji su one nudile bio ispečen od brašna koje je Revolucionarni vojni savet poklonio stanovnicima Rostova za vreme gladnih martovskih dana.

Dirljivu sliku sam posmatrao dok je prolazio 22. puk. Plavokosi osmogodišnji dečak trčao je neko vreme pored desnokrilnog jahača, pocrnelog od sunca. Onda se uhvatio

za uzengiju i brzo koračajući bosim nožicama pružio mršavu desnu ruku sa malim buketićem poljskog cveća. Pošto je projahao pored nas, borac se sagnuo, podigao dečaka i namestio ga ispred sebe u sedlo. Trebalo bi ukoriti konarmejca za remećenje stroja, ali ko bi se usudio? Čak i strogi komandir eskadrona je prečutao i smejujlio se kroz svoj sedi brk. A srećni dečak sijao je od radosti držeći u ruci umesto cveća, veliko parče šećera.

Dva dana su stanovnici Rostova aplaudirali konarmejcima. 21. aprila ulicama grada prolazile su 6. i 11. konjička divizija. A baš je 6. divizija imala čast da oslobođi Rostov. Njeni pukovi su prvi upali u grad januarske noći 1920. godine.

I opet su pored nas prolazili borci, komandanti i komesari, čija mi je borbena biografija bila poznata do najmanjih sitnica. Na čelu 6. konjičke divizije jahala su dva div-jahača — komandant divizije Timošenko i komesar Bahturov. Prvi je bio rodom iz Besarabije, a drugi donski kozak. Koji od konarmejaca nije poznavao ove snažne i hrabre ljude, ko se nije divio njihovoj smelosti u borbi!

Njih je sledio veteran divizije, onizak čovek crnih brkova, stari komandant 1. brigade V. I. Kniga. Gledajući ga setio sam se njegovog hrabrog držanja u borbi protiv Škurovog korpusa kod Voronježa. On tada još nije znao valjano da vlada sabljom i razmahivao je njome samo „radi zastrašivanja“, dok je neprijatelja uništavao puškom.

Na čelu 31. belorečenskog puka nalazio se jedan od organizatora partizanskog pokreta u Stavropolju, K. A. Trunov, bivši „vahmistar“*, nosilac svih stepena odlikovanja „krst sv. Đorda“. Pričali su mi kako se on, kao komandant partizanskog odreda, pojavio u svome selu na mitingu koji su organizovali beli. On je dojahao do same tribine, pred očima prisutnih posekao sabljom belogardejskog pukovnika i odmaglio.

* Vahmistar — stariji vodnik u konjici carske ruske vojske — prim. prev.

2. brigadu predvodio je I. R. Apanasenko, jedan od organizatora Stavropoljske konjičke divizije. U 6. konjičkoj služila su njegova dva brata — Dmitrij i Fjodor. Četvrti brat Petar Apanasenko, herojski je poginuo kao komandir eskadrona 1919. godine...

Prolazi 33. puk. U stroju je i komandir 2. eskadrona, Mihail Malinovski, koga smo nazivali crvenim orlom. To je on u januaru na čelu dvadesetak boraca, prvi uleteo u Rostov. Skoro je stotina belogardejaca pala pod udarcima sabalja ovih junaka.

Evo pomoćnika komandanta brigade M. I. Čunakova, komandanata pukova G. Dolgopolova i I. V. Selivanova. U jurišima oni su uvek prvi, a u povlačenju — poslednji.

Borci 3. brigade bili su čuveni majstori u vladanju sabljom. Tu sam video komandanta brigade N. P. Kolesova, snažno građenog komandanta 35. puka P. L. Rudčuka, komandanta 36. puka Jefima Verbina, koji mi se svideo svojim držanjem u borbi kod Caricina.

U 35. puku služila je Pavlina Kuznjecova, hrabri mitraljezac. Više desetina belogardejaca ona je uništila u borbama.

Mnogo žena heroja, boraca Konjičke armije, tuklo je neprijatelja. O njima ču ja još govoriti. Zar nije zaslužio visoku ocenu rad žena, političkih radnika — Jekaterine Vorošilove, Tatjane Sobolj-Smoljaninove, Natalije Kuznjecove, ili slavne kćeri jermenskog naroda Vaskunaš Akopjan? Kad je zbog bolesti napustila Konarmiju na poljskom frontu, Akopjan je posle ozdravljenja bila postavljena na dužnost načelnika Odeljenja političke uprave Samostalne kavkaske armije.

I u redovima 6. divizije služilo je dosta boraca koji su imali zanimljivu ratnu sudbinu. Iz mase artiljeraca izdvajao se svojim crvenim čakširama komandir 2. baterije 6. konjičkog artiljerijskog diviziona Nalivajko. Njegovi saborci su znali da je ovim crvenim čakširama komandir baterije bio nagrađen od strane I. R. Apanasenka. „Za pokazanu vernost revoluciji i umešnost u komandovanju baterijom“, stajalo je u naredbi komandanta bri-

gade, „crvenom artiljercu, komandiru 2. baterije drugu Nalivajku, poklanjam u ime revolucije crvene čakšire“.

Priča o tome da bi oni koji su se istakli u borbi mogli biti nagrađeni, na primer, parom veša, danas može da izgleda smešna, ali u ono vreme to je bila normalna stvar. Sećam se da su kod Caricina za pokazanu hrabrost u borbi kao nagradu najčešće poklanjali komplet odeće ili kožni kaput. Svi su najviše zavideli onima koji su bili nagrađivani oružjem. A što se tiče Ordena crvene zastave, on se davao samo najvećim herojima.

Lako je, prema tome, zamisliti kakva je bila borbenost boraca 11. konjičke divizije, ako kažem da je grudi mnogih od njih krasio Orden crvene zastave. Diviziju smo formirali u teškim danima borbe protiv Denjikinovih hordi, koje su nadirale prema Moskvi. U njenim redovima je bio najveći procenat radnika — komunista iz Moskve, Petrograda, Tule i Ivanovo-Voznesenska. Ovo u velikoj meri objašnjava neobičnu čvrstinu divizije u odbrani i nezadrživost u nastupanju.

Slavnom divizijom komandovao je F. M. Morozov, koji je za dve godine prošao put od redova do komandanta divizije. Izgledalo je da je on potpuno lišen osećanja straha. Čak i čuveni legendarni junak Dundić govorio je da verovatno nema hrabrijeg čoveka od Morozova.

Za komandantom nije zaostajao ni komesar 11. divizije, Letonac K. I. Ozolin. Konstantin Ivanovič je prolazio ulicama Rostova sa zavijenom glavom, bled ali srećan što se opet vratio u diviziju posle teškog ranjanja. Kad bi me pitali koji bi crvenoarmejski komesar mogao da posluži za primer, ja bih pre svih izabrao Konstantina Ozolina.

Pored Ozolina vidim A. V. Hruljeva — načelnika Političkog odeljenja divizije. On je došao na front iz revolucionarnog Pitera. Ne jedanput je pokazao u borbama vanrednu hladnokrvnost i muževnost.

Gladeći desnom rukom svoje ne velike tamne brkove, mimo nas jaše komandant brigade S. M. Patoličev. U prvom svetskom ratu bio je odlikovan za svoje junačke

podvige krstovima sv. Đorđa sva četiri stepena. Istakao se i u Crvenoj armiji: za držanje u borbama protiv de-njikinaca na Severnom Kavkazu odlikovan je Ordenom crvene zastave. Strah i trepet za neprijatelja, Patoličev je bio očinski pažljiv prema potčinjenima. Poznato mi je koliko su ga voleli i kako su se njime ponosili borci brigade.

Komandant brigade Grigorij Kolpakov — visok, mršav i malo pogrbljen, sa većitom surom „papahom“ na glavi. On se ne rastaje od nje ni zimi, ni leti. Videći pred sobom uvek papahu komandanta brigade, borci su bez kolebanja ulazili u najžešće okršaje.

Boreći se sa svojim besnim konjem, bivši dragonski podoficir A. A. Potkin-Posadski predvodio je svoj 61. puk. U borbama se pokazao kao hrabar i iskusni komandant i bio predložen za Orden crvene zastave. Crna čerkeska* je nekako naročito efektno isticala njegovo bledo, surovo lice čoveka snažne volje.

U stroju 61. konjičkog puka jahao je redov, kozak oko četrdeset godina, sa crnom kubankom** na glavi, rošavog lica i bez desne noge. Njegovo ime sam, na žalost, zaboravio. Kad je u borbi izgubio nogu, on nije napustio puk nego je upornim treniranjem postigao sposobnost da jaše i sjahuje s konja istom brzinom kao i zdravi borci! Zar to nije heroj??!

I tada i kasnije, u Konarmiji je služilo mnogo ljudi, koji su docnije postali čuveni rukovodioci u našoj zemlji. Bivši komandant radio-diviziona A. L. Minc, danas je akademik. A ko je bio u stanju da u skromnom borcu Konarmije otkrije budućeg sovjetskog naučnika, takođe akademika, I. I. Minca, u mladom vižljastom borcu Andreju Grečku — budućeg maršala Sovjetskog Saveza? Ko je mogao pretpostaviti da će redov konarmejac Pavle Žigar-

* Čerkeska — nacionalno odelo kavkaskih brđana u vidu dugačkog, usko krojenog kaftana, raznih boja. Usvojen od kozaka kao uniforma u bivšoj carskoj vojsci. — prim. prev.

** Kubanka — kapa od krvna, naročitog, kubanskog kroja — prim. prev.

jev postati glavni maršal avijacije, komandir artiljerijskog voda Kiril Moskalenko — maršal Sovjetskog Saveza, mitraljezac Aleksej Leonov — maršal jedinica veze, komandir voda Jefim Slavski — ministar SSSR, borac Andrej Stučenko — general armije, a komesar brigade Pavle Ribaljko i komandir eskadrona Semjon Bogdanov — maršali oklopnih i tenkovskih jedinica?

I opet na žalost, moram, da kažem da nije moguće navesti imena svih konarmejaca koja bi mogla da krase ove memoare.

Svi su oni — kako oni koji su u to vreme već postali čuveni heroji u armiji, tako i oni kojima je još predstojalo da se proslave podvizima na frontu, radnim dostignućima u narodnoj privredi, istaknutim delima u nauci i kulturi — u ono daleko vreme jahali ulicama Rostova, obasipani toplim pozdravima trudbenika. Čak i po prirodi suviše skromni i među njima širili su pleća, dizali glave, nameštali oružje i bodrili umorne konje, želeteći da i svojim izgledom liče na heroje.

U mome sećanju je prolaznje jedinica Konjičke armije kroz Rostov ostalo duboko urezano. Kao nikad dotle, osetio sam ljubav trudbenika prema oružanim snagama Sovjetske Republike.

Ovde moram da odstupim od hronološkog reda izlaganja i da se vratim na događaje prethodnog dana. 20. aprila u tri časa posle podne, na rostovskom hipodromu održan je miting povodom susreta konarmejaca sa predstavnicima sovjetskih, partijskih i društvenih organizacija grada i jedinicama garnizona.

Prema našoj 4. i 14. konjičkoj diviziji, koje su stajale u rezervnim kolonama, bile su postrojene streljačke jedinice. S leve strane pored tribine su se smestile delegacije trudbenika sa transparentima i crvenim zastavama. S desne strane, bliže prema izlazu, gradske organizacije su namestile stolove za čašćavanje konarmejaca.

Pozdravni govor Konjičkoj armiji održao je komandan Donske oblasti i Severnog Kavkaza, aktivni učesnik

u odbrani Caricina i razbijanju Denjikinove vojske, G. D. Bazilevič. Posle njega na tribinu se popeo radnik. On je u ime trudbenika Rostova predao Revolucionarnom vojnem savetu armije zastavu. Snažno „ura“ se tri puta pronelo hipodromom.

Posle toga na tribinu se pojavio predstavnik Donskog komiteta RKP(b). On je Revolucionarnom vojnem savetu uručio zastavu, koju je poslao moskovski proletarijat. Odgovarajući na pozdrave i poklone, ja sam u ime celokupnog sastava armije obećao Komunističkoj partiji i sovjetskoj vlasti, trudbenicima Moskve i Rostova, da ne sumnjaju u to da će konarmejci svojim držanjem u borbi opravdati poverenje i počast koji im se ukazuju od strane radničko-seljačke države.

3.

Krajem dana 21. aprila Konarmija se prikupila severozapadno od Rostova u rejonima Troicko-Sambek, Kirpičovo-Aleksandrovski, Grekovo-Uljanovka, Aleksejevka. Tu su divizije utrošile ceo dan za poslednje pripreme pred početak dugog marša. Dovodili su oružje u ispravnost, potkovali konje, opravljali opremu i kola, popunjavalili rezerve hrane, furaža i municije.

Mi u štabu smo mnogo radili. Organizacija takvog velikog i po mnogo čemu specifičnog marša, bila je za nas nov i složen posao.

Da bi se na kraju marša sačuvala bojeva gotovost, trebalo je izabrati najbolje puteve, zaplanirati za odmor i noćivanje najpodesnija naselja, predvideti mogućnost nabavke hrane i furaža. Pošto nam je, sem svega toga, bilo stavljen u zadatak razbijanje anarho-kulačkih bandi, odlučili smo da se krećemo u zoni širine do 80 km.

Svaka divizija je dobijala svoju marš-rutu. Određeno im je dokle moraju stići za dan marša, a sem toga i vreme i mesto za odmaranje i noćivanje. 14. konjička divizija

je dobila zadatak da pročešlja rejon Guljaj Polja, rasadnik mahnovštine.*

Predstojeća borba protiv bandita zahtevala je maksimalno prilagođavanje marša uslovima borbe. Jedinicama je naređeno da preduzmu sve mere borbenog obezbeđenja: izviđanje, obezbeđenje štabova i komora, marševsko osiguranje za vreme pokreta, a na odmoru i u toku noći — predstražu.

Polazak je bio određen za 23. april. Združene jedinice su morale da stignu na Dnjepar 3. maja. U daljem kretanju 4. divizija je trebalo da ide preko Poltave na Kijev; Šesta — prema Kremenčugu i Zolotonosji; Jedanaesta — prema Čigirinu i Tarašči; Četrnaesta — prema Novom Mirgorovu i Tetijevu, a Deveta — prema Umanju. Prema odluci štaba Jugozapadnog fronta sva četiri oklopna voza Konjičke armije upućena su za Kijev. Auto-odred „J. M. Sverdlov“, tri avijacijska i tri oklopna odreda trebalo je da se kreću železnicom. Odlučeno je da se pozadinski štab privremeno ostavi u Rostovu za održavanje veze sa štabom Fronta i rukovođenje upućivanjem kompozicija sa pozadinskim ustanovama.

23. aprila je bio topao i vedar dan. Ja i Vorošilov smo na konjima izašli na marš-rutu 4. konjičke divizije. Zotov, kojeg smo tamo sreli, referisao je da su sve jedinice krenule tačno u određeno vreme.

Na isprāćaj konarmejaca skupilo se mnogo sveta. Ljudi su stajali pored puta a žene su brisale krajevima marama svoje, od suza crvene oči. Neke od njih pratile su svoje muževe, braću, sinove.

Teško je napuštati rodni kraj, ali nije red da se borac rastužuje. A u svakom eskadronu, pa čak i u vodu, ima veseljaka. Takav veseljak gura svog suseda laktom i, zabacujući kubanku na potiljak, govori mu:

— Eh, ne tuguj, bratac. Ako si se rodio kao kozak, onda brigu na veselje.

* Mahnovština — dosta širok kontrarevolucionarni i banditski pokret u toku građanskog rata, koji je predvodio Mahno — prim. prev.

Drugi opet, dobacuje šalu crnookim kozakinjama i od njihovog veselog smeha čoveku je lakše u duši. A tamo, napred, eskadron je već počeo pohodnu pesmu i leti ona široko stepom, terajući tugu iz srca ...

Već nekoliko dana je armija marševela putevima zاغlibljenim od prolećnih kiša. Revolucionarni savet je putovao vozom. Na većim stanicama smo se zaustavljadi da bi se održala veza sa našim pozadinskim i operativnim štabovima i štabom Fronta.

Zotov nas je redovno informisao o toku marša. U jedinicama se održavao red, mada su raskaljani putevi jako otežavali kretanje.

Ščelokov, koji je nastavio da iz Rostova otprema železnicom pozadinske ustanove, redovno nam je dostavljao operativne izveštaje i razne direktive. Iz kojih smo mogli videti kako se svakim danom sve više usijavala situacija na sovjetsko-poljskom frontu.

Uveče 26. aprila Nikolaj Kononovič nam je referisao sadržaj razgovora sa načelnikom štaba Jugozapadnog fronta N. N. Petinom. Petin je javljaо da je u zoru 25. aprila vojska buržoasko-vlastelinske Poljske otpočela nastupanje. U vezi s tim on je u ime komandanta Fronta zahtevao da uputimo 4. konjičku diviziju na stanicu Lozova. Otuda bi ona krenula vozom u rejon borbenih dejstava 14. armije. Petin je rekao Ščelokovu da saopšti to Revolucionarnom vojnom savetu i da upita imamo li mi šta protiv.

Ja i Vorošilov smo se izjasnili protiv prevoženja železnicom, opet zbog lošeg stanja železnice i nedostatka rezervi hrane i furaža.

Komandant Fronta nam je na to odgovorio sledećom depešom:

„Usled krajnje ozbiljne situacije na poljskom frontu naređujem:

Prvo. Hitno prebaciti 4. konjičku diviziju železnicom po marš-ruti Lozova—Poltava—Kremenčug—Znamenka—Bobrinska, u rejon koji će se kasnije odrediti. Divizija mora da stigne na utovarnu stanicu Lozova 30. aprila.

D r u g o. Sve ostale divizije što pre prebaciti forsanim maršem pravcima, koji izvode ka prelazima preko Dnjepra, ali ne severnije od Kremenčuga. Rejon prikupljanja ovih divizija će se takođe kasnije odrediti, kad ja budem stigao na stanicu Lozova, gde i vi treba da stignete do 30. aprila uveče.

T r eć e. 4. konjičku diviziju obezbediti svim potrebama za celo vreme prevoženja železnicom. Načelniku snabdevanja Jugozapadnog fronta naređeno je da pripremi najveću moguću količinu kofa za pojenje konja na stanicama Lozova, Poltava i Kremenčug.

C e t v r t o. Z. F. Jugzap⁶ da preduzme najhitnije mere da se na stanicu Lozova dopremi najmanje 25 opremljenih kompozicija, kao i odgovarajući broj lokomotiva i potrebno gorivo. Prevoženje mora da se odvija intenzitetom najmanje pet kompozicija na dan i brzinom kretanja najviše dva dana do stanice Bobrinska⁷.

Rokovi za utovar i prevoz određeni u depeši bili su očigledno nerealni. Divizija je još bila u Karanovoju — 180—200 kilometara od Lozove. Za dva dana ona fizički ne bi mogla stići na stanicu određenu za njen utovar. Nije bilo moguće tovariti i odašiljati dnevno po pet kompozicija, a pogotovo nije bilo moguće dogurati kompozicije za dva dana do stanice Bobrinske.

Ali najglavnije je bilo to što Revolucionarni vojni savet nije mogao pristati na rasparčavanje Konarmije. Mi smo potpuno shvatili težinu stanja na forntu. Nadmoćne snage neprijatelja potiskivale su 12. i 14. armiju. Ipak im sama 4. konjička divizija nije mogla pružiti ozbiljniju pomoć. Po našem mišljenju, samo jedna snažna grupacija svežih snaga mogla bi da odgovori udarom po neprijatelju, da ga zaustavi i stvori uslove za prelaz u odlučnu protivofanzivu. Takva grupacija mogla bi biti Konjička armija u punom sastavu.

Izvestili smo komandanta Fronta, dostavljajući kopiju izveštaja Revolucionarnom vojnou savetu Republi-

⁶ Načelniku Saobraćajne uprave Fronta.

⁷ CGASA, d. 61 — 225, 1.117 (šifra 1935. god.).

ke, da prevoženje 4. konjičke divizije železnicom nije moguće. Zamolili smo Jegorova da nas pozove na razgovor telegrafskom vezom ili da nam odobri da odmah dođemo u Harkov i lično mu referišemo.

Celu noć smo očekivali odgovor, ali nas je komandant Fronta tek u toku dana 28. aprila pozvao na telegrafski razgovor. Evo tog razgovora zapisanog na sačuvanoj telegrafskoj vrpci.

„Jegorov: Zdravo druže Buđoni. Govori komandant Jugozapadnog fronta Jegorov.

1) Hoće li 4. divizija stići u Lozovu 30. aprila?

2) Iz vašeg telegrama vidi se da na maršu imate ozbiljne gubitke u konjima i u komori. To znači da će se to u daljem kretanju još povećavati.

3) Međutim, korišćenje železnice omogućava da se to izbegne, i što je glavno, konji i ljudi će biti odmorni. U čemu je onda stvar?

Buđoni: Zdravo druže komandante. U čemu je stvar? Stvar je u tome, što u maršu gubimo konje i deo komore samo zato što se veoma brzo krećemo po vanredno teškom terenu. Ako bi se marševalo normalno, izbegli bismo i te gubitke. A prevoženjem železnicom možemo izgubiti i dve trećine, ako ne i celu diviziju, zbog toga što hrane za konje uopšte nema.

Druga bi bila stvar, ako bi ispred nas bile intendant-ske rezerve furaža kojim bi se mogli snabdevati u pojedinim mestima. Utovariti četiri hiljade konja, a sa mitraljezima, artiljerijom i najnužnijom komorom više od osam hiljada, pri sadašnjem stanju snabdevanja vodom i opštег stanja železnica, apsolutno je nemoguće. Sem toga, baciti jednu diviziju u borbu, u momentu opštег povlačenja naših snaga na frontu, mislim da je takođe nedopustivo. Pri sadašnjem stanju na frontu, može se i treba udarati samo konjičkom pesnicom.

Jegorov: 1) Prevoženje železnicom se obustavlja.
2) Sve divizije armije da kreću forsiranim maršem, pri čemu desna kolona ne treba da prolazi severnije od Pav-

lograda, s proračunom da pređe na desnu obalu Djepra kod Kremenčuga.

3) 30. aprila dođite u Lozovu, kuda će u to vreme stići i Revolucionarni vojni savet Fronta, da bi se rešila ostala pitanja...⁸

29. aprila mi smo dobili telegram od komandanta Fronta, čija je kopija bila upućena vrhovnoj komandi. U telegramu je potvrđeno obustavljanje prevoženja 4. divizije usled slabog stanja železnica.

Između ostalog vrhovni komandant privhatio je naše razloge protiv rasparčavanja konjice i svojim telegramom br. 2387 komandantu Fronta na sledeći način precizirao princip korišćenja Konjičke armije: „Glavni zadatak, zbog kojega se Konjička armija upućuje jugozapadnom frontu, sastoji se u nanošenju takvog udara, po poljskim trupama u Ukrajini, kojim bi bio slomljen ceo poljsko-ukrajinski front. Za izvršenje ovog zadatka najkorisniji je udar Konjičke armije u desni bok poljsko-ukrajinskog fronta, koji drže najslabije galicijske jedinice i, posle proboga fronta, duboki prođor u pozadinu opštima pravcima prema Rovnu, što će konačno slomiti ceo front. U takvim uslovima sadašnje napredovanje poljskog fronta prema istoku, ka Kijevu, ide nama u prilog, jer će neizbežno dovesti do rastezanja desnog krila Poljaka, koje će najzad ostati u vazduhu. Pravac koji ste odredili Konjičkoj armiji odgovara izloženoj situaciji i potrebno je samo obratiti naročitu pažnju da njeni delovi ne budu uvučeni u izvršavanje sporednih zadataka. Posle prelaska na desnu obalu Dnjepra i približavanja liniji fronta Konjičkoj armiji treba pridodati dve jače streljačke divizije, koje će poslužiti kao oslonac njenih dejstava“.⁹

⁸ CGASA, f. 245, op. 3, d. 253, 1.146.

⁹ L. Kljujev. 1. konjička armija na poljskom frontu 1920. god. M. Gosvoenizdat, 1932, str. 16.

3. PRIMITE NAS U PARTIJU...

1.

Duže zastanke smo ja i Vorošilov koristili za obilazak divizija. I svaki put smo ponovo sticali utisak da se marševanje odvija organizovano i da je moral boraca visok. Složni i autoritativni kolektiv komunista u armiji radio je savesno.

Treba reći da je posle razbijanja Denjikina na frontu ogromno porasla popularnost Komunističke partije i njenog vođe Lenjina. Sećam se da mi je, kad smo se vratili iz Moskve, J. A. Ščadenko pričao kako je jednog dana kod njega došao ceo eskadron boraca.

— Šta hoćete? — upitao ih je Ščadenko.

— Primite nas u Partiju — odgovorio je komandir eskadrona u ime svih.

— Kako to — primite? Vi ste komandir i morate da znate da se u Partiju ne prima grupno, nego individualno.

— Ja lično. Ali borci su tako odlučili. Oni kažu: jurišamo zajedno, svi se borimo za sovjetsku vlast, sledimo druga Lenjina i partijski Revolucionarni vojni savet, onda i u komuniste idemo zajedno.

— To je za pohvalu, što svi želite da stupite u Partiju — odgovorio je Ščadenko — ali ja nemam prava da vas u nju primim. Neka svaki napiše molbu pukovskoj partijskoj celiji...

Epizoda koju je ispričao Ščadenko — karakteristična je. Sad je svaki borac neograničeno verovao Partiji. I baš zato je za vreme marša došlo do naglog povećanja broja

članova Partije u Konjičkoj armiji. 1. marta imali smo 800 članova Partije i 500 kandidata, a oko 15. maja 2.153 člana Partije i 1.246 kandidata. Broj starešina-komunista porastao je skoro 4 puta.¹⁰

Povećanjem broja partijskih organizacija, veće pukovske partijske celije — preko 15 članova — delile su se na eskadronske i vodne. Tako se partijski rad približavao crvenoarmejskim masama. U puku je formiran biro eskadronskih partijskih celija, u eskadronu — biro vodnih celija, a vodne celije određivale su za svako odeljenje pojednog rukovodioca diskusije.

Na zastancima su održavani partijski sastanci, na koje su pozivani i vanpartijci. Diskutovalo se kako o opštим političkim pitanjima: „Sovjetska vlast i partija komunista“, „Program RKP(b)“, „O komunističkim subotnicama“, „Odvajanje crkve od države“, tako i o konkretnim: „O radu među stanovništvom“, „O odnosu prema zarobljenicima“, „O borbi protiv loših sklonosti, nasleđenih od buržoaskog društva“.

Interesantno je da se rad komunista nije ograničavao samo na vaspitanje armijskih masa. Načelnici političkih odeljenja združenih jedinica P. G. Glebov, P. K. Slučevski, i A. B. Hruljev, komesari divizija V. I. Berlov, P. V. Bahturov i K. I. Ozolin, komesari brigada I. A. Širjajev, F. A. Mokricki i I. V. Ovečkin, komesari pukova V. N. Borisov, S. M. Krivošejin i G. I. Gončarov pružali su praktičnu pomoć stanovništvu u stvaranju i učvršćivanju organa sovjetske vlasti. U slučaju potrebe naši politički radnici ostajali su neko vreme u revolucionarnim komitetima i posle odlaska njihovih jedinica.

U selima i zaseocima, gde su se zaustavljale jedinice, često su održavani komunistički subotnici. Borci su pomagali seljacima u oranju i opravci kuća, šupa, oruđa, puteva i mostova. Uveče, posle zajedničkog rada, konarmejci su razgovarali sa seljacima o sovjetskoj vlasti, o Partiji Lenjina.

¹⁰ CGASA, f. 245, op. 1, d. 8, l. 110.

Zapamatio sam borca Jakovenka, iz muzičke ekipe 11. divizije. Na odmoru u jednom selu divizijska muzika je na seoskom trgu odsvirala nekoliko marševa i valcera. U pauzi seljaci su opkolili Jakovenka i otpočeo je živ razgovor. Pažljivo sam slušao šta je pričao o politici sovjetske vlasti i video sam kako su se lica ljudi razvedrala. Možda on i nije govorio sasvim lepo, ali seljaci su mu verovali zato što je i on bio sa sela.

U jednom zaseoku mahnovci su uhvatili i zverski ubili nekoliko boraca koji su skupljali furaž. Ubijeni su bili pronađeni kad je u zaselak stigla naša jedinica. Trbusi ubijenih bili su rasećeni i napunjeni ječmom. Jednog bandita, mesnog kulaka, uspeli su da uhvate.

Partijski sekretar je organizovao miting na mestu zločina. Videvši svojim očima zverski lik mahnovštine, seljaci su tu odmah na mitingu odlučili da daju Crvenoj armiji sve viškove žita. Mnogi su stupili kod nas kao dobrovoljci.

O razmahu kulturno-prosvetnog rada govori i to što je do 15. maja u Konarmiji bilo stvoreno 9 partijskih škola, 30 čitaonica, 115 biblioteka, 4 kluba, 11 pozorišta i 38 škola za opismenjavanje. U svim jedinicama su formirane kulturno-prosvetne komisije. Samo u 4. konjičkoj diviziji radile su 23 kulturno-prosvetne komisije, koje su obuhvatile borce u razne sekcije i kružoke. Konarmejci su se upoznavali sa umetnošću, literaturom, učili da recituju i pevaju nove pesme.

Verujem da su baš u tim našim kružocima i sekcijama dobili prvo nadahnuće konarmejci-pisci Nikolaj Ostrovski, Vsevolod Višnjevski, Aleksandar Listovski. Za amaterske horove pesme su pisali konarmejski pesnici a muziku za njih, konarmejski kompozitori. U Konjičkoj armiji počeli su svoju umetničku karijeru čuveni kompozitor horskih pesama Dmitrij Pokras i slikar-batalista* S. Zelihman.

* Batalist — slikar specijalizovan za slikanje prizora bitaka — prim. prev.

Borci su mnogo voleli koncerete. Na njima su, pored profesionalaca nastupali i amateri, članovi kulturno-muzičkih kružaka.

Prisustvovao sam takvom koncertu u jednoj diviziji. I moram da kažem da je to ostavilo jak utisak na mene. Otada je prošlo mnogo vremena ali ono veče ostalo je sačuvano u mome sećanju do najmanjih sitnica. Možda, je to rezultat neobičnog ambijenta, neobičnosti kostima izvođača i njihovih neobičnih sloboda.

Kao da sad vidim ivicu šume osvetljenju električnim sijalicama, napajanim strujom iz generatora za radio-telegraf. Pažljiva lica gledalaca — boraca i seljaka. Glumci izvode deo jednog pozorišnog komada. To što nema bine nimalo ne umanjuje kvalitet predstave, nego naprotiv, pojačava utisak prirodnosti.

Predstava je završena. Glumci su već zamakli u mrak šume, a začarana publika čuti. Tek posle nekoliko minuta začuli su se glasovi odobravanja i nazad, gromki aplauz.

Zatim je borac-mitraljezac uz pratnju starog klavira otpevao ariju Lenskog. I sad mi je pred očima, sa izukrštanim redenicima na grudima.

Na kraju prvog dela mršavi, plavokosi mladić odsvirao je na violinu Bramsovnu „Mađarsku igru“. Više puta su ga pozivali na „bis“.

U drugom delu nastupili su umetnici reči. Čitali su pesme, priče iz ratnog života, komične priče u kojima se ismejavala Antanta. Nekoliko stvari je bilo posvećeno antireligioznim temama.

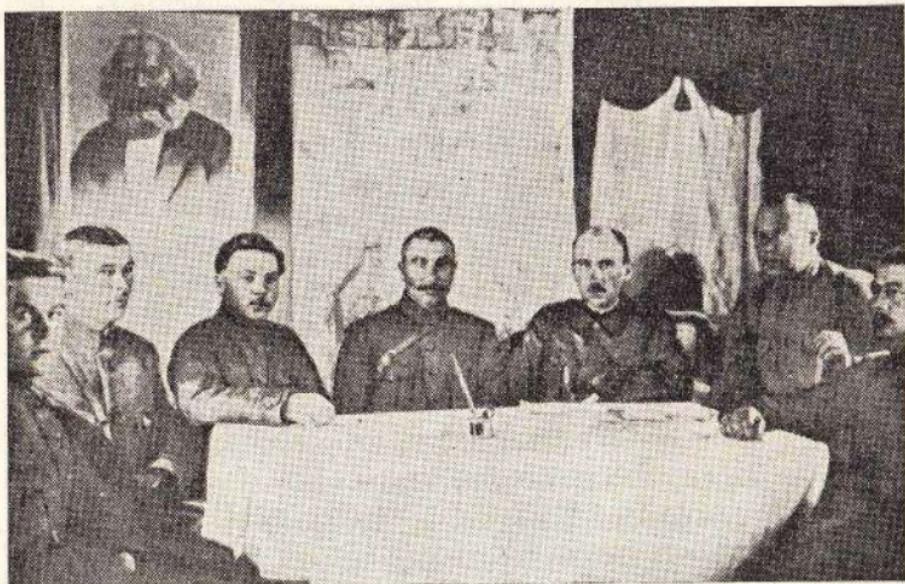
Samouki pesnici čitali su svoje pesme. Iako su često bile po formi nedoterane, njih su slušali sa velikom pažnjom, jer su pogadale misli i osećanja boraca. Zapamtio sam pesmu konarmejca P. Gorskog, pročitanu te večeri.

*Ja sam sin pobunjenog naroda
Ja pripadam vojsci rada
Ja sam isturena avangarda
Tvoj verni vitez, slobodo.*

*Mene je Rusija u borbu poslala
Za slobodan rad, za siromahe
Da ih oslobodim okova
Da zbacim jaram kapitala*

*Ne za bogatstvo ili slavu
Stao sam smelo pod crvenu zastavu
Za poraz groznog neprijatelja
Za ugled naše crvene zastave!*

Na završetku je organizator programa predložio da svi otpevaju „Internacionalu“. On je saopštio prisutnima da će se prikupljeni novac predati mesnom revolucionarnom komitetu za izgradnju škole.

*Sastanak Revolucionarnog vojnog saveta Konarmije s komandan-
tima i komesarima divizija. S leva na desno: S. F. Graj, D. K. Ti-
mošenko, K. I. Vorošilov, S. M. Buđoni, S. K. Minin, P. V. Bahturov
i T. M. Morozov.*

Ujutro, zajedno sa našim jedinicima, raskaljanim dru-
movima krenuli su i naši glumci. Svoje zlehude rezvizite
oni su prevozili kolima, zajedno sa novinama, brošurama

i knjigama, koje su isto tako predstavljale neku vrstu naoružanja Konjičke armije i bile sredstvo aktivne propagande ideja Komunističke partije, dragi saputnici boraca na maršu i na odmoru.

Konarmejci su dobijali dovoljno primeraka centralnih listova i naročito „Pravde“. Veliku popularnost je imao i njihov armijski list „Crveni konjanik“.

Pokretljivost Konjičke armije zahtevala je da se list brzo prilagođava uslovima održavanja stalne veze sa borcima, komandirima i stanovništvom teritorije na kojoj se boravilo. Sami borci su bili dopisnici i saradnici lista „Crveni konjanik“. To je činilo da list bude interesantan.

„Crveni konjanik“ svestrano je osvetljavao život armije, učio komuniste i vanpartijce da budu jaki i hrabri. U svakom broju on je podsećao partijce na njihove velike obaveze.

„Zapamti, druže komunisto“, pisalo je u listu, „da ako se u twojoj jedinici dešavaju pojave narušavanja discipline, ti si kriv, zato što si se nedovoljno brinuo za političko vaspitanje boraca.

Ako partijska organizacija slabo radi, ti si kriv, zato što si čutao o tome i nisi pisao da bi se ona popravila.

Upamti, da partijsko-politički rad ne sme prestati ni jedan dan.

Šta si danas govorio borcima o Komunističkoj partiji?

Ako se u twojoj jedinici dešavaju slučajevi grubog ponašanja prema stanovništvu, kakve si ti mere preduzeo da se iskoreni ovo зло?

Jesi li ti danas objasnio borcima da Crvena armija ne ide da osvoji Poljsku, nego da pomogne radnicima i seljacima Poljske da se obračunaju sa panovima i buržujima?¹¹

List je stalno obaveštavao konarmejce o životu Sovjetske Republike, navodeći primere ogromnog patriotskog trudbenika zemlje, koji su se digli da zaštite svoje tekovine. „Četiri gradske partijske organizacije Tobolska —javljaо je „Crveni konjanik“ — koje obuhvataju 200

¹¹ „Crveni konjanik“, 12, 13 i 27. jula 1920. godine.

komunista, izrazile su želju da u punom sastavu idu na zapadni front. Teško šljahtićima* — protiv njih je sva trudbenička Rusija".¹²

„Seljaci sela Nikoljskog, Tambovske gubernije, pošto su predali državi planiranu količinu žita, poklonili su crvenim borcima Zapadnog fronta 300 pudi žita“,¹³ pisalo je u jednom broju lista. Na istoj strani lista objavljeno je saopštenje da je prema odluci jedne partijske organizacije Konjičke armije „iz dnevnog sledovanja boraca izdvojena izvesna količina hrane i novca u korist izgladnele dece na Severu“. I dalje: „Novac u iznosu od 1937 rubalja prikupljenih od priredbe na kojoj su konarmejci izveli komad ‚Natalka-Poltavka‘, poklanja se za izgradnju kupatila u selu Majkovu“.¹⁴

U maju je Konjička armija dobila poklone od moskovskih radnika. Uz saopštenje o tome „Crveni konjanik“ je objavio i pismo borca Ignatjeva:

„23 maja t. g. ja, crvenoarmejac na službi u diviziskom previjalištu 6. konjičke divizije, primio sam drag poklon ... perorez, paklo cigareta, paklo cigaret-papira, muštiklu, crvenu duvankesu, jedan list hartije za pismo, koverat, šibice ...

Svim srcem iskreno zahvaljujem na poklonu. Drago nam je što nas radnici ne zaboravljaju“.¹⁵

„Crveni konjanik“ se aktivno borio protiv nepismenosti.

Supruga Vorošilova — Jekaterina Davidovna, bila je jedan od inicijatora organizovanja škola za opismenjavanje. Obuka nepismenih bila je vezana za mnogo poteškoća. Nedostajali su učitelji, nije bilo hartije, ni vremena. Ali su entuzijazam i svest o važnosti zadatka inspirisali i učitelje i učenike.

* Šljahta — poljska zemljoposednička aristokratija — prim. prev.

¹² „Crveni konjanik“, 10. juna 1920.

¹³ „Crveni konjanik“, 1920. god. br. 171.

¹⁴ „Crveni konjanik“, 4. jula 1920. god.

¹⁵ „Crveni konjanik“, 1920. god. br. 184.

Snalažljivi konarmejci su učili čak i u pokretu, za vreme marša. Na leđa boraca su zakačnjali slova i oni koji su jahali iza njih, učili su ta slova.

Kad je učenje dalo prve rezultate u listu se pojavio „Kutić političke pismenosti“ sa lakšim tekstovima, iz kojih su opismenjeni proširivali svoje obrazovanje.

Ta žedž za znanjem, čak i kad se išlo na front, govorila je o ogromnom optimizmu ljudi koji su čvrsto verovali da je sovjetska vlast nepobediva i da preživeli neće moći opstati bez znanja, jer će svoj život morati da grade na nov način.

Za vreme marša, u Konjičkoj armiji se odvijao raznovrstan partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad. On je stvarao temelj naših budućih pobeda na novom frontu.

2.

Naš voz je stigao na stanicu Lozova 30. aprila.

Za taj dan bio je i predviđen susret sa komandantom Fronta. Prošao je, međutim, čitav dan i noć, a Jegorov nije dolazio. On nije stigao ni 1. maja.

Poslali smo telegram u štab Fronta s molbom da nam jave da li da ga čekamo u Lozovi ili se susret odlaže.

Odgovor je stigao 2. maja ujutro. Načelnik štaba Fronta N. N. Petin nas je obavestio da se Jegorov zadržao zbog neodložnih poslova na frontu, ali da će 4. maja biti u Pavlogradu gde bi želeo da posmatra jednu diviziju Konjičke armije na maršu.

Trećeg maja smo stigli u Pavlograd. U gradu se već bio smestio operativni deo našeg štaba. Divizije su se takođe prikupile u određenim rejonima.

— Ali borci i konji su jako umorni — referisao je Zotov. — Osećaju se posledice neprekidnog petodnevног marša i potere za banditima. Uz to, ima interesantnih podataka o mahnovcima — dodade on, smešeći se.

— Daj da vidimo, šta je to?

Vorošilov uze hartiju iz ruku načelnika štaba i zadubi se u čitanje. Njegovo lice se sve više i više razvlačilo u osmejak i najzad, on se gromko nasmeja:

— Aj-aj-aj! Ne razumem, Semjone Mihajloviču. Börte se za sovjetsku vlast, član ste Partije boljševika, a u isto vreme ste i protiv komunista? Kako je to moguće, Stepane Andrejeviču — kobajagi začuđeno obrati se Vorošilov Zotovu. A Zotov se već zagrenuo od smeha i samo je šarenom maramicom brisao oči od suza.

— Ama pokažite mi već jednom šta to piše тамо?

— Izvolite, čitajte, — pruži mi Vorošilov list papira.

Bio je to izveštaj komandanta 3. brigade 6. konjičke divizije. U njemu se govorilo o mitingu mahnovaca u selu Maksimiljanovki. Prema izjavama mesnih žitelja, Mahno je u govoru na mitingu uveravao prisutne da Budoni ide da se pripoji njemu i onda će zajedno da istupe protiv komunista i da se bore za anarhiju.

— Da podlog li bandita! — naljutih se ja. — Lukav je. On misli da će pridobiti stanovništvo i zavrbovati neobaveštene u svoju bandu. Stepane Andrejeviču, prenesite divizijama naređenje Revolucionarnog vojnog saveta: nemilosrndo uništavati „saveznike mahnovce“. A uhvaćene glavare odmah upućivati meni. Ja će im objasniti s kim smo i protiv koga.

— Druže komandante, konarmejci su već mnogim mahnovcima to „objasnili“.

Naše združene jedinice su se 28. aprila zaista sukobile sa velikim bandama mahnovaca u rejonu velikog sela Guljaj Polje — Mahnovog rodnog mesta i „prestonice“, koje su banditi nazvali Mahnogradom. Na prilazima ka Guljaj Polju izvidnice i marševsko osiguranje 14. konjičke divizije dočekani su vatrom. Uhvaćeni banditi i ispitivani meštani izjavili su da se u selu nalazi banda od 2.000 ljudi. Mahno je raspolagao sa 3 topa i 50 mitraljeza na „tačankama“.

Sutradan izjutra Parhomenko je protiv bandita uputio brigadu. Jedan puk je napao selo sa istoka, drugi je počeo obilazak sa juga da bi banditima presekao puteve

za povlačenje prema jugozapadu. Mahnovci su u početku pokušali da pruže otpor, ali su već kroz pola časa, bojeći se okruženja, počeli da beže. Divizija je produžila kretanje svojom marš-rutom, a u poteru za bandama uputila dva eskadrona.

Jedinice 4. konjičke divizije napale su 30. aprila mahnovce kod Nove Pavlovke. Iznenadeni, oni su ostavili nekoliko mitraljeza i pobegli u pravcu sela Bogatira. Ovde ih je dočekala brigada 6. konjičke divizije. Jednom rečju, našavši se u zoni kretanja marševskih kolona armije banditi su bežali kao progonjene zveri.

Najzad, plašeći se potpunog okruženja i uništenja, Mahno je bio prinuđen da rasturi bandu u manje odrede. Uništavajući ih, jedinice Konjičke armije su samo u Guljaj Polju zaplenile 12 teških mitraljeza, nekoliko stotina običnih i skraćenih pušaka, mnogo revolvera i municije.

Mahnove bande bile su sastavljene od kulaka, dezertera i deklasiranog kriminalnog smeća. Običan bandit okupljaо je sebi slične koljaše i proglašavao sebe za atamana, a bandu nazivao „pukom“. „Pukovi“, su obično nosili naziv naseljenog mesta, u kojem su bili formirani, na primer „Guljajpoljski“, „Pologovski“. Anarhist Mahno — sitan, nervozan, lukav i žestok čovek prgave naravi, objedinio je nekoliko takvih bandi i nazvao ih „ustaničkom armijom Ukrajine“. Stvorio je štab i čak stampao anarhističke listiće.

Moralni lik ove „armije“ odlično je prikazao komandant brigade Kolesov u izveštaju komandantu divizije Timošenku: „Danas su se delovi brigade sukobili sa Mahnovim bandama. Mahnovci su se vozili kolima po trojica, galamili i pucali u vazduh. U svakim kolima bilo je bure „samogona“* i pijane žene“.

Mahnovci su operisali uglavnom na teritoriji Ukrajine levo od obale Dnjepra, u jekaterinoslavskoj, tavričeskoj i u južnim srezovima poltavske i harkovske gubernije. Oni su se naročito osilili posle upada poljske vojske

* Samogon — domaća rakija od žita, kao nadomestak industrijske votke — prim. prev.

u Ukrajinu. Rušili su mostove i linije veze, zaustavljali i pljačkali vozove sa ratnim materijalom i rušili železničke pruge. Ponekad su napadali i vojne jedinice.

Tako su 25. aprila iznenada napali železničku stanicu Marjinka, gde se bio smestio 377. streljački puk Ukrajinske trudbeničke armije. Oni su zaplenili oružje i zverski se obračunali sa starešinama, političkim radnicima i komunistima.

Naročito su žestoko postupali mahnovci sa radničkim odredima, koji su bili upućeni da prikupljaju žito za industrijske centre zemlje.

Jednog dana, za vreme rada 21. kongresa KPSS, meni je u Kremlju prišao neki čovek solidnog izgleda i srdačno mi stiskajući ruku, rekao:

— Hvala, Semjone Mihajloviču. Ja i moji drugovi za svoj život dugujemo vašim konarmejcima. Davno sam želeo da vam se lično zahvalim, ali eto, nikako nisam imao prilike.

Upoznali smo se i narazgovarali. Moj sagovornik je bio prvi sekretar Astrahanskog oblasnog komiteta KPSS Ivan Petrovič Ganenko. Ispričao je kako su baš u vreme našeg marša prema zapadu, njega i njegove drugove, takođe članove Prehrambenog odreda, konarmejci bukvalno iščupali iz ruku bandita u jednom ukrajinskom selu.

Najluči neprijatelj sovjetske vlasti, nosilac interesa kulaštva, Mahno je Crvenu armiju napadao s leđa. I posred teškog stanja na frontu, rukovodstvo je bilo prinuđeno da izdvaja odrede regularne vojske za borbu protiv mahnovskih bandi. Za rukovodioca borbom protiv banditizma na jugozapadnom frontu bio je upućen F. E. Čeržinski. U Ukrajinu su bile upućene i jedinice ČON (jedinice specijalne namene). U mnogim selima su stvorenii odredi za samoodbranu, sastavljeni od najsiromašnijih seljaka. I pored toga mahnovština dugo nije mogla da bude likvidirana. To nije bilo ništa čudno.

Koristeći svoju agenturu u svim mestima i odlično poznavanje terena banditi su se uvek na vreme sklanjali pred jačim snagama Crvene armije i iznenada napadali

njene manje odrede. Oni su imali dosta oružja — mitraljeze na tačankama pa čak i laku artiljeriju. Sva mahnovska „bratija“ jahala je odlične konje i njihove bande su, zbog toga, bile jako pokretljive i lako izmicale gonjenju. Retko su jedinice Crvene armije uspevale da potpuno likvidiraju banditski odred, čak i ako bi ga iznenadili. Kad nisu mogli pružiti otpor, mahnovci su sakrivali oružje i izdavali se za mirne stanovnike. A siromašni seljaci se nisu uvek usuđivali da kažu istinu, bojeći se represalija posle odlaska crvenoarmejaca.

1. konjička isto tako nije mogla da na svom prolazu potpuno uništi mahnovštinu, iako je razbila niz krupnih banditskih odreda. Za gonjenje bandi na terenu stotinu kilometara udaljenom od određenih marš-ruta divizija ili za pretraživanje naseljenih mesta i šuma, mi zaista nismo imali vremena.

3.

Zadržali smo se u Pavlogradu očekujući komandanta Jugozapadnog fronta. Njegov voz je stigao 4. maja ujutro. Zajedno sa Jegorovom stigao je Minin, određen za člana Revolucionarnog vojnog saveta Konjičke armije umesto Ščadenka.

Sergeja Konstantinoviča Minina, suvonjavog i malo pogrbljenog čoveka, pronicljivog pogleda, duboko usađenih, plavih očiju, poznavao sam kao dobrog političkog radnika još iz vremena odbrane Caricina. On je bio član Boljševičke partije od 1905. godine. Za revolucionarnu delatnost bio je hapšen, zatvaran i prinudno iseljavan u Sibir. Posle februarske revolucije bio je sekretar Carinskog komiteta RSDRP(b) i biran za predsednika gradskog Sovjeta radničkih i vojničkih deputata. Minin je 1918. godine postao član Revolucionarnog vojnog saveta 10. crvene armije, a posle je pozvan u Moskvu i tamo radio kao član kolegija NKVD. Jednom rečju, bili smo zadovoljni što je Sergej Konstantinovič došao kod nas.

— Hteo bih da vidim vaše divizije — rekao je komandant Fronta pozdravljajući se sa nama. — Koje su najbliže Pavlogradu?

— Do 4. ima petnaest vrsta — ona je u rejonu Boguslava, a do 6. deset — objasnio sam i predložio da se najpre poseti 4.

— Odlično — složi se Aleksandar Iljič. — 6. čemo pogledati sutra.

Ni četrdeset minuta nije nam trebalo da stignemo automobilima do Boguslava, koji je bio sav u zelenilu. Na ulazu u grad dočekao nas je D. D. Korotčajev, koji je redovno zamjenjivao O. I. Gorodovikova na dužnosti komandanta 4. divizije. (Oka Ivanovič je uskoro trebalo da dođe za komandanta 2. konjičke armije).

Novi komandant divizije je raportirao da su pukovi spremni za smotru.

Posle obilaska jedinica Jegovor je održao govor. Rekao je da jedinice 12. i 14. armije teško odolevaju brojno nadmoćnom neprijatelju i očekuju dolazak 1. konjičke. Zato mi moramo da se krećemo što brže možemo, ali da pri tome održavamo oružje i konje u takvom stanju da bismo mogli da direktno sa marša stupimo u borbu.

Vorošilov je zatim govorio o miroljubivoj politici Komunističke partije i osvajačkim planovima poljske buržoazije, o spremnosti našeg naroda da do kraja brani svoju slobodu i nezavisnost.

Posle kratkog mitinga predati su ordeni „crvene zastave“ borcima, starešinama i komesarima, koji su se najviše istakli u borbama na Severnom Kavkazu. Na kraju, divizija je prošla paradnim maršem ispred komandanta Fronta.

Aleksandar Iljič je bio zadovoljan rezultatima smotre:

— Dobra divizija! Samo konji su primetno umorni i borci loše odeveni.

— Nije čudo što su konji umorni — odgovorio sam.

— Prošli su nekoliko stotina vrsta po raskaljanim prolećnim putevima. Pored hoda, i sa furažem slabo sto-

jimo. Što se tiče odela, tu moramo opet da tražimo pomoć od vas. U toku marša odeća i obuća boraca sasvim je do-trajala, a veš propao.

Jegorov je obećao da će odmah po dolasku u Harkov videti šta se može učiniti za Konjičku armiju.

Za ručak smo se vratili u Pavlograd. Pored vagona komandanta Fronta očekivali su nas predstavnici vlasti u Pavlogradu. Oni su nas pozvali da prisustvujemo sve-čanoj sednici mesnog sovjeta u čast odlaska Konjičke armije.

Na sednici je održan referat o međunarodnoj situaciji i narednim zadacima sovjetske vlasti. Posle referata nekoliko minuta trajao je aplauz i čuli su se povici „Živeo Lenin!“, „Živila Crvena armija“! Na kraju je otpevana „Internacionala“ ...

U zoru drugog dana otišli smo u selo Troicko, gde je bila smeštena 1. brigada 6. konjičke divizije. I opet je Jegorov video slabo odevenu vojsku.

Komesar divizije Bahturov referisao je da slaba odeća izaziva nezadovoljstvo kod boraca i da prikriveni kontrarevolucionarni elementi pokušavaju da to iskoriste za svoje ciljeve.

Kao i prethodnog dana konarmejcima su govorili Jegorov i Vorošilov. Komandant Fronta je govorio o predočenim zadacima Konjičke armije. On je obećao da će učiniti sve što stoji do njega, da konarmejci što pre dobiju sve što im je potrebno za život i borbu.

Po povratku u Pavlograd Jegorov nas je pozvao u svoj vagon i informisao nas detaljno o stanju na poljskom delu jugozapadnog fronta. Tek sad, gledajući u kartu, shvatili smo do koje mere se situacija komplikovala.

Pod pritiskom nadmoćnih snaga neprijatelja 12. armija se povukla prema Kijevu i, po mišljenju Aleksandra Iljiča, moraće napustiti grad da bi se zadržala na levoj obali Dnjepra do dolaska pomoći sa istoka, između ostalog 25. streljačke divizije „Čapajev“.

Teško stanje je bilo i na odeskom pravcu, koji je branila 14. armija. Antantini agenti isprovocirali su po-

bunu dve galicijske brigade. Pobunjenici su napustili front i prešli na stranu neprijatelja. Istina, nastupanje neprijatelja na ovom pravcu je bilo relativno sporo. Jegorov je to objašnjavao ne samo herojskim otporom 14. armije, nego i time što je neprijatelj pridavao primarni značaj zauzimanju Kijeva, na koji je nastupala najjača armija na ukrajinskom frontu, 3. poljska armija, pod komandom generala Ridž-Smiglija.

Jedinice 14. armije uporno su se branile, ali su bile malobrojne, razvučene na širokom frontu i jako iznurene u borbi protiv nadmoćnijeg neprijatelja. Komandant Fronta nije ih mogao ojačati, jer nije imao rezervi. On je mislio da na pravac dejstava 14. armije prebací sa krimskog sektora 8. „červonokozačku“* diviziju V. M. Primakova, ali i vrangelovci su se aktivirali, čim su belopoljaci počeli nastupanje.

Neposredni zadatak Konjičke armije Jegorov je formulao na sledeći način: što pre preći Dnjepar na sektoru Jekaterinoslav—Kremenčug i forsirano se kretati opštim pravcем ka Jelisavetgradu¹⁶. U toku marša preko teritorije Ukrajine na desnoj obali Dnjepra očistiti od Petljurinih bandi rejone Aleksandrije, Čigirina, Znamenke i Jelisavetgrada.

Posle toga nas je Jegorov zamolio da mu iznesemo šta je sve potrebno Konjičkoj armiji, sem odeće.

Zamolili smo da nam se avio-grupa popuni novim avionima i rezervnim delovima i dozvoli kupovina konja u širem rejonu, jer nam je nedostatak konja otežavao popunu divizija dobrovoljcima. Sem toga, zatražili smo da se naredi Saobraćajnoj upravi Fronta da naša četiri oklopna voza, koja su se kretala prema Kijevu, upute za Kremenčug.

— Dobro — reče Aleksandar Iljič. — Obećavam da će mi briga o Konjičkoj armiji biti na prvom mestu . . .

* Červono kozaštvo — crveno kozaštvo — revolucionarne jedinice Ukrajine, nasuprot svim mogućim formacijama reakcionarnog karaktera — prim. prev.

¹⁶ Danas Krivograd.

Uveče smo ispratili komandanta Fronta za Harkov. Sutradan smo dobili kopiju njegove depeše vrhovnom komandantu. „Smotra jedinica Konjičke armije“, javlja je on u depeši, „pokazala je da borci nemaju letnje odeće i slabo su obuveni. Neugasivi borbeni duh crvenih konjnika, koji kreću na izvršavanje najvažnijeg zadatka, trpi zbog ovih gore iznetih nedostataka... Molim za naređenje da se hitno uputi Konjičkoj armiji u Kremenčug 30.000 pari letnjih uniformi i šinjela, 30.000 pari čizama i ista količina veša. U skladištima fronta nema rezervi“¹⁷.

Aleksandar Iljič je održao reč, datu konarmejcima. Nešto kasnije saznali smo da je vrhovna komanda izdala naređenje za hitnu isporuku Konjičkoj armiji šinjela, čakšira, bluza i veša. Iz Sarapula su krenuli vagoni sa 30.000 pari čizama. Još nisu bili stigli, ali to je već bila stvar slabe propusne moći železnica.

4.

U skladu s uputstvima komandanta Fronta, Revolucionarni vojni savet armije izdao je 5. maja zapovest kojim su određeni novi rokovi i redosled kretanja. 4. diviziji je određen prelaz u Kremenčugu 12. maja, 6, 11. i 14. diviziji — 7. i 8. maja u Jekaterinoslavu, a 9. diviziji 10. maja u Aleksandrovsku¹⁸. Združene jedinice su morale da 20. maja izađu na liniju Žabotin—Telepino—Pančeve.

Vorošilov, Minin i ja krenuli smo 6. maja vozom za Jekaterinoslav, da prisustvujemo prolasku divizija kroz grad. Most kod Jekaterinoslava, koji su oštetili mahnovci, bio je opravljen do našeg dolaska. Stotine stanovnika Jekaterinoslava, kad su čuli da je most preko Dnjepra potreban za prelaz 1. konjičke, izašle su dobrovoljno na radove.

U samom gradu sve je izgledalo praznično. Sve zgrade blizu železničke stanice bile su ukrašene zasta-

¹⁷ CGSSA, d. 116—388, 1.363 (šifra 1935. god.).

¹⁸ Danas Zaporožje.

vama, transparentima i parolama, koje su veličale pobjede sovjetske vojske i pozivale u borbu na dva fronta — ratnom i radnom.

Naš voz su dočekali mnogobrojni predstavnici jekaterinoslavskog proletarijata. Amaterski duvački orkestar odsvirao je „Internacionalu“. Završni zvuci himne slili su se sa povicima „ura“.

Konjički pukovi su počeli da prolaze kroz grad 8. maja, u rano jutro.

Hiljade ljudi se tiskalo na trotoarima i slobodnim delovima kolovoza. Borci su zasipani cvećem. Buketi cveća su leteli sa svih strana — sa trotoara i balkona, sa prozora i krovova. Izmešali su se pozdravni povici, zvuci garnizonских i pukovskih duvačkih orkestara, konjski topot i grmljavina mitraljeskih tačanki. A okolo more zastava, transparenata i parola.

Na velikim crvenim platnima krupnim, belim slovima piše: „Radni Jekaterinoslav dočekuje hrabre pukove crvene konjice vatrenim proleterskim pozdravom“. I dalje: „Oslobođeni svet neće nikad zaboraviti herojske podvige konarmejaca!“. Ili, ogromna ploča sa slikom jahača na propetom konju. U desnoj ruci on drži isukanu sablju a u levoj — crvenu zastavu sa natpisom: „Za komunističku revoluciju!“

Uveče je održana svečana plenarna sednica gubernijskog sovjeta posvećena ispraćaju Konarmije. Topli govor održala je Serafima Gopner, sekretar Jekaterinoslavskog gubernijskog komiteta RKP(b). U ime konarmejaca na sednici je govorio Minin. Njega su svi u gradu dobro poznавали, jer je pre dolaska kod nas bio predsednik Jekaterinoslavskog gubernijskog izvršnog komiteta.

Iz zgrade sovjeta izašli smo u ponoć, ali na ulicama i trgovima grada još su trajali spontani mitinzi građana. Topli susret sa trudbenicima Jekaterinoslava, kao i bratski doček u Rostovu, govorili su mnogo, a naročito o ljubavi i poverenju naroda prema svojoj armiji.

U to smo se uverili još jednom istog dana, kad smo dobili pisma trudbenika Moskve i Nižnjeg Novgoroda.

Prezidijum Moskovskog sovjeta radničkih i crvenoarmejskih deputata uputio je borcima srdačan pozdrav i veliku zahvalnost za namirnice, koje je Prva konjička poslala radnicima Moskve.

Mnogo lepih osećanja sadržalo je i pismo Uprave sindikata tekstilaca iz Nižnjeg Novgoroda. „Naš iskreni bratski pozdrav vama, naša draga braće crvenoarmejci“, pisali su Novgorodani... „Mi... se ponosimo vama nepokolebljivim borcima, i slavimo vas u pesmama“. Vi ste ispoljili neviđeni heroizam i istorija svetske socijalne revolucije neće zaboraviti vaša dela i vaše podvige...

Mi isto tako trpimo i mnogo čega se lišavamo, ali znamo da se ne može osetiti slatko, dok se ne okusi gorko. Mi se trudimo da delimo sa vama sve to imamo.

Slučajno smo čuli da oskudevate u nekim stvarima i šaljemo vam 20.000 kašika, a vi to primite kao naš iskreni poklon.

Drugovi crvenoarmejci! Vama u deo pao je ozbiljan i težak zadatak, ali vi ste dužni da ga izvršite do kraja...¹⁹

U kojoj drugoj zemlji je moguća takva tesna veza između naroda i armije?! Radnici i seljaci, iako su sami mnogo oskudevali, delili su sa borcima sve što su imali, poklanjali veš i obuću. Crvenoarmejci su, sa svoje strane, odvajali deo svog oskudnog sledovanja u korist radnog stanovništva.

Telegram Jegorova od 9. maja doneo nam je neprijatnu vest o padu Kijeva. U telegramu je rečeno da su poljske trupe, zajedno sa galicijskim jedinicama, koje su prešle na njihovu stranu, produžile nastupanje na celom frontu. Jegorov je konkretizovao zadatke njemu potčinjenih jedinica u novoj situaciji na forntu.

12. armiji je naređeno da uporno brani obalu Dnjepr-a od ušća Pripetati do Kijeva. 14. armija je morala po svaku cenu da se održi na liniji Kanjev—Boguslav—Justin—Gorod—Ivan—Gorod, sve do dolaska Konjičke armije. Nama je ostao stari zadatak — kretati se što brže prema odre-

¹⁹ „Crveni konjanik“, 7. maja 1920. god. br. 120.

đenom rejonu koncentracije i usput uništavati Petljurine bande.

Iz telegrama komandanta Fronta moglo se zaključiti da očekuje samo dolazak naših jedinica da bi prešao u nastupanje i da Konjička armija ne može računati na odmor. Ona bi morala da stupa u borbu direktno iz pokreta. Zato je Revolucionarni vojni savet doneo odluku da se još na maršu preduzmu mere za jačanje borbene sposobnosti i bojeve gotovosti jedinica.

Rešili smo i neka organizaciona pitanja. Prvo, naše divizije su bile različitog sastava: na primer, četvrta je imala 3.265 aktivnih sablji, 117 mitraljeza i 12 topova; Šesta — 5.500 sablji, 89 mitraljeza i 12 topova; Deveta — 1.100 sablji, 25 mitraljeza i 8 topova; Jedanaesta — 2.329 sablji, 30 mitraljeza i 12 topova; Četrnaesta — 3.518 sablji, 59 mitraljeza i 12 topova. 11. a naročito 9. diviziji bila je potrebna popuna, a mi je nismo imali. I onda smo odlučili da rasformiramo jednu diviziju i njome popunimo drugu. Rasformirali smo 9. konjičku. Njenu brigadu, u kojoj su bili Nemci iz Povolžja, pretvorili smo u puk koji je postao drugi puk Samostalne konjičke brigade Revolucionarnog vojnog saveta armije.

Sve do poslednjeg Jegorovljevog teleograma naše jedinice su se kretale olakšane, sa komorama oslobođenim većih rezervi municije. Osnovna rezerva pešadijske i artiljerijske municije prevožena je železnicom. Sad je došlo vreme da pukovi popune svoje rezerve municije.

U to vreme su osnovne baze za snabdevanje Konjičke armije premeštane u Poltavu i Kremenčug. Divizije su se takođe primicale sektoru železničke pruge Kremenčug—Nikolajev. Zato je Revolucionarni vojni savet naredio načelniku za snabdevanje armije municijom Litunovskom da vagone sa municijom prebaci na stanice koje se nalaze u zoni kretanja združenih jedinica. Tamo su upućeni i potkivači, rezerve potkovica i eksera za kovanje konja, tehničke radionice i radionice za opravku opreme i odeće, perionice i voz-kupatilo „crveni konjanik“.

13. maja smo obavešteni o dolasku oklopnih vozova Konjičke armije u Kremenčug. Istovremeno smo dobili i prijatnu vest da je naša avio-grupa popunjena novim avionima. Za sada smo imali nerešeno još samo pitanje očeće. Postojali su ipak razlozi da se nadamo konačnom rešenju ovog pitanja.

Komandant Fronta me je 14. maja pozvao na razgovor preko direktnе telegrafske veze i rekao da preko Poltave idu za nas vagoni sa odećom. Obećao je da će „pritisnuti svu dugmad“ kako bi vagoni brzo stigli u Kremenčug. Sem toga, Aleksandar Iljič se nadao da će i sam doći u Kremenčug i u tom slučaju bi naredio da se od Harkova njegovom vozu prikače vagoni sa 15.000 pari veša za Konjičku armiju.

Međutim, uskoro je sa fronta stigla obavest da se komandantov put za Kremenčug odlaže. Kasnije smo saznali i razlog — dolazio je vrhovni komandant S. S. Kamenjev.

5.

Uveče smo se vraćali iz 11. konjičke divizije u naš štab, koji se smestio u malom, prijatnom zaseoku Alferovu. S nama je došao i komesar divizije K. I. Ozolin.

Posle večere neko je predložio da spavamo u bašti. Svi su se složili. Ko bi se odrekao spavanja na čistom vazduhu!

Legli smo, ali nam se nije spavalо. Kliment Jefremovič je pričao o kongresu RSDRP u Štokholmu i o prvom susretu sa G. V. Plehanovom.

Ja sam zamolio Ozolina da nam ispriča šta mu se dogodilo za vreme borbe na reci Manič, februara 1920. godine. Smatrali smo onda da je on poginuo i u znak sećanja na njega jednom od zaplenjenih belogardejskih oklopnih vozova dali ime „Konstantin Ozolin“.

Konstantin Ivanovič nije voleo da govori o sebi, ali ovoga puta je popustio našim molbama.

— Vi se sećate, borba je počela rano ujutro — počeo je on. — Neprijatelj koga je odbacila 4. divizija, navalio

je na nas. Najpre smo ga zadržavali, a zatim uveli svoju rezervu i prešli u protivnapad. Sve je išlo dobro. Međutim, komandant divizije se zaneo borbom i zaboravio na bokove, a belokozaci, povlačeći se u centru, već su počeli obuhvat sa leve strane. To bi se sve loše svršilo da mi se nije našao pri ruci eskadron za obezbeđenje štaba. Sa njim sam požurio na naš bok.

Počela je seča. Najmanje dva puka belih, a nas svega stotina. Iznenada je dunuo jak vetar sa vejavicom. Okolo je sve zabrujalo i zazviždalo. Sve se pomešalo, ništa se ne vidi, niti se može razaznati da li jeće ranjenici ili zavija vetar.

— Ne znam koliko je to trajalo — pričao je Ozolin. — Kao što je i počelo, sve se iznenada i smirilo. Gledam okolo — nikog živog sem mog seiza. Oko nas sve sami leševi. Čak me strah uhvatio. Krenuli smo u našu pozadinu. Samo što smo se spustili u manju uvalu, odjednom je iskrasnula četa belokozaka. Primetili su nas i krenuli u poteru za nama. Mog seiza su ubili. Ja sam imao dobrog konja. Nadao sam se — umaći će im. Jest, hoćeš! Posle prvih sto koraka konj se spotakao i polako spustio u sneg. „Pogodili su mi konja, hoće živog da me uzmu — pomislio sam i odmah odlučio: — E, nećete!“

Skočio sam sa konja i bacio se na kozake. U jednoj ruci sablja, u drugoj — nagan. Poslednji metak, mislim se, biće moj.

Teško je sad setiti se detalja. Pamtim samo da me je ogroman, brkat kozak najpre ubo pikom, probio mi šlem i kosim udarcem sablje okrznuo mi glavu. Šta su kozaci posle radili sa mnom, ne znam. Osvestio sam se drhteći od hladnoće, poluodeven, napola pokriven snegom. Na glavi — krvavi led. I strašni bolovi da mi se činilo da će mi mozak pući. Digao sam jednu ruku, pa drugu. Opipao sam glavu, povukao noge i shvatio da sam živ. Ali da ustanem, ne mogu. Počeo sam da puzim ka zaseoku na uzvišici. Usput nabasah na mog ubijenog seiza. „Dakle, brate moj, i mrtav ćeš pomoći komesaru“. S mukom sam svukao sa njega pelerinu i ogrnuo se.

Malo sam se zatrebao, ustao i nesigurnim koracima pošao prema jednoj odvojenoj kućici. Na dvadeset koraka ispred nje pao sam u sneg. Konačno sam iznemogao. „Ništa, ništa“, umirujem sam sebe, „malo će se odmoriti pa će produžiti. Samo da se ne onesvestim“. Ležim tako i tek vidim iz kuće je istračao dečak, ne stariji od dvanaest godina u za njega velikim „valjenkama“. Stao je pored stare, naherene šupe i nešto skuplja. Hoću da ga dozovem i ne mogu — od hladnoće sam izgubio glas. Mašem rukom — on ne vidi. Uplašio sam se: ako pobegne — sve je propalo. Dečak je zaista već htio da ode, ali se okrenuo i primetio me. Oprezno i sa strahom je prišao, oslonio se rukama na svoja mršava kolena, sagnuo se i pogledao me svojim velikim, crnim očima, u kojima se video i strah i znatiželja.

— Kako se zoveš? — jedva izgovaram šapatom.

— Miška.

— Hajde, Mišo, da zoveš majku.

On je otrčao. A posle jedno pet minuta dovede sedobradog starčića sa istim velikim crnim očima kao i u dečaka.

Uz pomoć dečaka starac me je preko snega dovukao u kuću. U kući mi je skinuo šlem sa glave i bacio ga u peć, govoreći da su beli u selu. Upitao sam ga ima li zavoj ili komad čiste tkanine, da zavijem glavu.

— Nemam ništa, sinko. Eto, može biti ova vreća od krompira, ona je čista.

Zavio sam glavu parčetom vreće. U toku noći stanje mi se pogoršalo. Gušio sam se i gubio svest, po nekoliko trenutaka dolazio sebi i opet propadao u tminu košmara. Ujutro u kuću upadoše belokozaci.

— Ko je to? — pitaju.

Požurio sam da pre starca odgovorim da sam komorđija, mobilisan u Vitepsku.

— Šteta, nikako da nam padne u ruke komesar ili komandir, nego sve sama šuša komordžijska — opsova najstariji kozak i smače mi zavoj sa glave.

— Da ga rashodujemo, da ne kvari vazduh — predloži drugi kozak.

— Ma ne dirajte ga, on će i sam umreti — mrzovoljno je zabrundao treći. — De, pokušaj da pronađeš ko je kriv, a ko je prav. Oficiri sad proklinju Denjikina ništa manje nego boljševike. Ispada da se gospoda biju, a mi stradamo, kao ovaj — mahnuo je glavom kozak na mene.

Iz razgovora sam shvatio da su i ostali kozaci nezadovoljni. Većina njih se prema meni držala bez mržnje. Pa čak, kad su skuvali supu, dali su i meni malo, i to sa komandom ovčetine. A kad su odlazili, onaj što me je branio izvukao je iz svoje torbe pocepanu košulju i bacio je starcu:

— Zavij momku glavu.

Još jedan dan sam ležao nadajući se da će biti bolje. Poboljšanja ipak nije bilo, iako se domaćin svojski zalagao da mi pomogne. Pronašao je guščijeg sala i namazao mi promrzline.

— Nije ti dobro, sinko, — brižno je govorio starac, a Mišutka i ja nemamo čime ni da te hranimo, ni da te lečimo. Njegova majka je već odavno umrla — pogledao je on Mišku, koji je sedeo i čutao. — I sve što kozaci nisu odneli, prodali smo da se prehranimo.

Uveče su me odneli u školu, gde su beli organizovali bolnicu. Ona je više ličila na mrtvačnicu. Ranjenici i bolesnici nisu imali nikakve medicinske pomoći. Mrtve dugo nisu odnosili i oni su ležali tu, pored još živih.

Kad je svanulo primetio sam da pored mene leži mrtav kozak.

Oko jedanaest sati u bolnicu su došli meštani. Odneli su mrtve a živima skuvali čorbu od kostiju. Da nije onog starca i njegovog unuka Miške, ne bih ja živ izašao otuda. Starac je dva puta dovodio mesnog lekara. On mi je ošišao glavu i nečim namazao. Starac je oprao odelo umrlog kozaka i pomogao mi da se presvučem. Miška mi je donosio vodu i parčiće hleba. Teško sam žvakao, ali sam jeo na silu da se održim u životu. A Miška čuteći i sa velikim saučešćem gleda u mene široko otvorenim očima i žurno skuplja mrvice svojom mršavom ručicom.

Konstantin Ivanović je uzdahnuo i obrisao suze.

— I šta je bilo dalje? — nestrpljivo zapita neko iz mraka.

— Malo sam ojačao i rešio da bežim. Molio sam starca da mi nađe konja, ali on mi doneše bundu i reče:

— Kozaci su sve konje pokupili, sinko. Ako imaš snage, odlazi peške. Samo treba poći pred zoru da te ne uhvate beljaci.

Do reke Manič pratio me je Miška.

— Zar te nije strah? — pitam ga. — Mrak je a i kozaci su blizu.

— Čega da se bojam! Tata mi je govorio: „Boj se samo svoje strašljivosti — odgovori on kratko.

Pored Maniča smo se oprostili. Oprezno pipajući nogom ispučali led, krenuo sam prema desnoj obali, dok mi je Miška, sedeći na gomili snega, mahao svojom sivom kozačkom kapom. Uskoro je gusti veo jutarnje izmaglice prekrio levu obalu Maniča i mog mladog spasioca.

Srećno sam stigao u Rostov i legao u bolnicu.

Kad sam ozdravio, zaželeo sam da vidim starca i Mišku. Koristeći dopust, koji sam radi oporavka dobio posle izlaska iz bolnice, odvezao sam se jednim usputnim kamionom do njihovog zaseoka, oslobođenog od belih. Stigao sam kasno uveče. Noseći u vreći poklone za Mišku i dedu, koračao sam prema kući, u kojoj je počeo moj drugi život. Ali kuću nisam našao. Na njenom mestu samo se crnela začaćena, polusrušena peć sa gvozdenim čunkom. Susedi su mi rekli da je starac umro od tifusa, a Miška nestao. Osetio sam kako mi se steglo grlo. Ne znam da li je živ taj mali dečkić sa velikim dobrim srcem i tužnim očima — završi svoju priču komesar Ozolin.

6.

Voz Revolucionarnog vojnog saveta krenuo je prema gradu Aleksandriji. Tamo se prikupljala glavnina Konjičke armije, premeštao se operativni deo štaba i Samo-

stalna konjička brigada. Prema planu baš tu, u rejonu Aleksandrije, jedinice su morale da se dovedu u punu bojevu gotovost i pripreme za izvršenje borbenog zadatka. Rešili smo da obidemo divizije, da vidimo rezultate sprovedenih organizacionih mera i proverimo stepen bojeve gotovosti za predstojeće borbe.

U grad smo stigli 12. maja uveče. Komandant stanice, mornar-dvometraš, izvestio je da se u Aleksandriji sku-pilo oko tri stotine konarmejaca.

— Kakvih konarmejaca?! — začudih se ja, jer sam znao da je divizijama do grada potrebno još dan marša.

— Zna se kakvih, vaših — odgovori komandant i doda-de, pokazujući na staničnu zgradu: — Tu je kod mene velika grupa. Mole da ih pustim kod vas.

U staničnoj zgradi opkolili su nas ljudi naoružani sabljama, a neki puškama i revolverima. To su zaista bili konarmejci. Neki od njih tek su se vraćali iz bolnica, a druge su mesne vlasti svojevremeno iskoristili za vršenje pozadinske službe. I sad, kad su čuli da Konjička armija prelazi na novi front, želeti su po svaku cenu da se vrate u svoje jedinice.

Među njima je bilo dosta onih koji su zakasnili sa dopusta, pa čak i onih koji su samovoljno napustili jedinice.

Treba imati u vidu da su borci Konjičke armije većinom bili stanovnici tek oslobođenog Dona, Stavropolja, Kubana i Tereka. Ratovali su od 1914. godine i mnogi od njih nisu bili kod kuće četiri-pet godina i nisu ništa znali o svojoj rodbini. Posle razbijanja belogardejštine na Severnom Kavkazu oni su se, razumljivo, zaželeti da vide svoje kuće. Smatrali su da je rat završen strpljivo su očekivali demobilizaciju. Međutim, kad se na zapadu pojavio novi neprijatelj i Konjička armija krenula na drugi front, starešine su primile na stotine molbi za dopust. Neki su dobili dopust, a drugi otišli samovoljno da bi „makar jednim okom“ pogledali šta se radi kod kuće.

Mnogi „samovoljnici“ našli su srušene i spaljene kuće, a njihove porodice još se nisu vratile „iz zbega“.

Teško su podnosili ovu nesreću u samoći i vraćali su se u svoje jedinice, koje su postale njihova druga kuća, velika složna porodica. Nije ih zadržao ni strah od teške kazne.

— Zašto nas zadržavaju?

— Hoćemo u našu Konjičku armiju — sa svih strana su se čuli uzbudjeni glasovi.

Porazgovarao sam sa borcima i umirio ih obećanjem:

— Čekajte tu. Doći će predstavnici divizija.

Istog dana smo Revolucionarnom savetu Republike poslali telegram sledeće sadržine:

„Revolucionarni savet Konjičke armije dobija obaveštenja da borce koji se vraćaju iz bolnica zadržavaju u Rostovu, Voronježu i dalje na putu, komandanti stanica koji ih koriste za rad u pozadini. Usled velike potrebe u iskusnim konjanicima Revolucionarni vojni savet moli da naredite da se zadržani borci puste i da se ubuduće oni koji idu u svoje jedinice ne zadržavaju“²⁰.

U toku 13. maja Konjička armija se prikupljala u rejonu Fjodorovka—Verbljuška—Aleksandrija. Tu su jedinice popunjavale svoje rezerve municije, dovodile u red oružje i potkivale konje. Za odmor i pripremu za borbu bila su data dva dana.

Ujutro 15. maja stigla je depeša od Jegorova. Komandant Fronta je zahtevao da se u najkraćem roku prikupimo u rejonu Žabotin—Novi Mirgorod—Nikolajevka. Na kraju, kao i uvek, zahteva da se usput razbiju Petljurine bande.

U naređenju Revolucionarnog vojnog saveta armije, 20. maj je određen kao rok za dolazak jedinica u predviđeni rejon.

Posle podne mi smo otišli na „subotnik“, čiji je inicijator i organizator bila neumorna J. D. Vorošilova. Pod njenim rukovodstvom odred od 130 ljudi, u koji je ušao ceo Revolucionarni vojni savet, politička uprava i operativni deo štaba, zajedno sa aleksandrijskim železničarima, radio je na osposobljavanju drugog industrijskog koloseka

²⁰ CGASA, f. 245, op. 1, d. 49, 1.40.

prema gradu, koji je još od svetskog rata stajao zatrpan zemljom i raznim otpacima.

Uveče, umorni ali zadovoljni, vratili smo se u svoj vagon. Tu nas je očekivao Zotov. On je referisao da su skoro sve divizije vodile borbe sa banditima u rejonima Aleksandrije, Znamenke i Jelisavetgrada. Nekoliko bandi od po 150—200 ljudi razbijene su ili rasturene. Zarobljeni banditi su izjavili da im je bilo naređeno — ne započinjati borbu sa Konjičkom armijom, nego se povlačiti i razarati našu pozadinu. Kasnije stupati u odrede atamana Kurovskog.

I sledećih dana bilo je borbi sa banditima. Jača borba se odigrala u rejonu Čigirina. Izvidnica 4. konjičke divizije ustanovila je da tamo deluje banda Petra Kocure, jačine oko 1.500 ljudi. Iako to nije bilo na pravcu marš-rute Konjičke armije, Revolucionarni vojni savet je naredio komandantu 4. divizije da uništi Kocuru. Dva dana kasnije došao je izveštaj da je 21. konjički puk opkolio bandu u Subotovu, blizu Čigirina. Većina bandita je izginula a nekoliko desetina se razbeglo po šumama. Kocura je bio ubijen.

Poslednjih dana smo Vorošilov i ja težili da posetimo svaki puk kako bismo pomogli komandantima i komesarima da ojačaju disciplinu, povećaju borbenu sposobnost i mobilnost jedinica uoči predstojećih borbi.

Konačno je rešeno i pitanje odeće. Stigli se vagoni sa odećom i obućom i sad su specijalne komisije na čelu sa komesarima divizija vršile raspodelu svega toga po pukovima.

U određenom roku armija je izašla na liniju Žabotin—Pančevo—Pleteni Tašlik. Operativni deo štaba armije smestio se u Jelisavetgradu.

Za to vreme je 3. poljska armija zauzela Kijev, forisala Dnjepar i zauzela mostobran u rejonu Darnice. Istina, pokušaji neprijatelja da proširi mostobran sprenčeni su žilavom odbranom 12. armije, ali naše snage nisu bile u stanju da bace neprijatelja u Dnjepar. Druga poljska armija je izbjegala na liniju Bela Crkva—Lipovec. Na

odeskom pravcu, usled uporne odbrane 14. armije, jenjavao je napad 6. poljske armije.

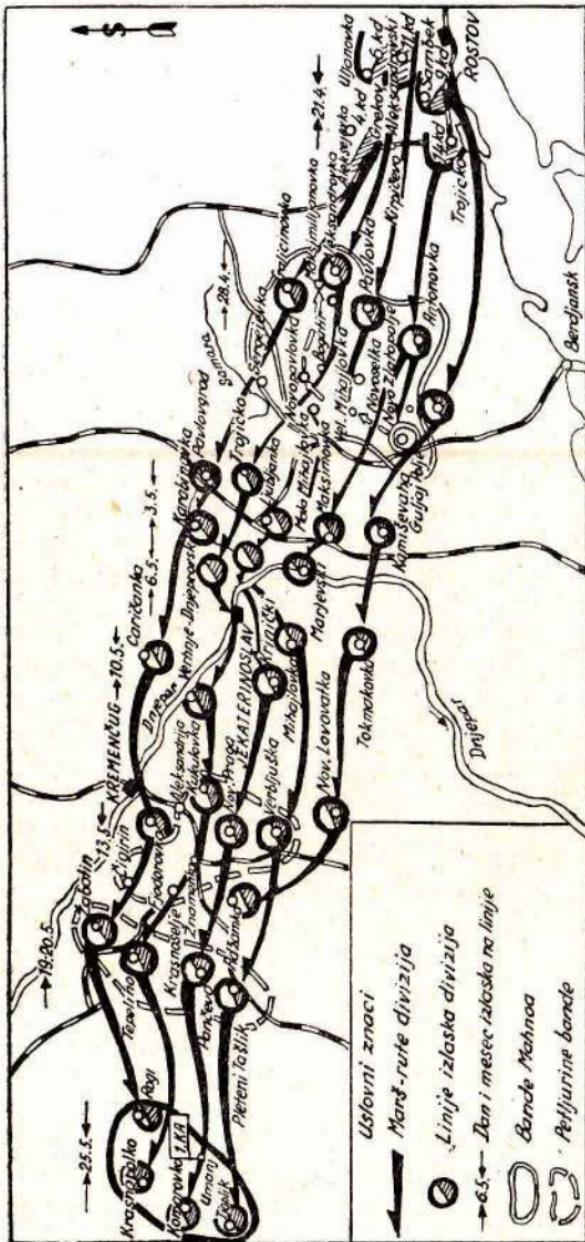
U celini front se stabilizovao na liniji koja je prolazila desnom obalom Dnjepra od Černobilja do Kijeva, uključujući i mostobran neprijatelja na levoj obali Dnjepra kod Kijeva, i dalje preko Bele Crkve i Lipoveca do Jampolja na Dnjestru.

Bez obzira na to što je bila izgubljena znatna teritorija, 12. i 14. armija nisu bile slomljene u borbi protiv skoro četiri puta jačeg neprijatelja. Naprotiv, one su onemogućile plan Pilsudskog i vojnih stručnjaka Antante da se crvena vojska u Ukrajini razbije na delove i uništi.

Zasluga za to pripada, pre svega, združenim jedinicama 12. armije, kojom je komandovao S. A. Meženinov. One su primile na sebe glavni udar poljskih snaga. U veoma teškim uslovima samopožrtvovano su se borili protiv neprijatelja borci, starešine i politički radnici 58. streljačke divizije, samostalne konjičke brigade G. I. Kotovskog, 44. i 45. streljačke divizije, Baškirske konjičke brigade M. L. Murtazina i 7. streljačke divizije, kojom je komandovao A. G. Golikov. Veliki heroizam je pokazala i 14. armija, pod komandom I. P. Uborevića. U toku upornih odbrambenih borbi jedinice 12. i 14. armije istrošile su neprijatelja, razvukle njegove snage na širokom frontu, naterale dve njegove udarne grupe da dejstvuju po divergentnim pravcima i tako dobile u vremenu za prebacivanje svežih snaga u Ukrajinu.

7.

20. maja dobili smo direktivu Revolucionarnog vojnog saveta Jugozapadnog fronta br. 348. Za izvršenje predstojećeg borbenog zadatka trupe u Ukrajini na desnoj obali Dnjepra delile su se na tri dela. Na fastovskom pravcu stvarala se Fastovska grupa u sastavu 44. i 45. streljačke divizije, Konjičke brigade G. I. Kotovskog i 3. odreda Dnjeparske flotile. Levo od nje, na kazatinski pra-

Sk. 1 — Marš Konjicke armije u sastav Jugozapadnog fronta

vac, dolazila je Konjička armija. Nama je bilo naređeno da se najkasnije do ponoći 24. maja razvijemo na liniji Taljno—Umanj—Teplik. Južno od nas, na žmerinskom pravcu, trebalo je da dejstvuje 14. armija sastava: 63. brigada 21. streljačke divizije, 60. i 41. streljačka divizija, 21. brigada 7. divizije i 8. konjička divizija „červonog kozaštva“.

U direktivi su određeni pravci i širina rejona dejstava armije i Fastovske grupe, mesta štabova i pozadinskih ustanova i način održavanja veze sa štabom Fronta. Iako direktiva nije postavljala borbene zadatke bilo je jasno da se spremi protivofanziva i da se pregrupisavanje jedinica izvodi prema zamisli rukovodstva operacijom.

Konjička armija se prikupila u rejonu Umana 25. maja. Time je bio završen dотle u istoriji nepoznat marš crvene konjice. Za 52 dana ona je prešla 1.200 km, pri čemu je samo kretanje trajalo 30 dana. Na taj način je prosečna brzina marševanja iznosila 40 km dnevno. U rejonima gde su vodene borbe sa bandama divizije su prelazile i po 60—70 km.

I pored tako velike brzine kretanja i dugotrajnog marša, gubici u konjskom sastavu bili su relativno mali. Istina, osećalo se da su konji umorni, ali već posle kraćeg odmora njima se brzo vraćala snaga.

Uslovi marša su bili teški. Stalno se osećao nedostatak hrane i naročito furaža. Obilne prolećne kiše su oštetele puteve. Marševanje su komplikovale i borbe protiv bandi. Divizije su bile stalno u napregnutom stanju, a potere za banditima su iznuravale konje.

Ali sve teškoće su bile savladane. I to je bila zasluga, pre svega, samih boraca, starešina i političkih radnika armije, koji su shvatili veličinu dela, koje su morali da brane.

4. PRED POČETAK BORBI

1.

U direktivi br. 348 nije nam sve bilo jasno. Zamolili smo Jegorova za sastanak.

On ga je zakazivao nekoliko puta: najpre u Znamenki, zatim na stanici Špolja, a 23. maja je javio da će sutra ujutro sigurno biti u Novom Mirgorodu. Nama je to odgovaralo. U Novom Mirgorodu se upravo tih dana premeštao naš štab.

Susret sa komandantom Fronta bio je sad naročito važan, zato što smo dobili novu direktivu i to za napad. Koristeći razdvojenost kijevske i odeske grupe poljskih trupa u Ukrajini, Jegorov je odlučio da razbije najpre najjaču od njih — kijevsku.

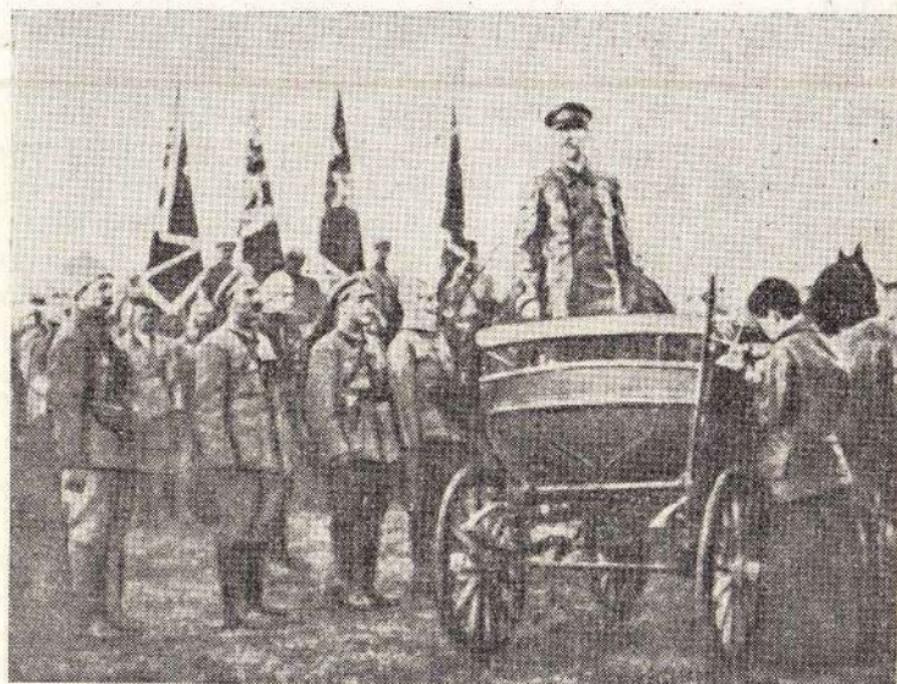
1. konjička armija je bila glavna udarna snaga fronta. Njen je zadatak bio da „u zoru 27. maja pređe u odlučno nastupanje opštim pravcem prema Kazatinu kroz međuprostor između kijevske i odeske grupacije neprijatelja. Uništavajući na svome putu jedinice neprijatelja, zauzeti rejon Kazatin—Berdičev najkasnije 1. juna i, obezbeđujući se iz pravca Starog Konstantinova i Šepetovke, dejstvovati u pozadini neprijatelja“²¹.

12. armija bila je dužna da 26. maja forsira Dnjepar severno od Kijeva i preseče železničku prugu u rejonu stanica Borođanka—Teterov da bi sprečila povlačenje neprijatelja prema severu. Njen glavni zadatak je zauzimanje železničkog čvora Korostenj.

²¹ CGASA, f. 102, op. 3, d. 39, 1.2.

Fastovska grupa, kojom je komandovao komandant 45. streljačke divizije J. E. Jakir, prelazila je u zoru 26. maja u odlučno nastupanje opštim pravcem Bela Crkva—Fastov, sa zadatkom da privuče na sebe što više snaga kijevske grupe neprijatelja.

14. armija je osiguravala 1. konjičku sa juga. Zato je ona koncentrisala svoje glavne snage na desnom krilu. 1. jula ona je morala da zauzme rejon Vinica—Žmerinka.

M. I. Kalinin govori borcima Konarmije

Naš automobil je krenuo sa stanice Špolja u zoru i sa prvim jutarnjim zracima sunca mi smo već ulazili u tihi, prijatni gradić Novi Mirgorod. Zaustavili smo se kod stanice, pored belih kućica okruženih nežnim zelenilom.

Voz komandanta Fronta stigao je u 10 časova. Ja i Vorošilov smo ušli u vagon. Aleksandar Iljič nas je zagrlio a onda predstavio novom članu Revolucionarnog vojnog saveta Fronta R. I. Berzinu.

— Drago mi je što vas vidim, druže Buđoni, — reče Berzin sa karakterističnim baltičkim akcentom, zagledajući me od glave do pete.

Pogledavši ga i ja sam u sebi zaključio da je novi član Revolucionarnog vojnog saveta na izgled dosta prijatan čovek. Naročito mi se svideo njegov smeđi i otvoren pogled. R. I. Berzin je bio sin siromašnog letonskog seljaka. U Boljševičku partiju je stupio 1905. godine. U građanskom ratu istakao se u borbi protiv Kolčaka, komandujući 3. armijom Istočnog fronta.

Posle uobičajenog pozdravljanja Aleksandar Iljič nas je zamolio da sednemo i da mu iznesemo šta nam je nejasno.

Ja sam rekao da nam je opšta ideja direktive jasna. Jasan je i zadatak Konjičke armije. Sumnjiv je jedino zahtev da bez pešadije izvršimo proboj pozicione odbrane neprijatelja. To će biti teško.

— Druže komandante, — zamolio sam ga — dajte nam makar jednu streljačku diviziju.

Jegorov nije odgovorio odmah. Najpre me je pažljivo pogledao a onda počeo da govori:

— Šta ja mogu na to da kažem? Vi ste nesumnjivo u pravu. I vrhovni komandant je preoručio da vam damo dve streljačke divizije. Na žalost, ja to za sada ne mogu da učinim. 12. armija je istrošena u prethodnim borbama i do dolaska dvadeset pete streljačke divizije teško će izvršavati svoj zadatak. U Fastovskoj grupi, kao što znate, ima svega dve divizije, a 14. armija je uopšte malobrojna. Moja cela rezerva su tri slabašne brigade, koje su uz to vezane u borbi protiv bandita. Kao što vidite, nemamo odakle da uzmemo pešadiju. Ja znam da vam neće biti lako. Ali duboko verujem da će Konjička armija biti u stanju da probije front neprijatelja i da izvrši zadatak.

— Aleksandar Iljič se malo nasmešio: — Pa, da li i dalje insistirate na vašoj molbi?

— Ne, izgleda da je sada sve jasno. Imam samo još jedno pitanje: u direktivi se ne kaže gde je linija odbrane neprijatelja i njegove inžinjerijske prepreke, i nije označena jačina neprijateljskih snaga u zoni napada Konjičke armije.

— Sem toga — dodade Vorošilov — potpuno je nejasan položaj naših suseda — Fastovske grupe i 14. armije.

Komandant Fronta nas pozva pred kartu. Iz njegove informacije smo saznali da je front 12. armije prolazio od ušća reke Pripet, desnom obalom Dnjepr-a, zatim obuhvatao kijevski mostobran neprijatelja na levoj obali do Ržiščeva. Dalje prema jugu, na liniji Potok—Boguslav—Medvin—Buki, branile su se združene jedinice Fastovske grupe. 14. armija je posedala liniju Soboljevka—Žabokrin i dalje levu obalu reke Oljšanke do Dnjestra.

Aleksandru Iljiču, nas naročito interesuje neprijatelj s kojim ćemo imati posla — ponovio sam pitanje.

— Front raspolaže veoma oskudnim obaveštajnim podacima. Poznato je da, uglavnom, na sektoru Lipovec—Skvira dejstvuje 13. poznanska pešadijska divizija, a u rejonu Bela Crkva—Tarašča nalazi se konjička divizija generala Karnickog. Ali nije isključeno da tamo ima i drugih jedinica.

— Aleksandru Iljiču, — upitao sam ga. Da nije to onaj Karnicki koji je služio u ruskoj armiji?

— Jeste, on je. Imaćete zadovoljstvo da na bojnom polju sretnete svoga bivšeg starešinu.

— Naša obaveštajna služba izveštava da je teritorija kojom će nastupati Konjička armija puna bandita nekog atamana Kurovskog. Kakve podatke ima štab fronta o tome? — priupita Vorošilov.

Odgovorio mu je Berzin. On je rekao da je Revolucionarnom vojnom savetu poznato da su u mnogim pri-frontovskim rejonima sakupljene bande. Poljska komanda ih koristi za osiguranje svojih jedinica i donekle koordinira njihova dejstva.

— Pre nego što se dokopate poljske odbrane — dodao je Jegorov — moraćete da uništite ove bande.

— Pa to se zna — saglasio sam se. Da li biste mogli tačnije da odredite odsek proboga i pravac kojim bi Konjička armija dejstvovala posle zauzeća Kazatina i Berdičeva?

— Ja mislim da će vam u toku borbi biti jasnije gde će biti najslabije mesto neprijatelja. Videćemo kako će se događaji razvijati, pa ćemo izvršiti odgovarajuća utačivanja.

— A kad 12. armija mora da stigne u rejon stanica Borođanka—Teterev?

— Njenoj desnokrilnoj udarnoj grupaciji naređeno je da 1. juna preseće prugu Kijev—Korostenj odgovorio je Aleksandar Iljič. — Međutim, i tu će sve zavisiti od opštег razvoja operacija.

Na kraju je razmatrano i pitanje veze.

Jegorov je rekao da pošto uspeh operacije fronta zavisi od Konjičke armije, i veza fronta sa njom, i žična i radio-veza, mora da radi bez prekida. Odlučeno je da se veza održava preko našeg osnovnog štaba u Jelisavetgradu. No i naš operativni štab mora da održava stalnu vezu sa operativnim štabom fronta u Kremenčugu.

Bilo je očigledno da ćemo posle proboga neprijateljskog fronta i našeg prodiranja u pozadinu 3. poljske armije, moći koristiti samo radio-vezu. Za tu svrhu imali smo u oba dela našeg štaba po jednu radio-stanicu. Odmah smo kodirali dva ista primerka sekcija, odredili pozivne znake za mene, Vorošilova i za komandante divizija, ugovorili uslovne nazive dejstava — napada, odbrane, odmora, itd. Ako bi na primer, 4. divizija vodila borbu sa neprijateljem, onda bi šifriran radio-izveštaj frontu o tome glasio: „Kazbek šeta 28 Sokol“ a dešifrirano bi to značilo: „4. divizija vodi borbu sa neprijateljem u rejonu kvadrata 28, Budoni“. Ili: „Prima spava 32 Jastreb“. To bi trebalo razumeti kao: „6. divizija odmara se u rejonu kvadrata 32, Vorošilov“.

Kasno uveče mala manevarka povukla je naš vagon dalje prema zapadu. U toku noći vreme se pokvarilo. Počeo je da duva vlažan zapadni vетар i da pada kiša.

Ponoć je bila prošla. O svemu smo se već dogovorili i sad smo sedeli čuteći, slušajući kloparanje točkova i zاغlušnu grmljavinu.

2.

U zoru 25. maja stigli smo u Umanj. Iz depeše komandanta Fronta saznali smo da u posetu Konjičkoj armiji dolazi predsednik VCIK M. I. Kalinjin.

Vest o dolasku Mihaila Ivanovića obradovala je sve nas. On je bio neobično popularan. Konarmejci su ga smatrali najviše cenjenim rukovodiocem posle Lenjina. Skromnost, jednostavnost i privlačna, kako su borci govorili, „radničko-seljačka“ spoljašnost Kalinjina, njegovi govorovi koji su dopirali do srca običnih ljudi — sve je to učinilo da on bude voljen i poštovan.

Dolazak Mihaila Ivanovića podudarao se sa danom za koji je bilo zakazano savetovanje starešina i političkih radnika jedinica, radi njihovog upoznavanja sa zadatkom. To nam je dobrodošlo. Nadali smo se da će Mihail Ivanović prisustvovati savetovanju, pomoći nam svojim savetima, a možda i sam govoriti. Na žalost, voz kojim je putovao Kalinjin zadržao se na putu...

U velikoj sali operativnog štaba armije bilo je bučno i zagušljivo od duvanskog dima. Svi su već došli, ali ja još čekam u nadi da će Mihail Ivanović ipak stići.

Otada je prošlo već mnogo godina ali meni pred očima još uvek stoje likovi ovih hrabrih ljudi, koji su ne jednom prolivali svoju krv. Vidim pocrnele od sunca, visoke i snažne, slične među sobom, komandanta divizije Timošenka i njegovog komesara Bahturova. Pavle Vasiljević priča, izgleda nešto smešno, a njegov sagovornik se svaki čas glasno smeše. Pored njih su nemirni, uvek kao živa vatra, komandant divizije Morozov i komandant bri-

gade Litunov. Morozov je nešto govorio, veoma temperamentno gestikulirajući. Litunov se izgleda nije slagao. Njih mirno, sa dobroćudnim osmehom posmatra komesar divizije Ozolin.

Grupa starešina je opkolila Zotova. Tu su, naravno, načelnici štabova divizija I. D. Kosogov, K. K. Žolnerkevič, B. M. Popov-Ramenski i S. M. Savicki. Zapitkuju Stepana Andrejeviča o čemu će se govoriti na savetovanju. A Zotov, kao i uvek potpuno mirno i polako, briše svoje crveno i od veta ogrubelio lice i ozbiljno im odgovara:

— Čim su vas zvali, znači da je stvar ozbiljna...

Ja i Vorošilov se pogledasmo. Vreme je već odmaklo i savetovanje mora da otpočne.

Upoznavši prisutne sa sadržajem direktive Revolucionarnog vojnog saveta od 23. maja i rezultatima razgovora sa Jegorovom i Berzinom, upozorio sam ih na složenost predstojećeg zadatka. Konjičke divizije moraju da izvrše proboj odbrane, koju poseda pešadija, u suštini bez ozbiljnije pripreme i u uslovima veoma površnih podataka o neprijatelju.

Kao i uvek na sličnim savetovanjima, odlučili smo da saslušamo mišljenje potčinjenih da bismo prikupili sve vredne predloge i priključili ih prethodnoj odluci Revolucionarnog vojnog saveta.

I nismo pogrešili. Mnogi su izneli dobre predloge za organizaciju nastupanja u novim, neobičnim uslovima. Na kraju smo ja i Vorošilov rezimirali diskusiju i dali uputstva za pripremu jedinica za predstojeće borbe. Posebno smo podvukli potrebu stalnog izviđanja da bi se odredila linija neprijateljskih položaja, karakter inžinjerijskih utvrđenja, saznala jačina neprijateljskih snaga, otkrilo grupisanje snaga i slaba mesta u odbrani neprijatelja. Načelnik obaveštajne službe armije I. S. Strojlo dobio je zadatak da sastavi spisak onih podataka o neprijatelju, koje su dužni da prikupe izviđački organi divizije, brigada, pukova i avijacije.

Načelnike političkih odeljenja i komesare divizija obavezali smo da pojačaju političko-vaspitni rad i pripremu ljudstva za predstojeće borbe.

Na savetovanju je odlučeno da se štampaju leci sa pozivom poljskim vojnicima na njihovom jeziku. Komandant avijacije armijske M. P. Strojev dobio je naređenje da ove letke baci iz aviona na teritoriju koju drži neprijatelj.

3.

Kalinjin je stigao posle podne i odmah izrazio želju da obide jedinice.

Seli smo u automobil. Posle kiše, koja je pala u toku noći, vreme je bilo toplo i sunčano. Mihail Ivanović je skinuo stari kožni kaput. Na sebi je imao običan pamučni džemper i sive pantalone uvučene u sare običnih čizama. Videći da ja pažljivo posmatram njegovu odeću, Kalinjin se nasmeši i upita:

— Šta, zar ne ličim na predsednika? — Počuta malo i dodade: — U radnom odelu se nekako bolje osećam. I sa crvenoarmejcima lakše razgovaram, jer me smatraju svojim.

— Ma nije tako, Mihaile Ivanoviču! Vas u svakom odelu primaju kao svog.

— Nemojte da kažete, Semjone Mihailoviču, — pogleda me lukavo. — Eto, sećam se, prošle godine sam došao sa grupom drugova na istočni front. Zimi je to bilo i užasno hladno. Da se ne bih smrzao, navukao sam na sebe debelu „šubu“*. Govorio sam crvenoarmejcima a posle jedan od njih, bistar neki dečko, sasvim mlađ, upita me: „Kako to, druže Kalinjin, vi ste poglavatar proleterske države, a odevate se kao ministar-kapitalista?“ U početku, sam se malo zbumio. A posle ga upitam: „A šta mislite, da li bi bilo dobro ako bi naša proleterska država obukla

* Krznena gornja odeća, gornji kaput postavljen krznom — prim. prev.

svog predsednika VCIK u pocepan gunj, i to po ovakvoj
ciči?" Momče se počeša po glavi i odgovori: „Ne, ne bi
bilo dobro! Bilo bi sramota pred svetskim proletarijatom“.

Razgovarajući, nismo ni primetili kako smo stigli
u selo Taljno. Na ivici sela već je čekala postrojena 1. bri-
gada 6. konjičke divizije.

Mihail Ivanovič je primio raport komandanta brigade
V. I. Knige, obišao stroj konarmejaca, pozdravio i popeo
se na mitraljesku tačanku. Sa nje, kao sa improvizovane
tribine održao je govor i njegov tih, mirni glas zvučao
je uverljivo i sugestivno u tišini koja je zavladala.

Govornik nije krio teškoće predstojeće borbe. Ali je
zato ubedljivo isticao patriotizam sovjetskih ljudi i nji-
hovu čvrstu odlučnost u odbrani svoje zemlje i neizbe-
žnost poraza intervenata.

Za vreme prekida borbi rade škole za opismenjavanje

Za vreme mitinga na plavom majskom nebu se poja-
vio avion. Napravio je krug i počeo da se spušta. Niko se
nije zabrinuo — na krilima su se jasno videle crvene
zvezde. Međutim, neprijatelj je primenio podmuklo lu-

kavstvo. To smo shvatili suviše kasno, kad je otvorio na nas vatru iz mitraljeza.

Iznenađeni borci razbežaše se na sve strane. Neki su se prihvatali pušaka i otvorili vatru. Preplašeni pucnjavom i šumom motora, konji su se zbili u gomilu.

Mihail Ivanovič, međutim, nije ni trepnuo. On je i dalje mirno stajao na tačanki, kao da se ništa nije dogodilo. Predložio sam mu da se skloni makar pod tačanku.

— Ajte, molim vas, Semjone Mihailoviču! Da se krijem naočigled boraca? Ne! — odbi on odlučno.

Naišavši na vatru avion se izgubi u pravcu neprijatelja. Borci su ponovo opkolili Mihaila Ivanovića i po izrazu njihovih očiju i po kratkim primedbama koje su dobacivali, moglo se lako zapaziti da su zadivljeni hrabrošću našeg gosta. I sami bezgranično hrabri oni su i kod drugih posebno cenili hladnokrvnost i prisebnost.

Sutradan, Kalinjin je opet posetio jedinice. Govorio je na mitinzima, razgovarao sa crvenoarmejcima i predavao ordene „crvene zastave“ odlikovanima.

Posmatrajući ga čovek nije mogao a da se ne divi njegovoj izvanrednoj neposrednosti i skromnosti, veštini da privoli čoveka na otvoren i intiman razgovor. Ma s kim da je imao dodir, sa starešinama ili običnim borcima, Mihail Ivanovič nikad ni jednom rečju ili gestom nije isticao svoj visoki položaj, i najviše što je sebi dozvoljavao to je da se pokaže u ulozi pažljivog oca. U razgovoru bi kao uzgred ukazivao borcu da mu obuća nije u redu ili da nema dugme. Neprimetno on je sa razgovora o svakidašnjem životu prelazio na opšte teme, pričao o stanju u zemlji, o životu radnika i seljaka i objašnjavao zadatke Crvene armije.

Posle ručka, vratili smo se u štab armije i održali sednicu Revolucionarnog vojnog saveta. Na njoj smo još jednom, uz pomoć Mihaila Ivanovića detaljno analizirali zadatak Konjičke armije.

S obzirom na to da ni štab fronta ni mi nismo tačno znali liniju prednjeg kraja odbrane neprijatelja, odlučeno je da se nastupa na širokom frontu, na celom sektoru

armije od 60 km. U ovoj etapi morali smo očistiti teren od Petljurinih bandi, osigurati svoju pozadinu i izbiti pred liniju odbrane poljske vojske. Tu smo nameravali da izvršimo detaljno izviđanje da bismo procenili snage i sredstva neprijatelja i pronašli najslabiji odsek njegove odbrane, a onda, posle pregrupisavanja i da izvršimo napad.

Početak operacije odredili smo za 27. maj. U prvi ešelon određene su 4, 6. i 11. divizija, sa pridatim odredima oklopnih automobila, a u drugi 14. divizija.

Samostalna konjička brigada bila je u rezervi.

U prva tri dana predviđena je dosta velika brzina kretanja 30—40 km na dan. Zbog toga je armija 1. juna morala probiti front neprijatelja i izaći u rejon Kazatin—Berdićev. Posle zauzimanja ovih mesta morali smo da se okreнемo prema severoistoku i udarimo u pozadinu kijevske grupe belopoljaka.

Na istoj sednici Revolucionarnog vojnog saveta usvojen je tekst proglaša političkog odeljenja 1. konjičke armije poljskim vojnicima. Mihal Ivanović je uneo neke ispravke, kojima se podvlačio internacionalni karakter uloge trudbenika sovjetske zemlje.

Ujutru rano otišli smo u 4. diviziju. Kalinin je predao „počasne crvene zastave“ VCIK 21. i 22. konjičkom puku i 2. artiljerijskoj bateriji. U govoru na mitingu on je rekao:

— Drugovi iz 21. i 22. puka i artiljerije! Za zasluge ovih pukova i druge artiljerijske baterije u kampanji protiv Denjikina — VCIK vam šalje „crvenu borbenu zastavu“ sa ordenom „crvene zastave“. Predajući vam „crvene zastave“ preko komandanta armije druga Buđonija, mislim da mogu preneti VCIK i Sovjetu narodnih komesara da ove zastave nikad neće pasti u ruke neprijatelja. Drugovi, ja se nadam da će neprijatelj koji se usudi da digne ruku na sovjetsku vlast brzo saznati kolikom snagom, organizovanošću i moći raspolaže sovjetska vlast.

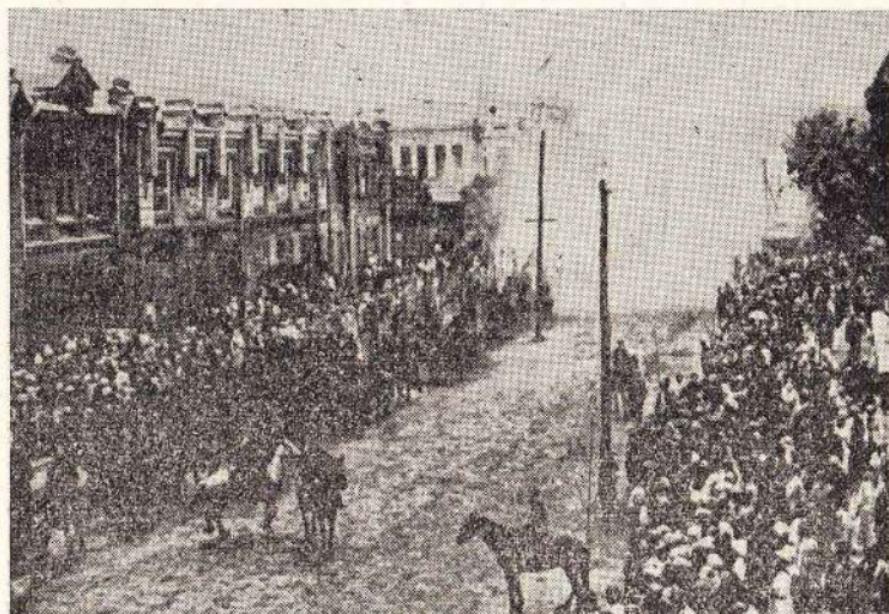
— Umrećemo, ali čast nećemo ukaljati! — začuli su se povici.

— Ura-a-a! — pronelo se strojem i u vazduhu su zasvetlucale oštice sabalja.

U ime odlikovanih govorio je komesar brigade F. A. Mokricki.

— Molim druga Kalinjina da prenese VCIK i Sovnarkomu — rekao je on — da ćemo ovu hidru kontrarevolucije uništiti za nekoliko nedelja. Želim drugovi, takođe, da u vaše ime srdačno zahvalim drugu Kalinjinu i celom VCIK za njihov doprinos zajedničkoj stvari.

Po završetku mitinga borci dugo nisu pustili Mihaila Ivanovića. Obasipali su ga pitanjima. Konarmejce je sve interesovalo: da li je Lenjin zdrav i šta radi, kako stojimo sa žitom, šta kaže svetski proletarijat o napadu Poljske?

Konarmija prolazi kroz Rostov

Iz Četvrte smo se uputili u 11. konjičku diviziju. U njoj je bilo mnogo boraca iz industrijskih gubernija i zato su naročito srdačno dočekali Kalinjina. Mihail Iva-

novič im je govorio o stanju u zemlji na frontu i pozvao ih da do kraja izvrše svoju dužnost.

U ime divizije Kalinjinu je odgovorio komesar divizije Ozolin. Kalinjin ga je saslušao i na kraju zagrlio, što je izazvalo oduševljenje boraca.

Na povratku Mihail Ivanovič se detaljno raspitivao o Ozolinu, diveći se njegovom hrabrom držanju na južnom frontu.

To je bio poslednji dan boravka dragog gosta. Posle kraćeg odmora ispratili smo ga i zamolili da prenese Vladimиру Iljiču pozdrav i najbolje želje konarmejaca.

5. NAPAD JE POČEO

1.

Konjička armija je krenula u nastupanje 27. maja. U početku nije bilo ozbiljnijih borbi. Podaci o neprijatelju su bili isuviše načelni — izvidnice divizija još nisu došle u dodir sa isturenim poljskim jedinicama, dok je naša avijacija donosila samo delimične i nepovezane podatke.

Tek drugog dana počeli su sukobi sa krupnjim bandama atamana Kurovskog. Kod Aleksandrovke, Pjatigore i Nenadihe 4. divizija je uništila odred jačine oko 500 ljudi. Nekoliko bandita je zarobljeno. Na ispitivanju su izjavili da u svim rejonima ispred poljskih položaja operišu takvi odredi. Poljska komanda naoružala ih je puškama, većinom nemačkim, pa čak i artiljerijom. Odredi imaju zadatak da prinude Konjičku armiju, da se razvije i stupi u borbu pre nego što stigne do odbrambene linije neprijatelja, da ispitaju njene snage, pravac kretanja i, kad izmore naše jedinice, da se povuku u pozadinu poljske vojske.

Bande Kurovskog nisu mogle u potpunosti da izvrše te zadatke. U sudaru sa našim jedinicama oni su ili ginali ili bežali i krili se po šumama i urvinama. Kasnije smo utvrdili da je u toku nekoliko dana pre probroja odbrane neprijatelja, Konjička armija razbila odrede u jačini od oko 15.000 ljudi.

Posle toga počele su borbe i sa jedinicama poljske armije. U početku su to bili kratki sudari izvidnica, koji su prerastali u žestoke borbe prethodnica. Najveći otpor

neprijatelj je pružao u zoni pravca nastupanja 6. konjičke divizije.

Ujutro 29. maja, kad su se jedinice spremale za pokret, iznenada je na selo Sologubovku otvorena vatrica. 32. konjički puk 1. brigade, koji se nalazio u selu, razvio se i, ne obraćajući pažnju na jaku puščanu i mitraljesku vatru, jurišao direktno u konjičkom stroju. U kratkoj ali žestokoj borbi uništена je neprijateljska četa.

Posle toga 32. i 31. puk zajedno su napali selo Černavku i razbili neprijateljski bataljon. Goneći neprijatelja koji se povlačio, brigada je naišla na žestok otpor jačih snaga u selu Pliskovo. Poljske jedinice su posele rovove iza žičanih prepreka. Brigada je izvršila nekoliko juriša ali se svaki put morala povlačiti pretrpevši gubitke.

Teška situacija je stvorena i na sektoru 2. brigade. Ona je, na čelu sa komandantom brigade I. R. Apanasenkom i komesarom I. A. Širjajevom, jurišala na položaje neprijatelja kod Životova. U prvom jurišu konarmejci su uspeli da se približe rovovima i čak da uhvate zarobljenike. Međutim, žestoka mitraljeska vatra primorala ih je da se povuku.

Konarmejci su sklonili konje i jurišali u pešačkom stroju. Pod kišom metaka oni su se ustremili na neprijatelja. No, evo, pao je teško ranjen komandant 33. puka Selivanov. Skoro istog momenta posrnuo je pomoćnik komandanta Sarajev, zatvarajući rukama tešku ranu na grudima. Puk je zaledao. Počela je bitka vatrom.

U odlučujućem momentu podigao se komesar 33. puka Piščulin i sa uzvikom „ura“ jurnuo napred. Sledeći njegov primer konarmejci su upali u neprijateljske rovove i, uništivši neprijatelja u borbi prsa u prsa, očistili Životov. Naši su došli do velikog plena: 6 engleskih topova, oko 40 mitraljeza, 60 kola topovske municije, mnogo pušaka i puščane municije. Radost pobede, međutim, nije bila potpuna. Mitraljeski rafal je pokosio komesara Piščulina, jednog od najstarijih političkih rukovodilaca 6. divizije, ljubimca boraca, hrabrog ratnika i odličnog bolješnika.

2. brigada je pretrpela velike gubitke pretežno zbog toga što je njen komandant Apanasenko više voleo da frontalno juriša na jako utvrđene položaje nego da manevrom obide Životov.

3. brigada 6. divizije skoro ceo dan je pokušavala da savlada otpor 50. poznanjskog puka kod Male i Velike Rostovke.

I tu je komandant brigade N. P. Kolesov učinio istu grešku, pokušavajući da izbaci neprijatelja iz rovova konjičkim jurišem. Posledica su bili osetni gubici. U borbi je bio teško ranjen komandant 36. konjičkog puka Jefim Verbin, a nekoliko komandira vodova i boraca je poginulo. Mnogo konja je izbačeno iz stroja.

Istina, brigada je uveče uništila neprijatelja, zarobila dosta ljudi i 33 puškomitraljeza. Ali ova pobeda je veoma skupo plaćena!

U ovoj borbi se istakla Pavlina Kuznjecova, hrabri mitraljezac 35. konjičkog puka. Za vreme jednog protivnapada neprijatelja ona je bila odsečena i tukla se, okružena neprijateljskim vojnicima, dok nije stigla pomoć. Goneći neprijatelja, 3. brigada se probila kroz liniju njegove odbrane i zauzela važnu otpornu tačku Andruševku.

Istog dana se 4. konjička divizija sukobila sa isturenim delovima konjičke divizije generala Karnickog. Odlučnim dejstvima 1. brigada je zbacila neprijatelja sa reke Berezjanke, a 2. brigada, razvijajući uspeh probila se do Novofastova.

Teške borbe počele su u zoni 11. konjičke divizije. Potiskujući osiguranje belopoljaka, njeni prednji odredi su izbili pred jako utvrđenu otpornu tačku Dzjunjkov. Morozov je uveo u borbu svoju glavninu, ali bez uspeha. Neprijatelj je ovde imao odlično uređene položaje, opasane žičanim preprekama.

Kasno noću, ja, Vorošilov i Zотов sumirali smo rezultate prvih ozbiljnijih borbi. Glavni uspeh je bio razbijanje bandi Kurovskog, tačno određivanje linije neprijateljskih položaja i karaktera njihovih utvrđenja, sastava

nekih njegovih združenih jedinica, kao i sposobnosti neprijatelja za otpor. Saznali smo i gde se nalazi konjička divizija generala Karnickog, koja je pretila desnom krilu 1. konjičke.

Od naših jedinica najbolje je dejstvovala 6. konjička, koja je faktički slomila odbranu neprijatelja. Trebalo je da iskoristimo njen uspeh radi jačanja udara. Međutim, za pregrupisavanje snaga nismo imali vremena. Armija je dejstvovala na suviše širokom frontu. Da bi, na primer, privukli 4. ili 14. diviziju na front šeste, trebalo bi izvršiti marš od 40 km. To znači da bi glavnina mogla stići u rejon Andruševke tek 30. maja uveče. Sem toga, u toku tri prethodna dana jedinice su prevalele, vodeći teške borbe, oko 100 km i ozbiljno se zamorile. Neprijatelji je držao u dubini svog rasporeda jake rezerve. Moguće je da bismo ih i razbili u toku borbi, ali umorna armija svejedno ne bi mogla da nastavi pokret u pozadinu neprijatelja. Uzimajući sve to u obzir, Revolucionarni vojni savet odlučio je da jedinicama dâ mali odmor, privuče pozadinu, pripremi rezerve i iskoristi ovo vreme za bolje izučavanje neprijatelja.

Izjutra 30. maja ja i Vorošilov smo krenuli u 6. diviziju. Na putu smo sreli K. K. Žolnerkevića, njenog načelnika štaba. On je pošao kod nas u štab da bi referisao o rezultatima borbi i izneo namere komandanta divizije u vezi s daljim dejstvima.

— Onda ulazite u automobil — predložih Žolnerkeviću. — Upravo smo pošli k vama.

U putu nam je Konstantin Karovič detaljno govorio o događajima u toku proteklih dana, o borbama i o borcima, starešinama i komesarima, koji su se u njima istakli. Zapamlio sam njegovu priču o podvigу mitraljesca Ivana Procenka.

Desilo se da se jedan naš puk, koji se borio peške, pod pritiskom nadmoćnih snaga neprijatelja, počeo da povlači. U odsudnom momentu na njega su s boka naleteli

ulani*. Da su uspeli da preseku konarmejcima put prema šumi, puku bi zapretila opasnost od potpunog uništenja.

Kad je izgledalo da će ulani zaista postići taj cilj, iz šume, njima u susret, izletela je usamljena mitraljeska tačanka. U punom trku mitraljesci su okrenuli svoja kola i iz neposredne blizine otvorili žestoku vatru na neprijatelja. Ipak je jedna manja isturena grupa ulana na čelu sa oficirom uspela da se dočepa tačanke. Pomoćnik nišandžije je pao posečen sabljama. Mitraljezac Ivan Procenko žestoko se branio sabljom i revolverom. On je ubio oficira, posekao dvojicu ulana i, iskoristivši momentalnu pometnju kod ostalih, pojurio konje. Kad se malo odlepio od goničaca, opet je otvorio vatru iz mitraljeza i uz komoć drugova, koji su mu pritekli u pomoć, konačno odbio protivnapad neprijatelja. Za ovaj podvig Ivan Procenko je odlikovan Ordenom crvene zastave...

A, evo najzad, i sela Skale, gde se smestio štab 6. kojničke divizije. Komandant divizije Timošenko i komesar Bahturov bili su veoma raspoloženi. Radovali su se prvom uspehu divizije.

— A po koju cenu ste postigli ovaj uspeh — prekorio ih je Vorošilov. — Poginuli su Piščulin, Sarajev, dva komandira i tri pomoćnika komandira eskadrona. Ranjeni su komandanti puka Verbin i Selivanov. Teško je ranjen načelnik obaveštajnog odeljenja brigade Ivan Ziberov. Tako ćete izgubiti ceo starešinski sastav.

— Ma Klimente Jefremoviču, nema rata bez žrtava, — odgovorio je Timošenko. — Neprijatelj je mnogo gore prošao.

— Ima raznih gubitaka — upao sam i ja. — U toku jednog dana samo vaša 2. brigada izgubila je preko stotinu ljudi. A tek koliko ste konja izgubili!

— Druže komandarme, pa nisu baš svi izginuli — pravdao se Bahturov. — Od toga broja koji ste naveli, više od polovine su ranjeni.

* Ulani — jedan od vidova poljske regularne konjice — prim. prev.

— Uglavnom, tako se ne može ratovati — obrecnuo sam se na komesara. — Vi neprijatelja hvataćete na „ura“, zloupotrebljavajući patriotizam svojih ljudi. Treba tražiti nove metode borbe, nove taktičke forme u skladu s novim uslovima u kojima se sada moramo boriti.

Komesar je začutao, osećajući da mu pravdanja neće pomoći. Ja se obratih Timošenku:

— Zašto napadate neprijatelja frontalno, a ne pokušavate obuhvat sa bokova?

— A gde su ti njegovi bokovi, druže komandarme? Belopoljaci imaju neprekidnu liniju odbrane i gde god udariš, uvek potrefiš u čelo.

— To znači da treba bolje izučavati neprijatelja. On zaista ima neprekidnu liniju odbrane, ali ona nije svuda podjednako čvrsta. Važno je pronaći slabo mesto i najpre tamо udariti. Zapamtite ove svoje prve greške i gledajte da ih više ne ponovite.

Timošenko je referisao da je iz izjava zarobljenih oficira saznao zamisao poljske komande. U Lipovecu se koncentriše grupa pukovnika Šilinga da bi nanela udar u nezaštićeni levi bok Konjičke armije. Da bi preduhitrio ovaj udar komandant divizije je odlučio da ujutro napadne Lipovec i moli da mu to odobrimo.

— Vaš plan je prihvatljiv — složih se ja. — Taman su stigla dva oklopna voza i oni će vas podržati. Ali upamtite, vi se prihvivate teškog zadatka. Lipovec je grad. I neprijateljske snage u njemu su izgleda, ozbiljne.

Pre polaska odlučili smo da pogledamo zarobljenike. Mnogi su bili ranjeni i ostavljali mučan utisak. Kad smo došli blizu Poljaci se uskomešaše, ali videći da ih ne diramo opet se umiriše.

Naredili smo da se ranjenicima promene zavoji i da se upute u pokretne bolnice. Vorošilov je savetovao Bah-turovu:

— Gledajte da kod boraca razvijete human odnos prema zarobljenicima. Poljski vojnici moraju da veruju da se u zarobljeništvu prema njima neće vršiti nasilje.

— Naši se ionako ponašaju prijateljski prema njima — odgovori Bahturov — dele s njima sve što imaju, i nude ih „mahorkom“.*

Istog dana uspeli smo da posetimo i 11. diviziju. Ona je još vodila borbu za Dzjunjkov. U toku noći 30. maja jedinice su savladale žičane prepreke i upale u selo sa juga i severa. Uz velike gubitke neprijatelj se povukao preko rečice u zapadni deo sela, u drugu liniju rovova.

— Poljaci se drže uporno — rekao nam je Morozov. — Kad napadamo, otvaraju takvu paklenu vatru da izgleda kao da je sav vazduh pun olova. A kad upadnemo u rovove — obaspnu nas ručnim bombama. Ovde imaju jake snage — oko 2.000 vojnika. Tu su još i banditi iz pet sela. Pokušavali smo napad na razne načine, ali bez odlučnog uspeha. Sad, pošto su se ljudi zamorili, naredio sam da se brigade povuku u Dolotecko i Borščagovku.

— U redu — složih se ja. — Neka se jedinice srede. Sutra čete dobiti naša uputstva.

2.

Uveče sam stigao u Tetijevo, gde se već nalazio i operativni deo štaba armije.

Obilazak jedinica omogućio nam je da stanje sagleđamo na licu mesta. Bilo mi je jasno da Konjička armija ima pred sobom jakog neprijatelja, koji majstorski kombinuje manevr sa pozicionom odbranom, vrši smelete i, u većini slučajeva, noćne protivnapade. Tolika otpornost neprijatelja, po mome mišljenju, mogla se objasniti ne samo iskustvom poljskih oficira, hrabrošću vojnika i dobrim naoružanjem. Očigledno je bilo da je neprijateljska pešadija zadojena duhom nipodaštavanja konjice.

Kao što smo kasnije saznali, poljski vojnik je od prvog dana boravka u armiji obučavan da se ne boji konjice. Generali i oficiri su mu stalno sugerirali da pri

* Mahorka — vrsta veoma popularnog jeftinog duvana — prim. prev.

savremenoj snazi vatre konjica nije opasna za pešadiju. Oni su se pri tome pozivali na iskustvo prvog svetskog rata, kad je značaj konjice vidljivo opao. Istine radi treba priznati da su greške pojedinih naših komandanata, u toku prva tri dana borbi, jačale uverenje Poljaka da je pešadija superiorija od konjice.

Da bismo postigli preokret u borbi i preuzeли inicijativu, morali smo definitivno napustiti taktiku frontalnih napada koji su uspevali u okršajima sa Denjikinovom konjicom i pešadijom u ravnicama južne Rusije. Našu analizu pogrešnih dejstava armije uputili smo u pismenoj formi u jedinice i preporučili komandantima divizija niz novih taktičkih metoda.

Iste večeri Revolucionarni vojni savet doneo je odluku za proboj glavnih odbrambenih položaja neprijatelja. Sad se već tačno znalo da oni prolaze linijom Čerkasi—Novofastovo—Dzjunjkov—Lipovec. Najslabiji, po našem mišljenju, bio je sektor Skvira—Pogrebišće, širine oko 30 km. Odlučili smo da tu nanesemo glavni udar snagama 4, 11. i 14. divizije. Pri tome bi 14. konjička naglo skretala prema severu da bi zaštitila desni bok armije od mogućih protivnapada jedinica generala Karnickog. 6. divizija je dobila zadatak da zauzme Lipovec i osigura naš levi bok. Komandant oklopnih jedinica armije P. S. Polenov morao je da sa dva oklopna voza podržava 6. diviziju.

U svitanje 31. maja naše jedinice su prešle u napad. Na lipovečkom pravcu su se zametnule najžešće borbe. 6. konjička divizija je odbacila predstraže neprijatelja i ustremila se prema Lipovcu. Jake snage belopoljaka, podržavane od dva oklopna voza, otpočele su protivnapad sa severa sa ciljem da odseku naše uklnjene jedinice i nabace ih na svoje utvrđene položaje kod Lipovca. Neprijatelj je uspeo da izbaci Apanasenkovu brigadu iz Spičenaca i da razvije uspeh prema Bogdanovki. Time je bio ugrožen desni bok i pozadina divizije. Uprkos tome komandant divizije Timošenko i dalje je uporno nastupao.

Ipak, na liniji Napadovka—Rosoša—Skitka belopoljaci su zaustavili diviziju uraganskom artiljerijskom i mitraljeskom vatrom. Komandant divizije je privukao svoje baterije, pridata oklopna kola i oklopne vozove i oni su dugo tukli vatrom položaje neprijatelja. Posle toga konar-mejci su opet krenuli na juriš u pešačkom stroju.

Belopoljaci su se žestoko branili, ali su najzad morali da se povuču. U tome su nas pomogli i njihovi oklopni vozovi, koji su po izlasku iz stanice Bogdanovka pogrešno ocenili situaciju i otvorili vatru na svoju pešadiju.

U 13. časova 1. i 3. brigada su probile odbranu neprijatelja na prilazima gradu i upale u Lipovec. Većina ulica je bila pregrađena barikadama. Sa prozora kuća, krovova, iz parkova i bašta konar-mejci su bili dočekani plotunima i ručnim bombama. Artiljerija neprijatelja je držala pod vatrom blokove kuća koje su zauzeli naši eskadroni. Skoro deset časova je trajala krvava borba, ali ipak divizija nije uspela da se učvrsti u Lipovcu. Ona je bila prinudena da se povuče. Oklopni vozovi i oklopna kola, koji su štitili povlačenje, bili su opkoljeni i vodili neravnopravnu borbu.

Komandantska kola 9. odreda oklopnih kola P. N. Bahareva bila su pogodjena. Neprijatelji su se bacili na usamljena kola nadajući se da će ih zapleniti, ali su ih mitraljeski rafali iz kola naterali u bekstvo. Posada oklopnih kola, na čelu sa teško ranjenim komunistom Pavlom Baharevom, tukla se sat i po u okruženju, dok nisu pristigli eskadroni 6. divizije.

Veliku hrabrost pokazala je posada oklopnog voza br. 82 „Smrt direktoriji“. Voz je bio pogoden. Neprijatelj mu se nekoliko puta približavao, ali ga je posada, na čelu sa zamenikom komandanta Pantelejmonom Šehovcevom, svaki put odbacivala borbom prsa u prsa. Svi pokušaji neprijatelja ostali su bez rezultata. U odsudnom momentu opkoljenim junacima stigao je u pomoć oklopni voz br. 72 „Nikolaj Rudnjev“. Braneći se jakom vatrom on je odvukao oštećeni voz na našu teritoriju.

Uveče se 6. konjička divizija prikupila u rejonu Ko-zanka—Černjavka—Pliskov. Ona je pretrpela velike gubitke. Poginuli su mnogi komandiri vodova i eskadrona. Hrabro je poginuo načelnik štaba 3. brigade N. A. Šabanov. Naročito mi je bilo žao ovog smelog čoveka. Video sam ga u borbi kod Bele Gline 22. februara 1920. god. Sa pet boraca on je zarobio neprijateljsku bateriju i vatrom iz topa pobio belokozačku konjicu, koja je vršila protivnapad.

Tog dana smo izgubili i mnoge druge slavne borce i komandire. Mora se priznati, ove žrtve nisu bile uza-ludne. Odlučna dejstva 6. divizije prinudila su neprijatelja da privuče svoje rezerve prema Lipovecu, i oslabi pažnju na sektoru Skvira—Pogrebišće, gde smo nameravali da probijemo front.

Međutim, značaj borbi kod Lipovca ovim se ne is-crpljuje. Ja mislim da je bilo veoma važno i to što su udari Timošenkove divizije naterali neprijatelja da promeni svoje mišljenje o jačini crvene konjice. Nije bez razloga, puškovnik Kleberg, učesnik u tim događajima, kasnije pisao da je: „6. divizija Konjičke armije tog dana pokazala ne samo hrabrost, koja joj čini čast, nego i vanrednu veština manevrisanja. Svi pokreti su izvršavani uz odlično prilagođavanje terenu, u savršenom redu, a juriši na poljske baterije i mitraljeze izvršeni sa toliko odlučnosti i tako hladnokrvno, da to zaslužuje naročitu pažnju“.²²

Na frontu 11. konjičke divizije događaji su se raz-vijali dosta uspešno. Komandant divizije Morozov odlučio je da se ne upušta u borbe za Dzjunjikov. On je ostavio 66. puk da demonstrira sa fronta, a glavninu divizije sa artiljerijom i oklopnim kolima uputio uoblizak ovog čvora otpora sa severne strane. Divizija je bez teškoća pregazila četu neprijatelja u selu Bistrik i ustremila se na Novofastov, gde je razbila još dva bataljona pešadije. Posle toga je naglo okrenula prema jugu, izašla na reku

²² Kleberg. Budonijev proboj poljskog fronta juna 1920. M., Izdanje časopisa „Vojni vesnik“, 1924, str. 21.

Somec u rejonu Starostinci—Gopčica i sa severozapada počela obuhvat Pogrebišća, krupnog neprijateljskog čvora otpora. Time je prvi pojas odbrane belopoljača bio probijen a zapretila je opasnost i drugom pojusu.

Međutim, poljska komanda je uspela da prebaci ovamо trupe i da stvori udarnu grupu generala Savickog, za borbu protiv 11. konjičke divizije. U toku noći ta grupa je uspela da iz Starostinaca potisne, a kasnije i opcoli 62. i dva eskadrona 65. puka. Posle teške borbe naše jedinice su se probile iz okruženja. Ipak, potiskivana sa ova boka nadmoćnjim snagama neprijatelja, divizija je počela da se povlači. Na žalost, ovaj tako dobro započeti napad nije podržala 4. divizija.

Izuzetne okolnosti nisu dozvolile 4. diviziji da odlučnije dejstvuje. Radi se o tome da se prema našem planu 14. konjička divizija premeštala na desno krilo armije. Ona je stigla u pozadinu 4. divizije, kad je u njenoj 3. brigadi, onoj koja je prešla iz divizije Jakimova, došlo do izdaje. Komandant 83. puka bio je bivši oficir—denjikinovac, koji je uspeo da stvori oko sebe grupu istomišljenika.

Izdajnici su zaključili da je nastupio pogodan moment i spremili se da prebegnu neprijatelju. Pošto su nagovorili na bekstvo i jedan deo kozaka svog puka, jednog od zavernika su uputili u susedni, 82. puk. Međutim, tu su doživeli neuspeh. Tri komandira voda obavestila su komesara i načelnika štaba brigade o izdaji. Ipak su izdajnici uspeli da pobegnu. Povicima „opkoljeni smo, spasavajte se!“ oni su povukli za sobom tri eskadrona 83. puka. Eskadroni 14. i 4. divizije pošli su u poteru, ali nisu mogli da stignu izdajice.

Ti događaji su i oslabili napad 4. divizije.

Morali smo da podemo u 14. diviziju. Posle isledenja na licu mesta, Revolucionarni vojni savet Konjičke armije odlučio je da odmah preduzme mere za učvršćivanje divizije. Iz Samostalne divizije prebačen je u 3. brigadu konjički puk sastavljen od Nemaca iz Povoložja. Za komandanta brigade postavili smo donskog kozaka D. I. Rjabiševa, odlikovanog za borbene podvige i umešnost

u komandovanju pukom na južnom frontu. Na dužnost načelnika političkog odeljenja divizije odredili smo komesara proslavljenog 19. puka 4. divizije P. K. Slučevskog. Specijalno i političko odeljenje divizije popunili smo iskusnim rukovodiocima iz drugih jedinica. Armija je u toku 1. i 2. juna nastavila svoja aktivna dejstva na celom frontu. I neprijatelj je, međutim, koristio i najmanju mogućnost za izvođenje svojih manevarskih grupa na naše otvorene bokove i u pozadinu.

U toku noći 2/3. juna su jake snage neprijatelja napadile na stanicu Oratov, koju su držali oklopni vozovi „Smrt direktoriji“ i „Crveni konjanik“. U toku žestoke borbe prvi od njih je bio šest puta pogoden, ali je posada nastavila borbu. Borci su nekoliko puta jurišali na neprijatelja i tako unosili zabunu u njegove redove. Borba je trajala do jutra, kada su u pomoć opkoljenim vozovima stigli pukovi 6. konjičke divizije i odbacili neprijatelja.

U toku dana poljske jedinice su napale desni bok Konjičke armije. Ulanski pukovi generala Karnickog su potisnuli jedinice Fastovske grupe od Skvire, zaobiše 4. konjičku diviziju i počeli brzo prodirati u pozadinu Konjičke armije.

Povezao sam se sa Parhomenkom i Korotčajevom i naredio 14. diviziji da ubrza pokret prema severu, a 4. diviziji da ostavi jače osiguranje prema forntu, izvrši ostri zaokret prema istoku i u sadejstvu sa Parhomenkovim brigadama da razbije jedinice generala Karnickog.

Do podne je 4. divizija vešto izvršila manevar. Njeni pukovi su izašli na liniju Rubčenke—Tatarinovka, orijentisani prema boku ulana koji su nastupali. Da bi se njoj stvorili još pogodniji uslovi za juriš, naredili smo komandantu 14. divizije da dočeka neprijatelja vatrom, a zatim da se uz demonstrativna dejstva povlači.

Kad je neprijateljska konjica upala u vatre ni džak, Karnicki je shvatio da je upao u zamku. Ovde ponovo želim da se pozovem na svedočanstvo očevica. Početak ove bitke onaj isti Kleberg opisuje na sledeći način: „Za ne-

koliko trenutaka, svu teritoriju, dokle dopire pogled, poplavljaju mase buđonovaca, koji se kreću u gigantskom oblaku prašine, predvođeni oklopnim automobilima, zaštićenim vatrom artiljerije, mitraljeza na tačankama i konjičkih strelaca, i navaljuju na Poljake... i poljski vojnik, prateći pogledom oblak prašine koji se brzo kretao prema severu, morao je da oseti da se bori u centru gigantskog obruča, koji će se uskoro zatvoriti iza njegovih leđ. Da bi paralizovao ovu opasnost i malo usporio dalje prodiranje neprijatelja, komandant 1. divizije baca u juriš jedan za drugim sve svoje pukove".²³

Ali više ništa nije moglo da zaustavi lavinu konarmejaca. Divizija generala Karnickog bila je odbačena i odstupila je prema gradu Skviri.

3.

Do kraja dana 1. juna Konjička armija nije uspela da probije položaje neprijatelja i ovlada rejonom Kazatin—Berdičev. U roku određenom direktivom Jugozapadnog fronta, zadaci nisu izvršeni i to iz više razloga.

Da počnemo od toga što nismo imali tačnih podataka o neprijatelju i karakteru njegove odbrane. Dobili smo ih tek posle teških borbi protiv brojnih bandi Kurovskog i jedinica koje su štitile raspored belopoljaka. Kako se pokazalo, njihovi položaji su bili dobro uređeni i predstavljali sistem rovova sa četnim otpornim tačkama i bataljonskim čvorovima otpora. Najvažniji su bili u Novofastovu, Dzjunjkovu, Nakaznom Postu, Andruševki, Napanovki i Lipovecu. Oni su imali vatrenu vezu i podržavali jedan drugog flankirnom artiljerijskom i mitraljeskom vatrom. Otporne tačke i njihovi međuprostori štićeni su oborenim stablima, žičanim i drugim preprekama.

Međutim, glavna prepreka nije bila u fortifikaciji, za izgradnju koje je neprijatelj utrošio više od tri nedelje.

²³ Kleberg. Buđonijev probor poljskog fronta juna 1920. god. str. 25.

U toku borbi uspeli smo da ustanovimo da Konjička armija nije imala protiv sebe samo 13. pešadijsku diviziju, kako je to bilo navedeno u direktivi Revolucionarnog vojnog saveta Fronta, nego i jedinice 7. pešadijske divizije, konjicu generála Savickog i Karnickog, a to znači, faktički, snage čitave 2. poljske armije.

Pored toga, treba i neprijatelju odati dužno priznanje. Njegove jedinice su bile odlično obučene i naoružane i tukle se neverovatno uporno. Njihova žilavost se umnogome mogla objasniti uticajem šovinističkog otrova lažne buržoaske propagande. Vlada Pilsudskog je bez ikakvog zaziranja klevetala Crvenu armiju, govoreći da je to osvajačka armija, koja se u tom pogledu, tobože, ne razlikuje od stare carske armije. Vojničke mase je zastrašivala pričama kako naši borci svirepo postupaju sa Poljacima — odsecaju im noseve, uši i ruke, vade oči, pale poljske gradove i sela, ruše katoličke crkve, pljačkaju imovinu i siluju žene. I vojnici, uglavnom patriotski raspoložena omladina, ispočetka su poverovali ovoj čudovišnoj prevari. Oni su smatrali da brane Poljsku od „varvara“, žestoko su se tukli i nisu se predavalni čak i kad su bili u bezizlaznom položaju.

Na južnom i kavkaskom frontu Konjička armija je takođe imala prema sebi jakog i uvek brojno nadmoćnog neprijatelja, ali to je bilo u ravnici bez neprekidnog fronta i skoro bez poljske fortifikacije. To je određivalo taktiku naše konjice, koja se odlikovala obilascima i obuhvatima neprijatelja, iznenadnim udarima u bokove i u pozadinu, koji su se završavali konjičkim jurišima metodom „lave“.*

Sadašnja borba protiv novog neprijatelja na specifičnom terenu i u uslovima postojanja utvrđenih položaja, zahtevala je korenitu promenu taktike dejstava naše konjice. A to nije laka stvar, da se za tri — četiri dana savladaju novi taktički metodi.

I najzad, ni zaostajanje suseda nije moglo da se ne odrazi na uspehe Konjičke armije. Komandant 12. armije

* Lava — postrojavanje kojnice u jurišu u vidu lanca, karakteristično za neregularnu kozačku konjicu — prim. prev.

S. A. Meženinov, u nedostatku snaga nije mogao da stvori jaku grupaciju na svom desnom krilu i da forsira Dnje-par severno od Kijeva. Frontalni napad na Kijev završio se neuspehom.

Do najtežih posledica na dejstva Konjičke armije dovela je nedovoljna jačina Fastovske grupe i 14. armije. Istina, Fastovska grupa je, naročito konjička brigada Kotovskog, iznenadnim dejstvima u početku napada uspela da probije front neprijatelja istočno od Bele Crkve. To je ipak bio kratkotrajan uspeh. Kad se oporavio od prvog udara, neprijatelj je privukao rezerve i prešao u protiv-napad. Malobrojne i umorne još od prolećnih odbrambenih borbi, a razvučene na širokom frontu, jedinice Fastovske grupe nisu odolele pritisku nadmoćnih snaga i morale su da se povuku na polazne položaje.

14. armija je morala da 1. juna zauzme rejon Vini-ca—Žmerinka. Nastupanje otpočelo 26. maja nije se razvilo i jedinice armije su vodile borbu sa jako utvrđenim neprijateljem.

Sve je to dovelo do toga da se 1. konjička, kad se, posle stotine kilometara pređenih pod bomboom, probila do položaja poljske vojske, našla sa potpuno otkrivenim bokovima. Prinuđeni da povlačimo znatne snage za njihovo osiguranje, oslabili smo udarnu grupu i nismo mogli da iskoristimo delimični uspeh, koji su postigle naše isturene divizije.

I pored svega toga, protekle borbe imale su pozitivan značaj i mnogo čemu nas naučile. Glavno je to što smo uspeli da solidno upoznamo odbranu neprijatelja i pro-nađemo njeno najslabije mesto — sektor Samogorodok—Snežna. Tu je bio spoj 13. i 7. pešadijske divizije koje su, posle rasformiranja 2. poljske armije izvršenog baš tih dana, postale krilne divizije — prva Šeste, a druga 3. poljske armije. Na spoju ovih divizija mi smo i odlučili da probijemo front neprijatelja.

6. PROBOJ

1.

U Tetijevu smo 2. juna održali savetovanje starešinsko-političkog kadra armije. Rešili smo da sagledamo iskustva stecena u prvim borbama i pronađemo najefikasnije metode borbe protiv neprijateljske pešadije.

Svi komandanti i komesari divizija su isticali da su se vojnici borili hrabro, ispoljavali veliku volju za pobjedom, ali nisu mogli postići odlučujući uspeh. Objasnjavali su to jačinom neprijateljskih položaja, žilavošću i borbenom obučenošću belopoljskih trupa.

— Pokušavali smo da zaobiđemo utvrđene tačke u obrani neprijatelja, težeći da udarimo u bok i pozadinu — govorio je Timošenko. — Ali kako da ga zaobiđeš, kad se brani na neprekidnom frontu.

— Ima kod nas nedostataka, ponekad dejstvujemo šablonski i frontalno jurišamo, zaboravljujući da ovde nije isti neprijatelj, kao ranije — kao i uvek otvoreno je izjavio komandant divizije Morozov. Treba da napustimo taktiku koju smo primenjivali na Donu i Severnom Kavkazu i da se borimo kombinujući pešački i konjički stroj.

— Pravilno! — podržao je Parhomenko Morozova. — Tamo nije bilo takvih utvrđenja. Potrebna je nova taktika.

Bahturov, Hrule, Slučevski, Berlov i ostali komesari bili su za to da se borcima na partijskim sastancima razjasne specifični taktički metodi borbi protiv pešadije neprijatelja. A Ozolin je dodao:

— Potrebno je borcima objasniti kako treba ratovati u ovim uslovima. No, prva dužnost komunista je svakako da daju primer u borbi, u streljačkom stroju. Njihovo mesto je među prvima.

Načelnik obaveštajnog odeljenja štaba armije I. S. Strojlo podvukao je da u jedinicama još nije dobro organizovano izviđanje i osiguranje. To je omogućavalo neprijatelju da neopaženo obilazi naše bokove i vrši iznenadne noćne napade.

Na kraju smo govorili ja i Vorošilov. Naša uputstva i sve korisne sugestije, iznete u diskusiji, poslužili su kao osnova posebne zapovesti za taktiku dejstava u predstojećim borbama.

U zapovesti se zahtevalo da komandanti pokažu više gipkosti i incijative, a istovremeno je preporučeno nekoliko taktičkih metoda, koji su se pokazali kao uspešni u proteklim borbama.

Na primer, pri napadu na pešadiju u odbrani, preporučivalo se da se ona sa fronta vezuje vatrom konjičkih jedinica u pešačkom stroju, a da se konjica baca u obilazak bokova i u pozadinu. Konjički juriš se dozvoljavao samo u slučaju ako se pešadija iznenadi, pre nego što se razvije za borbu ili ako se u žurbi povlači.

U slučaju neprijateljskih protivnapada preporučeno je da konjičke jedinice u pešačkom stroju demonstriraju povlačenje, a da se glavnina u konjičkom stroju prikrijeveno prikuplja na bokovima i juriša u pogodnom momen-tu. „Svaka bitka“, istaknuto je u zapovesti, „mora da pre-raste u uporno gonjenje neprijatelja sve do njegovog potpunog uništenja ili zarobljavanja“.

Naročita pažnja je posvećena veštjoj upotrebi mitraljeza na tačankama i konjičke artiljerije.* U zapovesti se tražilo da se vatrom široko manevriše. Konjička artiljerija i mitraljeske tačanke morale su menjati svoje vatrene

* U konjičkoj artiljeriji svaki član posade topa jašio je svoga konja. To je uslovjavalo veliku pokretljivost artiljerije, koja se mogla premeštati sa jednog vatreng položaja na drugi čak i galopom — prim. prev.

položaje, koristeći svoju veliku pokretljivost, da bi se stvarala bočna i unakrsna vatra. Artiljerija je morala dejstvovati ne samo u sastavu diviziona, nego i pojedinih baterija, vodova pa čak i kao pojedinačna oruđa. Od jedinica se zahtevalo da pojačaju izviđanje i povećaju budnost predstraža.

Već sutradan posle savetovanja operativni štab armije poslao je ovu zapovest svim združenim i samostalnim jedinicama Konjičke armije. Delovi zapovesti, u kojima se govorilo o taktičkim metodima, proučavani su u svakoj jedinici i postali uputstva za postupanje u narednim operacijama.

3. juna ujutro stigla je direktiva Jugozapadnog fronta. Naša armija je dobila zadatku da probije poljski front na liniji Novofastov—Pustovarov i brzim naletom zauzme grad Fastov. Dejstvujući posle toga u pozadini neprijatelja, Konjička armija trebalo je da razbije njegovu kijevsku grupu.

Proučivši direktivu došli smo do zaključka da bi napad na Fastov u najboljem slučaju predstavljaо udar u bok, a nikako u pozadinu 3. poljske armije. Uz to, Konjička armija ne samo da nije dobijala operativni prostor nego je, naprotiv, mogla i sama da postane objekat napada od strane neprijateljskih jedinica, neposredno sa položaja.

Svoje zaključke smo dostavili komandi fronta. Naši argumenti su prihvaćeni i za Konjičku armiju je ostao raniji pravac udara — Kazatin—Berdičev.

Jegorov nam je savetovao da svoj štab ojačamo i za dužnost načelnika štaba predložio L. L. Kljujeva. Nismo imali ništa protiv ovog postavljenja. Dobro smo poznavali Leonida Lavroviča iz vremena odbrane Caricina, kad je uspešno rukovodio štabom 10. armije. Kljujev — pukovnik ruskog Generalštaba — stupio je u Crvenu armiju 1918. godine. Bio je izuzetno vredan, skroman i odlično poznavao štapski rad. Po završetku građanskog rata Leonid Lavrovič je radio u Vojnohemskijskoj akademiji, gde je za istaknute vojno-naučne radove dobio zvanje doktora vojnih nauka.

Istog dana Revolucionarni vojni savet armije izdao je zapovest za proboj neprijateljskog fronta.

Početak operacije određen je za 4. juli ujutro. Međutim jaka kiša, koja je pala prethodne noći, raskaljala je puteve. Pojavila se bojazan da jedinice neće stići u određeno vreme u polazne rejone i da će se konji umoriti u tolikoj meri da neće biti sposobni da istog dana posle probora neprijateljskog fronta prodru još 25 km u operativnu dubinu neprijatelja.

Sa odobrenjem komandanta Fronta početak nastupanja odložen je za 5. juli.

Prema našoj zamisli glavnina armije se prikupljala u moćnu pesnicu na sektor Samgorodok—Ozerna—Snežna, širine 10—12 km. Operativni raspored jedinica predviđen je u dva ešelona. U prvom ešelonu nastupala je 4. divizija, a iza njenih krila, stepenom unazad 14. i 11. konjička divizija, poslednja bez 3. brigade. Desnokrilnoj, 14. diviziji bilo je naređeno da udara na Samgorodok, četvrtoj u centru — na Ozernu i levokrilna, Jedanaesta na Snežnu. Za razvijanje uspeha posle probora divizije prvog ešelona morale su prvog dana da izađu na reku Restovicu i prekinu železnički saobraćaj od Kazatina do Kijeva.

Komplikovan manevar morala je da izvrši 6. konjička divizija, određena u drugi ešelon. U toku noći morala je predati svoj sektor u rejonu Lipoveca i do jutra se prikupiti u selu Burkovicima. Od početka nastupanja morala je da se kreće prema Snežnoj i da bude spremna da razvije uspeh bilo koje divizije. 6. divizion konjičke artiljerije upućivan je u rejon koncentracije 4. divizije, gde se formirala artiljerijska grupa za podršku probora.

3. brigada 11. divizije, ojačana svim našim oklopnim vozovima, smenjivala je 6. diviziju kod Lipoveca. Njen zadatak je bio da u svitanje 5. juna, uz podršku svih vatreñih sredstava, demonstrira napad i odvuče pažnju neprijatelja od pravca našeg glavnog udara. Kasnije, brigada je imala zadatak da osigurava levi bok udarne grupe i desnokrilnim jedinicama 14. armije pruži pomoć pri zauzimanju Gajsina.

U rezervu je ostavljen Samostalni konjički puk, koji se 5. juna ujutru prikupljaо u selu Tatarinovka, gde se premeštao i operativni deo štaba armije.

Komandant vazduhoplovstva armije M. P. Strojev dobio je zadatak da avijacija u zoru 5. juna otpočne izviđanje iz vazduha, da prati kretanje neprijateljskih kolona u rejonu gradova Berdičev, Kazatin, Bela Crkva, Lipovec i da ih napada bombama.

Karakter predstojeće operacije i naročito dejstva u operativnoj dubini neprijatelja zahtevali su veliku manevarsku sposobnost jedinica. Zato je Revolucionarni vojni savet armije odlučio da osloboди divizije suvišnih tereta. Odobreno je da se uzmu samo komore sa municijom i hranom i previjališta.

Komore drugog reda formirale su posebnu grupu i upućene na stanicu Potaš. Tu je trebalo da se popune municijom, hranom i furažem iz armijskih baza, i da se kasnije upute prema armiji, ili kroz brešu u neprijateljskom frontu ili pak da kreću za Fastovskom grupom. Ovim je trebalo da rukovode Minin i Orlovska.

2.

Izjutra 4. juna armija je počela da se pregrupisava. Vreme je bilo nemoguće. Kiša koja je prestala u toku noći, ujutru je počela opet da pada i nije bilo nade da će uskoro prestati. Smrknuti, prokisli borci bez volje su se prestrojavali, vikali na konje i na sva usta grdili nevreme.

Ipak je i nevreme imalo svoje dobre strane. Iako nije bilo prijatno ljudjati se u sedlu ceo dan, biti šiban kišom i gackati po blatu, ipak je to bila garantija da poljska avijacija neće napadati. Nadali smo se da će i neprijatelj na zemlji biti manje oprezan po takvom vremenu. Kiša nam je omogućavala tajnost pokreta.

Zabrinuta zbog tolikog zatišja, poljska komanda je otpočela borbeno izviđanje. U 12 časova jače snage pešadije i konjice iz rejona Skvire prešle su u napad protiv

14. divizije. One su potisnule naše desnokrilne jedinice i ugrozile pozadinu Konjičke armije. Da bismo otklonili opasnost morali smo da uvedemo u borbu celu 14. i jednu brigadu 4. divizije. Tek predveče uspeli smo da odbacimo neprijatelja i da nastavimo započeto pregrupisavanje.

Posle ručka ja i Vorošilov smo pošli u 4. diviziju, da bismo idućeg dana lično rukovodili operacijom. Vreme je i dalje bilo kišovito. Nebo, potpuno pokriveno mutnosivim oblacima, sipalo je na zemlju sitnu kišu.

Praćeni zaštitnim eskadronom Revolucionarnog vojnog saveta jahali smo čuteći, pritežući oko sebe pelerine i usporavajući konje na raskaljanom seoskom putu.

Rešili smo da noćimo u Tatarinovki, pet kilometara od Ribčinaca, gde su ujutro morali da stignu komandanti divizija sa izveštajem o spremnosti za napad i da prime poslednja uputstva.

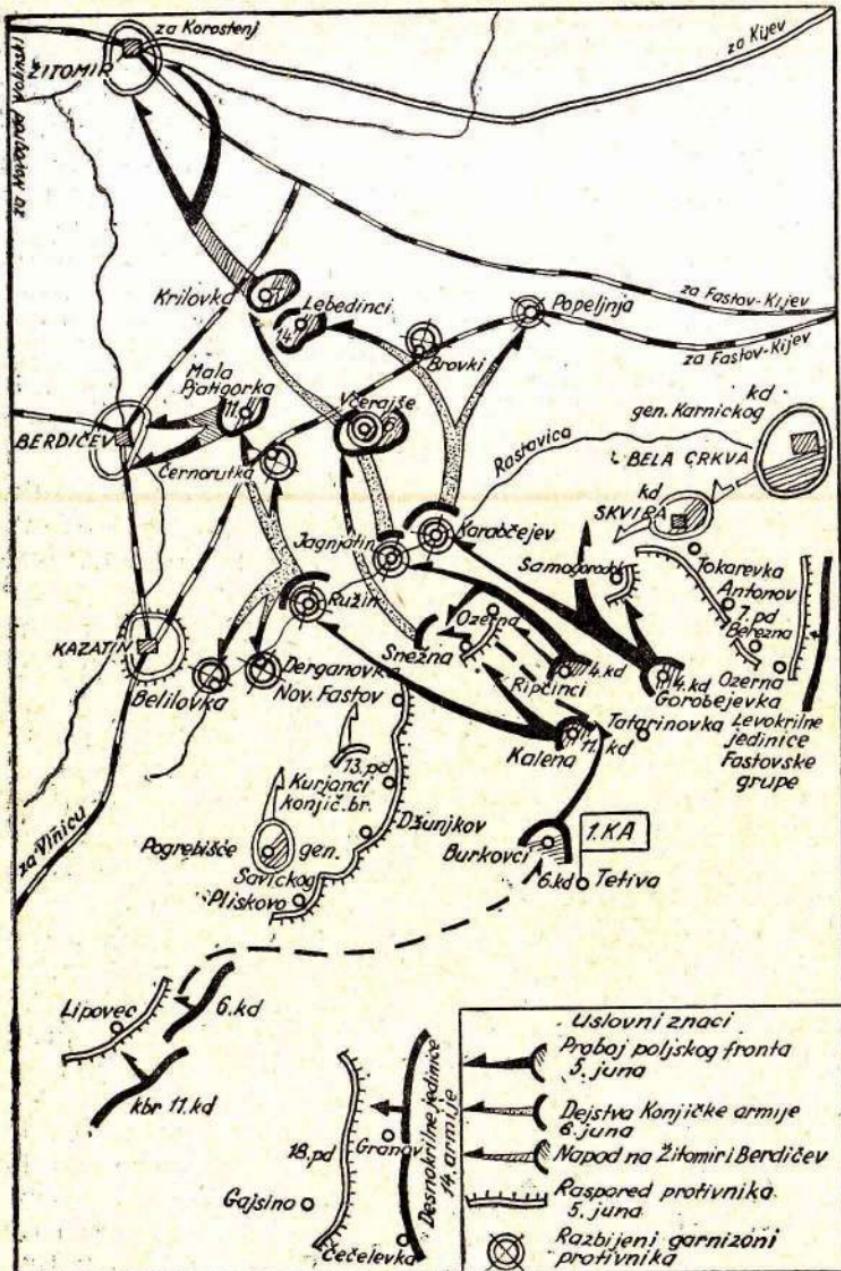
Tatarinovka nas je dočekala tišinom. Izgledalo je kao da je izumrla, čak se ni psi nisu čuli. Odseli smo u kući utoñuloj u zemlju velike bašte.

Dan se bližio kraju. Brzo se smračivalo. Kiša je počela da slabiti a oko ponoći je i sasvim prestala.

Večerali smo i pošli da spavamo. Vorošilov je pažljivo složio svoj stari kožni kaput i metnuo ga na klupu. Otkopčavši okovratnik bluze, legao je i zatvorio oči. Ja sam učinio to isto.

Ali zaspasti nismo mogli. U sobi je bilo zagušljivo a u duši nemirno. Izgledalo nam je da smo sve proračunali i predvideli sve eventualnosti. Ali — hoće li sve biti tako kako je zamišljeno? Hoće li divizije uspeti da do jutra stignu u polazne rejone? Neće li neprijatelj da otkrije naše namere?

Vorošilov se prevrtao u krevetu, a posle je ustao i počeo da masira svoje, već osedele slepoočnice. To je bio prvi znak da ima glavobolju. Jedanput mi je Kliment Jefremović pričao da je glavobolja počela da ga muči od 1905. godine kada su ga, za vreme jednog štrajka u Lugansku, žandarmi istukli do besvesti.

Sk. 2 — Proboj poljskog fronta 5. juna 1920. god.

Videći kako se muči, predložio sam da izđemo napole, na čist vazduh. Vorošilov je pristao i mi smo seli na vlažne stepenice, gledali u mrak i prisluškivali zvuke noći.

U udaljenijem kraju dvorišta, konji su hrskali zob i zveckali uzdama. Desno od stepenica širio se gust voénjak, ograđen niskom ogradom. Otuda je dolazila vлага i hladovina. Levo od nas, pod nastrešnicom, tiho je razgovarala grupa boraca, koji su se tamo smestili da spavaju.

Odnekud izdaleka došao je zvuk topovskog pucnja i dugačkog mitraljeskog rafala. Nebo na zapadnoj strani osvetliše crvene rakete. I ponovo se sve utiša.

Sedeli smo čuteći. Ja sam mislio na borce, koji su se kretali prema novim položajima kroz ovu vlažnu i maglovitu noć, raskvašenim putevima a možda i bez puteva, preko dolina i mračnih šuma, pomažući konjima da vuku po blatu topove, mitraljeske tačanke i kola. A čim svane, oni će bez odmora krenuti u napad na neprijateljske položaje...

3.

U svitanje je dojurio na konju Zotov, mokar do kože i neraspoložen.

— Šta se desilo, Stepane Andrejeviču? — upitao sam ga, začuđen njegovim izgledom.

— Eto, okupao sam se — odgovori on srdito, tresući svoju kapu. — U magli i po mraku pao sam zajedno sa konjem u neku blatnjavu jamu, nek ide dođavola!

Stepan Andrejevič referisao je da su sve združene jedinice izašle u polazne rejone. Neprijatelj, sudeći po svemu, ništa nije primetio.

Pošto smo na brzinu doručkovali, ja i Vorošilov odjehasno u Ribčince. Odmorni konji išli su lakim kasom, gromko udarajući kopitama po blatnjavom putu. Gusta magla je sakrivala široke uvale i kao siva koprena ležala na žbunju i šumarcima.

Prve kilometre prešli smo u relativnoj tišini, kao da nismo blizu fronta. Ali se odjednom, sa južne strane iz pravca Lipoveca, začu grmljavina artiljerijske vatre i odmah sa nekoliko sektora neprijateljskih položaja poleteše rakete. To je 3. brigada 11. divizije sa oklopnim vozovima otpočela demonstrativni napad.

Posle pola časa stigosmo. Kod seoske crkve su nas čekali Korotčajev, Morozov i Parhomenko. Nedostajao je samo Timošenko. Njegova 6. divizija kretala se forsiranim maršem od Lipoveca za Burkovce.

— Kako ide kod vas? upitah komandante divizija.

— Sve ide dobro — odgovorio je za sve Korotčajev.

— Magla nam pomaže. Jedinice zauzimaju polazne položaje. Druga brigada je sjahala i kreće se ka istočnoj strani Ozerne. Treću sam uputio u obilazak toga sela. Prva brigada Litunova je u rezervi ovde, na ivici Ribčinaca. Divizijska artiljerija i artiljerijski divizion šeste divizije vošeli su vatrene položaje. Istina, u blato su se zaglavila oklopna kola koja bi trebalo da potpomažu juriš jedinica druge brigade. Uputio sam eskadron da ih izvuče.

— Treća brigada je ostala kod Lipoveca — referisao je Morozov. — Ostali su svi tu. Prvoj sam naredio da sjaši i da obide Snežnu sa jugozapada, a drugu sam uputio ka severnoj ivici sela. Ne mogu da koristim odred oklopnih kola „Sverdlov“ jer upadaju u blato.

— A gde su tvoji? — upita Vorošilov Parhomenka.

— Čelna, druga brigada prilazi jugoistočnoj ivici Samgorotka. Glavnina ide u istom pravcu širokim drumom iz Gorobejevke. Neprijatelj je uznemiren: teren osvetljava raketama i povremeno otvara vatru iz Samgorotka.

Posle toga smo se sa komandantima divizija popeli na zvonik crkve, nadajući se da ćemo videti raspored divizija i neprijateljske položaje. Ali nismo mogli ništa da vidimo. Kao dimna zavesa magla je skrivala sve. Samo kad su gađale neprijateljske baterije ili kad su rakete osvetljavale nebo, za momenat su se mogla primetiti okolna brda.

Neprijatelj je gađao nasumce. Setio sam se da su pre dva dana zarobljenici izjavili da poljska komanda ako i očekuje napad Konjičke armije, onda samo na lipovečkom pravcu, gde je poslednjih dana aktivno dejstvovala naša brojno najjača 6. konjička divizija sa oklopnim vozovima. Uopšte u neprijateljskoj vojsci pronele su se vesti da se crvena konjica povukla prema stanci Potaš. Neprijatelj je verovatno primetio kretanje naših pomoćnih komora i to ga je zbulilo.

Jednom rečju, sve je govorilo u prilog tome da on ne očekuje naš napad. Kao navijena opruga Konjička armija je bila spremna da nanese uništavajući udarac.

Posle kratkog dogovora ja i Vorošilov odlučismo da napad otpočne. Zajedno sa Korotčajevom i Parhomenkom krenuli smo u 4. diviziju.

Prošli smo kroz pusto selo i izašli na uzvišicu u blizini vatreñih položaja artiljerijske grupe. Magla je počela da se proređuje i na velikoj njivi zasejanoj ražu primetili smo pukove 2. brigade Tjulenjeva. Njima je Kalinjin nedavno predao „počasne crvene zastave“ VCIK.

U pešačkom stroju pod zaštitom magle, eskadroni su se približivali istočnoj ivici Snežne, bez i jednog pucnja. Ispočetka sve je bilo tiho. Posle se začuše pojedinačni pucnji. Očevidno, crvenoarmejci su nabasali na borbeno osiguranje protivnika.

Iz Ribčinaca su izašla troja oklopna kola iz odreda A. J. Vojtkevića. Povećavajući brzinu, uputila su se prema eskadronima. Čim su oklopna kola izbila u visinu prednjih redova, brigada Tjulenjeva je sa povicima „ura“ krenula na juriš. Levo od njih su napadali pukovi 3. brigade A. A. Čebotareva.

Izgledalo je da niko i ništa neće zaustaviti tu lavinu, koja se ustremila na neprijatelja. Neprijatelj se, međutim, nije pokolebao. Iz Ozerne je zagrmela artiljerija, a odmah zatim začuli se mitraljezi i plotuni pušaka. Pod kišom olova naši su zaledli, a zatim se počeli povlačiti u raž. Samo su oklopna kola, manevrišući između eksplozija granata, štitila svojom vatrom povlačenje.

Gotovo isto se desilo i u 11. diviziji. Brigada koja je napadala Snežnu sa jugoistočne strane pregazila je borbeno osiguranje neprijatelja i jurnula prema njegovim rovovima, ali je naišla na žestoku puščanu i mitraljesku vatru iz neposredne blizine i bila primorana da se povuče, prilegne i nastavi otvaranje vatre. Pokušaj druge brigade da se probije u Snežnu konjičkim jurišom ostao je, isto tako, bez uspeha.

Tako je napad stao. Neprijatelj je izdržao naš prvi nalet. Orah je bio čvršći nego što smo prepostavljali. Ipak ja ni jednog trenutka nisam sumnjaо u konačni uspeh.

Odlučili smo da sledeći napad pripremimo artiljerijskom vatrom. Dogovorili smo se da Vorošilov ostane tu i rukovodi napadom 4. i 11. divizije, a ja da odem u 14. diviziju.

Ja i Parhomenko smo skočili na konje i odjahali prema severu. Pratio nas je zaštitni polueskadron i kuriri.

Na jedno dva kilometra od Ribčinaca u udolini kod nevelikog potoka, koji je sav zarastao u ševar, primetili smo oko stotinak jahača. To je bio eskadron 2. brigade Parhomenkove divizije, koji je tu stigao još u toku noći. Ozebli, pokisli i neobrijani, borci su se zgorili u sedlima, a konji su umorno opustili glave.

— Odakle se tu dobro vidi neprijatelj?

— Eno sa one uzvišice, druže komandarme, malo ulevo od vetrenjače — pokaza rukom komandir eskadrona.

Zaista, od vetrenjače se mogao videti sav teren ispred nas. Osmatrao sam položaje neprijateljske pešadije ispred sebe i okrenuo dogled nešto više ulevo, osmatrajući udolinu, koja se blago spuštala prema potoku, tačno preko puta eskadrona 14. divizije, koji smo malopre susreli. I odjednom, između grmlja primetih kroz izmaglicu jahače na sivim konjima. Stajali su nepomično kao kipovi, na jedno desetak metara jedan od drugog u vidu lanca, preko cele čitave udoline. „Spoj između jedinica ili otpornih tačaka“, pomislih.

— Jesu li obale potoka močvarne? — upitah komandira eskadrona.

— Nisu.

Na sekciji ovo mesto je bilo označeno kao močvara. Zbog toga ga neprijatelj izgleda nije branio nego samo kontrolisao.

— Aleksandre Jakovljeviću, gde vam je divizija? Dajte je ovamo što pre, ne smemo da izgubimo ni minut.

— Treba sad da stigne — odgovori Parhomenko — ispitujući pogledom ivicu šumice istočno od Samgorotka, iz koje je baš tog momenta počela da izlazi konjička kolona. — Upravo stiže.

— Brzo se razvijajte! — doviknuh, naglo okrenuh konja i pojahah natrag.

Imao sam nameru da zauzmem udolinu i zadržim je do dolaska 14. divizije. Želja da iskoristim pogodan momenat bila je tako velika da sam rešio da sam povedem na juriš eskadron, koji je ostao dole, i svoju pratnju.

— Eskadron, sablje za borbu! Za mnom, juriš — marš, marš!

Već smo ispred poljskih jahača. Njih je malo. Sem toga, naša pojava iznenadila je ulane i oni su nervozno cimali uzde, želeći da brzo okrenu konje i pobegnu.

Jednog zburnjenog sam stigao i izbacio ga iz sedla. Odlučio sam da ga zarobim živa, ispitam ga i proverim da li je moja pretpostavka o spoju bila tačna. Moj konj je proletoe napred i kad sam ga zaustavio, iza mojih leđa se začu pucanj. Opalio je ulan, kojega sam izbacio iz sedla, ali je promašio. Pokušao je još jednom i opet promašio.

Proeo sam konja, ustremio ga na Poljaka i tupom stranom sablje izbio mu karabin iz ruku. Razoružani ulan je čučnuo i štiteći rukama glavu čekao sledeći udarac. Pokušao sam da ga ispitam, ali on od straha uopšte nije mogao da govori.

Dojahao je moj adutant Petar Zelenski.

— Predaj zarobljenika kuririma, a sam što brže idи Litunovu. Neka vodi brigadu ovamo.

Prošlo je nekoliko mučnih minuta. Bilo je jasno da smo našli slabo mesto u položaju neprijatelja i trebalo je to što pre iskoristiti. A 14. divizije još uvek nema.

Najzad se pojaviše konjanici. Napred je, pored komandanta brigade Grigorija Bondareva, jahao i Parhomenko. Dolazila je, znači 2. brigada. Prešavši potok ona je poletela prema meni, svetlucajući isukanim sabljama i ispunjavajući udolinu snažnim „ura“.

Izjahao sam njima u susret i isukanom sabljom pokazao Parhomenku pravac prema severu, u obilazak Samgorotka. Sa istoka je već jurišala 1. brigada 14. divizije, na čelu sa komandantom brigade Aleksejom Kornijenkom.

A od Ribčinaca kao na krilima letela je rezerva, 1. brigada 4. divizije. Prepoznao sam je po Litunovu. On je galopirao dvadesetak metara ispred svojih pukova, mašući isukanom sabljom iznad glave.

20. puk brigade pod komandom donskog kozaka Petra Čekunova nedaleko od mene se u galopu prestrojio frontom prema jugozapadu i, kad se poravnao sa 19. pukom Petra Serpuhova, zajedno s njim poleteo ka Ozerni.

Brigada se kretala tako brzo da sam se počeo pribojavati da će upasti u vatru naše artiljerije. Na sreću eksplozije su se počele pomerati prema rovovima neprijatelja ispred levog krila 4. divizije.

Sudbina Samgorotka bila je odlučena. Trebalo je da se vratim u Ribčince. Uputio sam se Korotčajevu, posmatrajući kroz dogled polje bitke. Svuda je dolazilo do žestokih okršaja. Brigade Tjuleneva i Čebotareva u pešačkom stroju i uz podršku dva oklopna automobila jurišale su na položaje neprijatelja. Borci su preko žičanih prepreka nabacivali svoju gornju odeću, daske, grede i ljese od pruća. Drugi su sekli bodljikavu žicu sabljama, kidali je kundacima i razvlačili rukama. Na više mesta prepreke su već bile savladane i žestoka borba se prenела u rovove. Svuda su se čule eksplozije ručnih bombi i pučnji pušaka.

Neprijatelj se branio uporno i vešto, koristeći i bagonete koje naši borci nisu imali. Ipak više nije mogao da izdrži pritisak konarmejacima. Da su to poljski vojnici

shvatili na vreme, mnogi od njih bi ostali živi. Oni su se, međutim, razjareni do krajinosti, besno tukli čak i u potpunom okruženju, bez ikakve nade da se izvuku.

Pukovi 2. brigade 4. divizije su zauzeli poljske položaje, naglo zalomili desno krilo i počeli da odbacuju neprijatelja prema jugu, pod udar 3. brigade, koja je napadala sa jugozapada. Tada se i jedna od jedinica 11. divizije, obilazeći Snežnu sa zapada, u konjičkom stroju ustremila u pozadinu neprijatelja. Obruč oko Snežne i Ozerne se zatvarao. Proboj se polako ali nezadrživo širio.

I odjednom sam ugledao grupu poljskih konjanika. Izjahali su iz šume otpriklike na kilometar i po severozapadno od Ozerne. Najpre sam pomislio da su to ostaci neke razbijene poljske jedinice. Uskoro sam shvatio da sam se prevario. Za prvom grupom iz šume je izlazila i razvijala se u borbeni poredak krupna konjička jedinica. Kako sam kasnije saznao, to je bila brigada generala Savickog.

Neprijatelj je očigledno nameravao da napadne s boka 4. divizije. Da bih upozorio Korotčajeva uputio sam mu Zelenskog u pratnji dvojice kurira.

Prateći i dalje kretanje ulana primetio sam kako su blesnule isukane sablje i brigada je prešla u galop. A šta naši čekaju? Da li će uspeti da se prestroje za protivnapad?

I dok sam tako očekivao najgore, desilo se ono čemu se nikako nisam nadao. Iz rovova očišćenih od neprijatelja, u kojima ne bi trebalo da bude ni žive duše, odjednom je zaštekao mitraljez. Dugačak rafal je ošinuo po neprijateljskoj konjici. Pao je jedan ulan, drugi, treći. Nekoliko konja se propelo i srušilo na zemlju. Borbeni poredak napadača se rastrojio, a deo ulana okrenuo natrag.

Zabuna kod Poljaka se još više pojačala kad je od Ozerne pred njih izletela brigada Litunova.

Međutim, mitraljez koji je tako neočekivano otvorio vatru isto tako iznenada je začutao, iako je još mnogo neprijateljske konjice bilo u zoni njegovog dometa. „Šta

se desilo?“, pomislio sam, okrenuo konja i požurio prema mitraljescu. Želeo sam da ga vidim i da mu zahvalim za inicijativu i herojstvo.

Za nekoliko minuta stigli smo do rovova. Svuda okolo, koliko je dopirao pogled, u rovovima, u levcima od eksplozija granata, na bodljikavoj žici — poneki upola zatrpani zemljom — ležali su leševi, polomljene puške i mitraljezi, karabini i topovi.

Obišao sam porušeni zaklon, prišao mitraljezu i zau stavio konja. Krupan plav borac ležao je nepomično. Na njegovom telu, izgleda, nije ostalo nepovređenog mesta. Prebijenih nogu, u pocepanoj odeći, on je ukočenim rukama držao ručice mitraljeza i tako i umro, spustivši glavu na zgužvanu kapu.

Ja i kuriri sjahasmo i tužno se poklonismo telu heroja. Mlad borac, koji je stajao prekoputa mene čuteći je oblizivao ispucale usne od krupnih suza.

Na žalost, nismo mogli da saznamo ime heroja — mitraljesca. Nije imao nikakvih dokumenata. U njegovom džepu smo našli samo komadić sasušenog ražanog hleba, uvijen u parče novina „Crveni konjanik“.

Naredio sam da ga sahrane uz vojne počasti ...

Uskoro sam susreo Vorošilova. Ne sjahujući kao braća smo se zagrlili i poljubili, radosni zbog uspeha armije.

Vetar je rasterao retke oblake. Izašlo je sunce i počelo neštedimice da prosipa svoje tople zrake na raskvašenu zemlju. A napred su se, čas desno, čas levo, čuli i nestajali povici „ura“, poneka eksplozija granate i počkoji rafal mitraljeza. Tamo, gde je još malopre bio okršaj, pojavile su se sanitetske dvokolice.

Razvijajući napad, naše jedinice su krenule u pozadinu kijevske grupacije neprijatelja. Iza Snežne su se videle kolone 4. divizije, koje su odlazile na zapad. Ka Samgorotku su pristizale komore 14. divizije, koja je nastupala na Karapčejev.

Dojahao je Zotov i raportirao da je operativni deo štaba armije već „na točkovima“ i spreman za pokret.

— Komore su već krenule za svojim jedinicama — dodao je za njega sa neobičnom žurbom.

— Gde je Timošenkova divizija? — upitao sam.

— Na prilazima ka Ozerni. Pozadina armije je dobro osigurana — odgovorio je načelnik operativnog štaba i ponovio: — Pa onda, idemo?

— Ne, Stepane Andrejeviču pričekaćemo dok stigne 6. divizija i krenućemo ispred nje. Zasad prenesite komandantima divizije naređenje da odrede ljude za otpremanje ranjenika u pozadinu, sahranjivanje pогinulih i za prikupljanje plena.

— Zarobljenika će biti podosta. Šta da radimo sa njima? — upita Zotov.

— Teško ranjene šaljite u pozadinu, u bolnice, a zdrave i lakše ranjene treba otpustiti — odgovori mu Vorošilov.

7. U POZADINI NEPRIJATELJA

Konjička armija se ustremila u pozadinu neprijatelja, zarobljavajući usput manje garnizone, komore, tehničke i stražarske jedinice. Naše prodiranje je u tolikoj meri iznenadilo i ošamutilo neprijatelja da su se njegovi vojnici i oficiri predavali bez otpora.

Uveče 5. juna združene jedinice izašle su na reku Rastovicu, 25 km u operativnu dubinu odbrane neprijatelja. 14. divizija je zauzela Karabčev, Četvrta — Jagnjatin, a Jedanaesta — Ružin.

Revolucionarni vojni savet armije sa operativnim delom štaba i Samostalnim konjičkim pukom, prenoćio je u velikom selu Molčanovki.

Sa Vorošilovom i Zotovom do zore sam proučavao izveštaje divizija i obaveštajne podatke.

Ispostavilo se da je situacija veoma složena. Dubokim prođorom na zapad Konjička armija se odvojila od susednih armija. Nejasan nam je bio položaj 12. i 14. armije, i Fastovske grupe. Pored svega još smo izgubili vezu i sa frontom i sa našim pozadinskim štabom.

Težak dvodnevni marš po neprolaznom blatu i neprestanoj kiši, koji je prethodio napadu, i teške borbe za vreme probroja fronta neprijatelja — jako su iznurili našu vojsku. Njoj je bio potreban makar kratak odmor, ali mi to nismo mogli sebi da dozvolimo. Prema obaveštajnim podacima neprijatelj je pregrupisavao svoje snage u regionu Lipoveca i Skvire i hitno prebacivao jake snage u Kazatin i Belu Crkvu.

To je zahtevalo da nastavimo da brže prodiremo u pozadinu Belopoljaka i da im ne dozvolimo da se priberu

i organizuju odbranu na pogodnim položajima. Da bismo osujetili bočne udare neprijateljskih oklopnih vozova i prekinuli železničku vezu između Kijeva i Kazatina, nadeli smo da 14. konjička divizija minira koloseke na stanicu Popeljnja, a Jedanaesta — na stanicu Černorutka.

I tako je izjutra 6. juna armija jurnula napred da zauzme rejon Nehvorošč—Platigorka—Včerajše. Već oko podne 2. brigada 14. divizije uništila je oko dve čete neprijatelja i upala na stanicu Popeljnja. Oklopni voz „General Dovbor-Musnicki“, koji je stajao тамо, uspeo je da pobegne u pravcu Kazatina. Usput je punom brzinom uteo u stanicu Brovki, koju je takođe zauzela 14. divizija. Jakom vatrom izbacio je sa stanice naše jedinice, zakačio kompoziciju koja je stajala u stanicu i odjurio dalje. Ali nije uspeo da umakne. 4. konjička divizija je dotle već zauzela Včerajše i porušila prugu. Oklopni voz naleteo je na porušeni deo koloseka. Posle kratkog okršaja njegova se posada — 4 oficira i 100 vojnika — predala. Konarmejci su zaplenili 4 topa, 16 mitraljeza, 30 vagona brašna, šećera i municije.

I na našem levom krilu situacija se povoljno razvijala. 11. divizija izbacila je slabije snage neprijatelja iz sela Belikovke i Derganovke, oko podne izašla na železničku prugu Fastov—Kazatin, minirala je i produžila dalje nastupanje.

Istog dana borbu je vodila i 6. divizija, koja se kretnala u drugom ešelonu. U rejonima Čehova i Snežne ona je razbila pešadijski bataljon Poljaka, koji je pokušavao da zatvori brešu u svojoj odbrani.

Uveče smo u operativnom štabu u Včerajše ispitivali zarobljenike. Saznali smo interesantne pojedinosti. Poljska komanda je pretpostavljala da ćemo mi posle proboga imati predah i formirala je dve udarne grupe — u Lipovec i u Skviri. Njihov zadatak je bio da priklješte Konarmiju sa bokova i da je razbiju.

Ujutro 6. juna Skvirska grupa, u koju su ulazile jedinice 7. pešadijske i konjičke divizije generala Karnickog, otpočela je napad na Samgorodok. Istovremeno je

i Lipovečka grupa, sastavljena od jedinica 13. pešadijske divizije i konjičke brigade generala Savickog, počela napad preko Pogrebišća na Ozernu i Snežnu. Međutim, i jedan i drugi udarac izvršen je uprazno. Neprijateljska komanda nije uspela da zadrži Konjičku armiju. „Kao što se voda sastavlja iznad kamena koji tone na dno“, pisao je kasnije Kleberg, „tako se i poljski front obnavlja u pozadini crvene konjice. No, Buđoni se malo brine zbog toga. On je postigao svoj glavni cilj; nalazi se u pozadini poljskih položaja i momentano nema pred sobom ni jedne jedinice neprijatelja koja bi mogla da ga zaustavi. Pažljivo izbegava svako zadržavanje, odbija da prihvati borbu i stremi direktno svom osnovnom cilju: s jedne strane prema Žitomiru, sedištu štaba komandanta Ukrajinske grupe armija, a s druge — prema poljskoj vojsci, koja brani rejon Kijeva.“²⁴

Dosta važne podatke dali su zarobljenici iz oklopnog voza „General Dovbor-Musnicki“. Oni su izjavili da je grad Kazatin jako utvrđen i da ga brane jake snage. U njegovom garnizonu su i jedinice prebačene iz sastava 6. poljske armije.

Jedan od oficira je pre nekoliko dana bio u Žitomiru, gde je bio smešten štab ukrajinskog fronta Poljaka. On je izjavio da je tamo došao maršal Pilsudski, koji je preuzeo rukovođenje svima snagama u Ukrajini.

Većinu izjava zarobljenika potvrdili su meštani. Jedan je ispričao da je video kako su se prema Kazatinu kretale kompozicije sa trupama. Drugi je video na ulicama Kazatina mnogo pešadije, artiljerije i tenkova.

Za nas su bili naročito važni podaci da u zoni našeg nastupanja poljska komanda namerava da stvori gladnu zonu, oduzimajući od seljaka svu ljudsku i stočnu hranu.

— Novac za oduzetu hranu ne isplaćuju, jer kažu, Petljura će to obračunati — pričali su seljaci.

Nama je postala jasna situacija kad smo uporedili obaveštajne podatke sa izjavama zarobljenika i pričama

²⁴ Kleberg. Buđonijev probor poljskog fronta juna 1920. god. str. 30.

seljaka. Ali nam je stanje kod susednih armija i dalje bilo nepoznato, jer nije bilo veze sa Revolucionarnim vojnim savetom Jugozapadnog fronta. To je značilo da smo sami morali doneti odluku o daljim dejstvima.

Postojale su dve moguće varijante: krenuti prema kazatinskom železničkom čvoru, čije je zauzimanje bilo predviđeno direktivom Fronta od 23. maja, ili udariti u pravcu Berdičeva i Žitomira. Posle diskusije odustali smo od prvog plana zato što bi borbe oko jako utvrđenog, pri-premljenog za kružnu odbranu Kazatina mogle dugo zadržati Konjičku armiju i na kraju i onemogućiti naš udar u pozadinu 3. poljske armije.

Nama je izgledalo da bi zauzimanje Berdičeva i Žitomira bilo daleko korisnije. Izlaskom armije u ove rejone, poljski front u Ukrajini se rasecao na dva dela. Stvarala se mogućnost zarobljavanja većih neprijateljskih štabova, kidanja veze između dve operativne grupe neprijatelja, presecanja njegovih važnih komunikacija i maksimalnog razaranja moralu neprijateljske vojske.

Ova varijanta je i predstavljala osnovu naše zapovesti. 4. konjička divizija je dobila zadatak da krene pravcem Koteljna—Levkov i da posle prevaljenih 50 km iznenadnim naletom zauzme stanicu i grad Žitomir, dok 11. divizija, takođe iznenadnim napadom, zauzima Berdičev.

Parhomenkove brigade morale su da ostanu u rejonu Lebedinci—Pavelki—Minjkovci za obezbeđenje 4. divizije od eventualnog udara neprijatelja od Fastova. Timošenkova divizija dobila je zadatak da se premesti u rejon Gorodovka—Kašperovka i da osigurava 11. konjičku diviziju i pozadinu armije sa jugoistoka.

Jedinicama koje su bile upućene za Žitomir i Berdičev, naređeno je da onemoguće svaku tehničku vezu između Žitomira i Kijeva, kao i između Žitomira, Novograda Volinskog i Berdičeva. U slučaju zauzimanja skladišta, oružje i municiju ruske proizvodnje morali su uzeti, a onu inostranog porekla uništiti. Naredili smo da se zarobljeni štapski oficiri upućuju u operativni štab armije, a ostali da se po završetku operacije puste.

Specijalnim naređenjem komandantima 4. i 11. divizije najstrože je naređeno da preduzmu sve mere za obezbeđenje gradova, stanovništva i imovine. „... Sami gradovi i mirno stanovništvo“, rečeno je u naređenju, „ni u kojem slučaju ne smeju biti izloženi bilo kakvim represalijama. Civilno stanovništvo i njegova imovina, kao i red u gradovima crvena vojska mora da obezbedi, za što su odgovorni starešine i komesari, jer to zahteva čast Crvene armije i ugled Sovjetske Republike“.²⁵

2.

Zorom 7. juna naše jedinice su pristupile izvršenju datih im zadataka, a operativni štab armije se premestio u selo Nehvorošć.

Treba priznati da smo svi u štabu bili veoma zabrinuti. Kako li će uspeti marš 4. divizije? Da li će ona izdržati, da ne nabasa na putu na jake neprijateljske snage? A 11. divizija? Da li će ona uspeti da neopaženo podiđe Berdičevu? I da li će njen udar biti dovoljno jak, jer ima samo dve brigade i to bez dovoljno municije? Zato je bilo razumljivo naše nestrpljenje u očekivanju izveštaja komandanata divizija.

Vesti, i to ne baš ohrabrujuće, dobili smo od Morozova. Izveštavao je da nije uspeo da zauzme Berdičev iz pokreta. Na prilazima gradu diviziju je dočekala pešadija neprijatelja. Zametnula se teška borba.

Nastupila je noć a nikakvih izveštaja nismo više dobjivali, ni od Morozova ni od Korotčajeva. Ja i Vorošilov izašli smo iz zgrade gde je bio smešten štab i sišli na reku. Izabrali smo zgodno mesto i sa uživanjem se odmarali na mekoj travi, što već davno nismo doživeli.

Bilo je toplo. Lak povetarac donosio je miris livada. Mesec i bezbrojne zvezde ogledali su se u mirnoj vodi.

²⁵ CGASA, f. 245, op. 3, d. 6, 1.6.

— Baš kao kod Puškina — prekinuo je čutanje Vorošilov. — Sećate li se: „Tiha je ukrajinska noć. Nebo je prozračno. Zvezde sjaje“.

Nisam stigao da mu odgovorim. Do nas je neočekivano doprla grmljavina, kao udaljeni udar groma. Pritajili smo se, shvatajući da se to čuje artiljerijska kanonada. Ona se čula čas jače, čas slabije.

Napregnuto osluškujući pokušavao sam da odredim odakle to dolazi. Ali žablji kreket, kao za inat, smetao mi je. Opsovao sam i digao se. A Vorošilov se grohotom nasmejao. Digao se i on, povukao me za rukav i čuteći pokazao prema zapadu, gde se polako širila svetlost ogromnog požara.

— Klimente Jefremoviču, što pre u štab — predložio sam. — To je kod 4. divizije.

Na pragu seoske kuće gde je bio smešten operativni štab dočekao nas je uzbudeni Zotov:

— Već sam htio da vas tražim. Stigle su prijatne vesti. Četvrta je zauzela Žitomir. I Morozov javlja da će uskoro zauzeti Berdičev. Stigao je i radiogram fronta sa izveštajem o operativnoj situaciji.

Bacili smo se na čitanje dokumenata. Izveštaj Korotčajeva bio je krajnje lakonski: „Posle okršaja kod Levkova divizija je u 18 časova zauzela Žitomir. Stanovništvo nas dočekuje cvećem...“ Morozov je na izgužvanom listiću iz ratnog bloka pisao: „Vodim borbu. Neprijatelj se ogorčeno brani. Berdičev će zauzeti“.

Obradovao nas je i radiogram. Sve jedinice Jugozapadnog fronta su napadale, iako bliži zadaci nisu bili svuda izvršeni. 25. streljačka divizija 12. armija zauzela je Gornostajpolj i Piljavu, 60 km severno od Kijeva. Združene jedinice armije prelazile su Dnjepar kod Okunjihova. 7. i 58. streljačka divizija već su izašle na liniјu Dimerka—Trebuhov—Borispolj—Voronkov, Fastovska grupa, uz pomoć Dnjeparske flotile i mornaričkog desantnog odreda, zauzela je Ržiščev. Njene streljačke divizije su se primakle utvrđenoj tački Kožanki, istočno od Bele Crkve. Desno krilo 14. armije izbilo je u okolinu Gajsina.

Morozov je održao reč. U 2 sata od njega je stigla vest o zauzeću Berdičeva.

Ujutru smo doznali pojedinosti o borbama za Berdičev i Žitomir.

4. divizija je prešla skoro ceo put kasom, kratko se zaustavljući samo u krupnijim naseljenim mestima da bi napojila konje. Pojava naših konjanika u dubokoj pozadini poljskog fronta bila je u tolikoj meri neočekivana da su se komore i pojedine grupe neprijateljske vojske, na koje je divizija nailazila, predavale bez ikakvog otpora.

U malom mestu Levkovu, na prilazima Žitomiru, kognarnejci su razbili odred neprijatelja jačine oko 200 ljudi i, goneći neprijatelja koji se povlačio, ustremili se prema gradu. Garnizon u Žitomiru, jačine oko 300 ljudi, pokušao je da pruži otpor, ali posle kratkog okršaja, jednim delom je pobegao u Novograd Volinski, a drugi deo je zarobljen. Na žalost, Korotčajev se nije setio da na vreme uputi jedinicu za zatvaranje druma prema Novogradu Volinskom. Zahvaljujući tome poljski štabovi su uspeli da umaknu.

Iza grada naše jedinice su sustigle i oslobodile kolonu od 5.000 zarobljenih crvenoarmejaca. Poljski oficiri su pokušali da ih evakuuišu ali nisu stigli, toliko je bio iznenadan nalet divizije. Oslobođeno je i oko 2.000 zatvorenika iz gradske kaznione, većinom bivših političkih radnika i crvenoarmejaca.

U Žitomiru naši borci su onesposobili sva tehnička sredstva veze sa Berdičevom, Kijevom i Novogradom Volinskim, srušili železnički most, minirali koloseke i skretnice na stanici i municipijska skladišta, 10 vagona sa engleskim oružjem i municijom, ostavljenih na kolosecima i 2 vagona mitraljeza. Veliku korist za nas predstavljali su konji, koji su nađeni u jednoj zaplenjenoj kompoziciji, i skladišta hrane.

Divizija je ostavila u gradu manji odred za službu obezbeđenja, a sama je izašla van grada u rejon Levkov—Kalinovka—Vackov.

Što se tiče Berdičeva, njegovo zauzimanje nije bilo jednostavno. U 16. časova obe brigade 11. divizije napale su grad sa tri strane. U grad su uspele da upadnu tek u 23. časa. Posle upornih uličnih borbi neprijatelj se povukao južno od grada, ka Lisoj gori. Boriti se za osvajanje ovog jako utvrđenog položaja nije imalo smisla, zato što je svoj glavni cilj divizija već bila postigla.

Divizija je prekinula telefonske i telegrafske veze sa Kazatinom, Žitomirom i Šepetovkom, minirala artiljerijska skladišta sa skoro milion granata, porušila železnički kolosek, a zatim izašla iz grada i ujutro se prikupila u rejonu Žurbinci—Skakovka—Hmelišće.

Idućeg dana jedinice su se odmarale, sređivale se, potkivale konje, popunjavale rezerve ljudske i stočne hrane i municije. Ali ne sve. Za 6. konjičku diviziju 8. juni je bio vruć dan.

Oko podne dve ulanske brigade generala Karnickog napale su Apanasenkovi 2. brigadu u Kašperovki. Neprijatelj nije uspeo da iznenadi konarmejce. Žestokim protivnapadom Apanasenkove jedinice su potisnule neprijatelja i gonile ga do sela Gluhovci. Tu, pod zaštitom svojih oklopnih vozova, poljska konjica se sredila i opet prešla u napad. Ovaj drugi napad se završio potpunim porazom neprijatelja. Podržana drugim jedinicama, 2. brigada ga je odbacila i gonila njegove ostatke sve do Kazatina.

Tako je prva etapa operacije bila uspešno završena. Revolucionarni vojni savet pohvalio je u svojoj zapovesti od 8. juna borce, starešine i komesare za hrabro držanje u borbama.

Preko radija smo poslali izveštaj komandantu Fronta o proboru fronta neprijatelja i o zauzimanju rejonu Žitomir—Berdičev. Revolucionarni vojni savet Fronta je 9. juna preko radija obavestio sovjetski narod o prvoj pobedi nad belopoljacima. „Svima... Svima... Svima...“javljao je Radio-Kremenčug. — Jedinice slavne Konjičke armije Jugozapadnog fronta probile su front neprijatelja u rejonu Skvire. Konjička armija je u žestokim okršajima,

sasekla elitne jedinice generala Galera i u nezadrživom naletu 8. juna u 11 časova zauzela grad Žitomir.

Poljskom vojskom komanduje lično maršal Pilsudski. Gonjenje neprijatelja se nastavlja...²⁶

3.

Izlaskom u rejon Žitomir—Berdičev, 1. konjička armija je rasekla poljski front prodorom dubine 120—140 km, prekinula najvažnije linije veze i železnički saobraćaj neprijatelja. Time su bili stvoreni pogodni uslovi za udar u pozadinu njegove kijevske grupe.

Radikalna promena situacije uslovljena pojavom u neprijateljskoj pozadini Konjičke armije visoke manevarske sposobnosti, spremne da nanese udar u svakom pravcu, prinudila je Poljake na napuštanje Kijeva i povlačenje. Zahvaljujući tome, Fastovska grupa, 12. i 14. armija, dobine su široke mogućnosti za razvijanje nastupanja.

Karakteristično je da proboj fronta koji je izvršila Konjička armija nije promenio situaciju samo na jugozapadnom frontu. Prema oceni francuskog maršala Foša, dejstva Konjičke armije južnije od ušća Pripeta dovela su do pucanja poljskog fronta na celoj dužini.

S tim se slaže i Kleberg. On potvrđuje da je Konjička armija pripremila opšte nastupanje sovjetske vojske severno od Pripeta „ne samo privlačenjem na sebe snaga i pažnje neprijatelja, nego i potpunim preuzimanjem inicijative“. „Ako poljska vrhovna komanda“, kaže on, „gotovo dva meseca nije bila u stanju da rukovodi povlačenjem svojih snaga; ako je tek sredinom avgusta, u momentu početka bitke kod Varšave, ona čvršće uhvatila u svoje ruke jedinice i unela red u njihove rastrojene redove, onda razlog tako teškog stanja treba tražiti u dejstvima Konjičke armije.“²⁷

²⁶ „Komunist“, 10. juna 1920. god., br. 128.

²⁷ Kleberg. Buđonijev proboj poljskog fronta juna 1920. god.

Ali najizrazitiju sliku moralnog dejstva Konjičke armije na poljsku buržoasku državu dao je, verovatno, sam maršal Pilsudski. „Ipak najjači uticaj“, pisao je on, „ovih događaja se ogledao ne na frontu, nego van njega, u pozadini. Panika se pojavljivala u mestima udaljenim stotinama kilometara od fronta, ponekad čak i u višim štabovima, i prenosila se sve dublje i dublje u pozadinu. Počeo je da slabi čak i rad državnih organa; u njemu se mogla primetiti izvesna nesigurnost, kolebljivost...“

Novo oružje u borbi, kakvo je predstavljala konjica Budonija za našu vojsku koja na to nije bila prethodno pripremljena, postala je nekakva legendarna, nepobediva sila“.²⁸

Pilsudski koji je velike mase konjice, a naročito Konjičku armiju smatrao „strateškim apsurdom“, a u taktičkom smislu „rodom vojske nedostojnim pažnje“ uverio sa da je grešio. On je očigledno shvatio da konjica svojom pokretljivošću i manevarskom sposobnošću može da pobedi ne samo sebi ravne, nego i brojčano jače od sebe snage pešadije.

Junski proboj je predstavljao značajan uspeh mlade sovjetske ratne veštine. Prvi put u istoriji ratova mašinskog perioda konjica je samostalno savladala pripremljenu odbranu i razvila uspeh u operativnu dubinu.

Poljska armija je bila u punom smislu reči regularna armija, za ono vreme odlično naoružana i dobro obučena. Većina njenih generala, oficira i vojnika služili su ranije u ruskoj, austrijskoj ili nemačkoj armiji i imali bogato ratno iskustvo iz prvog svetskog rata. Poljska armija je bila izgrađivana i obučavana na principima francuske vojne škole, koja je, u ono doba, smatrana najboljom buržoaskom vojnom školom.

Utoliko je značajnija superiornost mlade sovjetske ratne veštine, koja je nadmašila buržoasku, utoliko je slavnija i pobeda mlade crvene vojske.

²⁸ J. Pilsudski. 1920. god. M. Izdanje „Vojni vesnik“ M. 1926. Str. 49—50.

8. POVLAČENJE INTERVENCIONISTA

Sad nam već ništa nije smetalo da se okrenemo prema istoku i u sadejstvu sa 12. armijom i Fastovskom grupom zaokružimo i razbijemo 3. neprijateljsku armiju. 1. konjička izvršila je potrebna pregrupisavanja i prikupila se istočno od Žitomira, u rejonu Lebedinci—Popelnja—Včerajše, presecajući drum Kijev—Žitomir i železničke pruge Kijev—Žitomir i Kijev—Kazatin.

U to vreme je naše armijsko zemaljsko i vazdušno izviđanje ustanovilo da neprijatelj dovlači jake snage u Novograd Volinski i Korostenj. Tamo su se prebacivale između ostalog i jedinice iz Žmerinke, sa fronta 6. poljske armije. U rejonu Kazatina otkrivena su tri pešadijska puka i konjička divizija generala Karnickog. Kasnije smo saznali da su oni imali zadatak da neprekidno slede Konjičku armiju i da je stalno napadaju.

Podaci koje smo dobijali od zarobljenika i mesnog stanovništva bili su veoma protivrečni. Na primer, železnički radnici sujavljali da poljska komanda navodno namerava da napusti glavni grad Ukrajine. A seljaci koji su bežali iz Fastova i Vasiljkova tvrdili su da Petljura u svojim naređenjima i proglašima stanovništvu piše o čvrstom položaju Kijeva. Isti je slučaj i sa zarobljenicima — jedni su govorili da je maršal Pilsudski naredio 6. i 3. armiji da unište crvenu konjicu, koja se probila u njihovu pozadinu, a drugi da je Konjička armija razbijena, da je Buđoni izvršio samoubistvo i da je to saopšteno jedinicama.

Jedno je bilo tačno — poljska komanda, zabrinuta vršljanjem crvene konjice u poljskoj pozadini, hitno je

pregrupisavala snage sa ciljem da osigura važnije operativne pravce i likvidira paniku koja se stalno širila.

Pokušali smo da se povežemo sa štabom Fronta, želeći da dobijemo informaciju o promenama u rejonu Kijeva u toku prošlog dana i da utanačimo najpogodniji pravac udara Konjičke armije. Ali nam to nije pošlo za rukom. Telegrafske linije bile su pokidane ili u rukama neprijatelja, dok pozivne znake naše radio-stanice, iz nepoznatih razloga, nisu čuli ni Kremenčug ni Jelisavetgrad.

I tada je Revolucionarni vojni savet armije odlučio da armija kreće na Fastov, kako je to zahtevala poslednja direktiva Fronta. Zauzimanjem ovog grada bile bi konačno razdvojene 3. i 6. poljska armija i omogućeno nastupanje naše Fastovske grupe. A kad bismo uspostavili s njom taktičku vezu, lakše bismo naneli udar po kijevskoj grupi neprijatelja.

U toku noći 9. juna izdata je zapovest. 14. divizija je dobila zadatak da zauzme Fastov i preseče put za Brusilov. U pravcu Brusilova nastupala je 4. konjička divizija, koja je morala da zauzme Hodorkov. 6. je morala da izade u rejon Kozlovka—Sokolka, a 11. divizija da zauzme rejon Vojtovci—Gorodišće.

Želeli smo da 3. poljskoj armiji onemogućimo planško povlačenje i evakuaciju tehnike. Zato je na železničku prugu Kijev—Korostenj upućen odred iz sastava Samostalnog konjičkog puka pod komandom A. M. Osadčega, koji je bio na raspolaganju pri Revolucionarnom vojnem savetu armije. Aleksandar Marković, bivši oficir, komandovao je ranije 41. sovjetskom streljačkom divizijom i stekao ugled čestitog ratnog komandanta. Za tada pokazanu hrabrost odlikovan je ordenom „crvene zastave“.

Osadčemu smo dali zadatak da minira železnički most i prekine telegrafsku vezu između Kijeva i Korostenja.

Takav odred formiran je i iz 4. konjičke divizije. Trebalo je da sruši most preko reke na putu Kijev—Žitomir i da zatvori drum. O svim pokretima neprijateljskih jedinica drumom morao je obaveštavati štab armije.

I 9. juna ujutro po lepom sunčanom vremenu, divizije su krenule. Za njima, u pratnji Samostalnog konjičkog puka, krenuo je i Revolucionarni vojni savet Konjičke armije.

Uskoro se iznad naših kolona pojavio poljski aeroplani. Napravio je nekoliko krugova odleteo prema Kijevu. Posle izvesnog vremena otuda je došla grupa aeroplana i počela da bombarduje i tuče iz mitraljeza naše jedinice. Konjička armija je prvi put doživela napad iz vazduha.

Konarmejci su se u neredu rasuli, nisu pružili organizovan otpor neprijatelju i on ih je neometano nadletao. Gubitaka nije bilo mnogo ali su brigade imale dosta ranjenih.

Odmah posle toga Revolucionarni vojni savet je postavio zahtev da se ubuduće, za vreme vazdušnog napada, pukovi ne rasipaju, već da se raščlanjavaju po eskadronima ili vodovima i nastavljuju kretanje u kolonama, odbijajući napad iz vazduha vatrom dežurnih mitraljeza i posebno određenih vodova i odeljenja. Takav način borbe protiv neprijateljske avijacije primenjivali smo do kraja građanskog rata.

Toga dana nismo naišli na neprijatelja. Uveče smo se prikupili u rejonu Kornin—Hodorkov—Vojtovci. Revolucionarni vojni savet i operativni štab su se smestili u Kotljarki.

Izviđanjem se doznao da se poljska vojska zasad ne povlači prema Kazatinu i Berdičevu. Ipak, da bismo bili u to potpuno sigurni, morali smo što pre zauzeti Fastov i povezati se sa štabom J. E. Jakira. Zato smo odlučili da, i pored toga što su nam konji umorni, u zoru nastavimo sa izvršavanjem zadatka.

Već sutradan pre podne 6. i 14. divizija susrele su jedinice Fastovske grupe. Kako se ispostavilo, 45. strelička divizija je još sinoć zauzela grad Fastov, a konjička brigada Kotovskog — selo Romanovku. Na celom putu od Bele Crkve do Fastova, Jakirova grupa nigde nije naišla na neprijatelja. Nije ga bilo ni u Dedovščini i Brusilovu, gde su stigle prethodnice 14. i 4. konjičke divizije.

Situacija jugozapadno od Kijeva konačno je postala jasna. Desnokrilne jedinice 3. poljske armije nisu se povukle prema Kazatinu, nego prema Kijevu. Najverovatniji pravac daljeg povlačenja neprijatelja bio je pravac prema Korostenju ili, pak, prema zapadu, za Žitomir. To znači da smo morali najenergičnije da nastupamo u severistočnom pravcu, ka Borodjanki, da bismo se spojili sa 12. armijom i zatvorili obruč oko kijevske grupacije neprijatelja.

Taman smo ja i Vorošilov doneli ovu odluku i počeli da razrađujemo zadatke divizija, kad se uspostavila radio-veza sa frontom i dobijena njihova direktiva od 10. juna. U njoj je rečeno da se neprijatelj, potisnut sa leve obale Dnjepra u rejonu Kijeva, povukao na desnu obalu i minirao mostove. Želeći da u najkraćem roku okruži 3. poljsku armiju, komandant Fronta je naredio komandantu 12. armije da brzim nastupanjem najdalje 11. juna zauzme rejon Radomislj²⁹ — Makarov, tj. da preseče železničku prugu Kijev—Korostenj. Jakirova grupa na fastovskom pravcu, dobila je zadatak da zauzme rejon Brusilov—Hodorkov, koji su već držale naše 4. i 14. divizija.

Nama je direktivom naređeno da „dejstvujući prema situaciji ispred fronta, a u svakom slučaju ne prekidajući gonjenje neprijatelja, bez odlaganja osiguramo svoju pozadinu na sektoru Radomišlј—Hodorkov, za slučaj eventualnog prodora glavne mase kijevske grupe neprijatelja duž žitomirskog druma, da neizostavno razrušimo korostenjski železnički čvor i da se povežemo sa jedinicama 12. armije i grupe na fastovskom pravcu“.³⁰

Odmah iza toga naša radio-stanica je primila operativni izveštaj fronta za 10. juni. Saznali smo da se 3. poljska armija još uvek grapiše na desnoj obali Dnjepra u rejonu Kijeva. Naša 12. armija je izašla na liniju Rudnja—Feneviči, severozapadno od Kijeva i samo delimično obuhvatila levo krilo neprijateljskog rasporeda. Glavnina Jakirove grupe ostala je u Fastovu i Romanovki.

²⁹ Sada Radomišlј.

³⁰ CGASA, f. 198, op. 4, d. 717, 1.13.

Na taj način je međuprostor između krila 12. armije i Fastovske grupe premašivao 100 km. Čak i u slučaju uspešnih dejstava oni nisu bili u stanju da ga 11. juna zatvore svojim snagama. On bi se smanjio ali bi još uvek iznosio najmanje 40 km. Po našem mišljenju, tolika vrata mogla je da zatvori samo masa crvene konjice.

Međutim, komanda Fronta je postavljala Konjičkoj armiji veoma neodređen zadatak — dejstvovati ispred fronta, goniti ne zna se kojeg neprijatelja, a deo snaga baciti čak kod Korostenja.

Ubeđeni u to da bi naše nastupanje na severoistok, preko međuprostora između 12. armije i Fastovske grupe, jedino moglo obezbediti sigurno taktičko okruženje kijevske grupe belopoljaka, mi smo poslali radiogram komandantu Fronta. Molili smo da nam se odobri da udarimo pravcem Brusilov—Borodjanka, u susret 12. armiji.

Odgovor je bio negativan. „Fastov smo zauzeli 9. juna, — odgovarao je RVS Fronta. Grupa fastovskog pravca treba 11. juna da zauzme rejon Brusilov—Hodorkov, a istog dana će 12. armija zauzeti Radomišlj—Makov. Vaša pomoć na istoku nije potrebna (podvukao S. Buđoni). Bez odlaganja okrenite se prema zapadu i zauzmite rejon Žitomir—Kazatin. U slučaju potrebe potčinite sebi 45. diviziju. O izvršenju hitno izvestite preko radia“.³¹

Takva odluka Fronta me je zbumila. Naš pokret prema Žitomiru i Kazatinu otvarao je 3. poljskoj armiji put prema severozapadu. Ali šta možemo?! Naredili smo našim jedinicama da zauzmu Žitomir.

2.

Uveče 11. juna 14. konjička divizija je stigla u rejon Korostišev—Strižovka—Haritonovka i presekla drum Žitomir—Kijev. Desetak kilometara zapadno od Korostiševa, kod sela Carevke, izviđački odred divizije je zau-

³¹ CGASA, f. 197, op. 4, d. 140, 11. 6—7.

stavljen jakom mitraljeskom vatrom. Napad na selo iz pokreta nije uspeo i izviđači su se povukli prema svojoj glavnini.

Na celom putu 4. divizija nije naišla na otpor. Zanoćila je u rejonu Kotjelnja—Ivankov—Volosov, presekavši železničku prugu Kijev—Fastov—Žitomir.

Situacija je bila drukčija kod 11. i 6. konjičke divizije. Obe su morale da se bore za rejone, koje smo napustili pre dva dana.

Prednji delovi Morozova sudarili su se u podne sa dva konjička puka i jednim pešadijskim bataljonom neprijatelja u Andruševki i Červonom. Posle tročasovne borbe poljska pešadija je bila razbijena a konjica odbaćena prema Berdičevu. Divizija je zanoćila u Červonom, a operativni štab armije u Andruševki.

6. konjička divizija je u rejonu Gorotkovke porazila konjičku brigadu iz divizije Karnickog. Zauzevši Nehvorošč i Gorotkovku Timošenkove jedinice su presekle železničku prugu Kijev—Kazatin. putevi za povlačenje neprijatelja prema Žitomiru, Berdičevu i Kazatinu bili su, prema tome, zatvoreni.

Iako su borbe 11. divizije bile uspešne, a gubici neznatni, Ozolin je bio smrknut kad je došao u štab armije.

— Konstantine Ivanoviču, šta se desilo? — upita ga Vorošilov. — Zašto ste tako snuždeni?

Ozolin teško uzdahnu:

— Velika nesreća, Klimente Jefremoviću. Maločas je od rana urmo Tregubov... — I, počutavši nastavi: — Umirao je potpuno pri svesti. Pred smrt je rekao: „Život svoj ne žalim, zato što ga dajem za svetu stvar, za slobodu i sreću proletarijata. Želim da mi oči zaklopi boljevik. Zato me ne ostavljaj, Konstantine“.

Lako je bilo razumeti Ozolinovo duševno stanje. Komesar 2. brigade Josip Jakovljevič Tregubov bio mu je blizak drug. Sin siromašnog seljaka orenburške gubernije, on se od prvih dana oktobarske revolucije svrstao u redove boraca za novi život. U RKP(b) je stupio 1918. godine, borio se protiv bandi Kolčaka i Denjikina i nekoliko

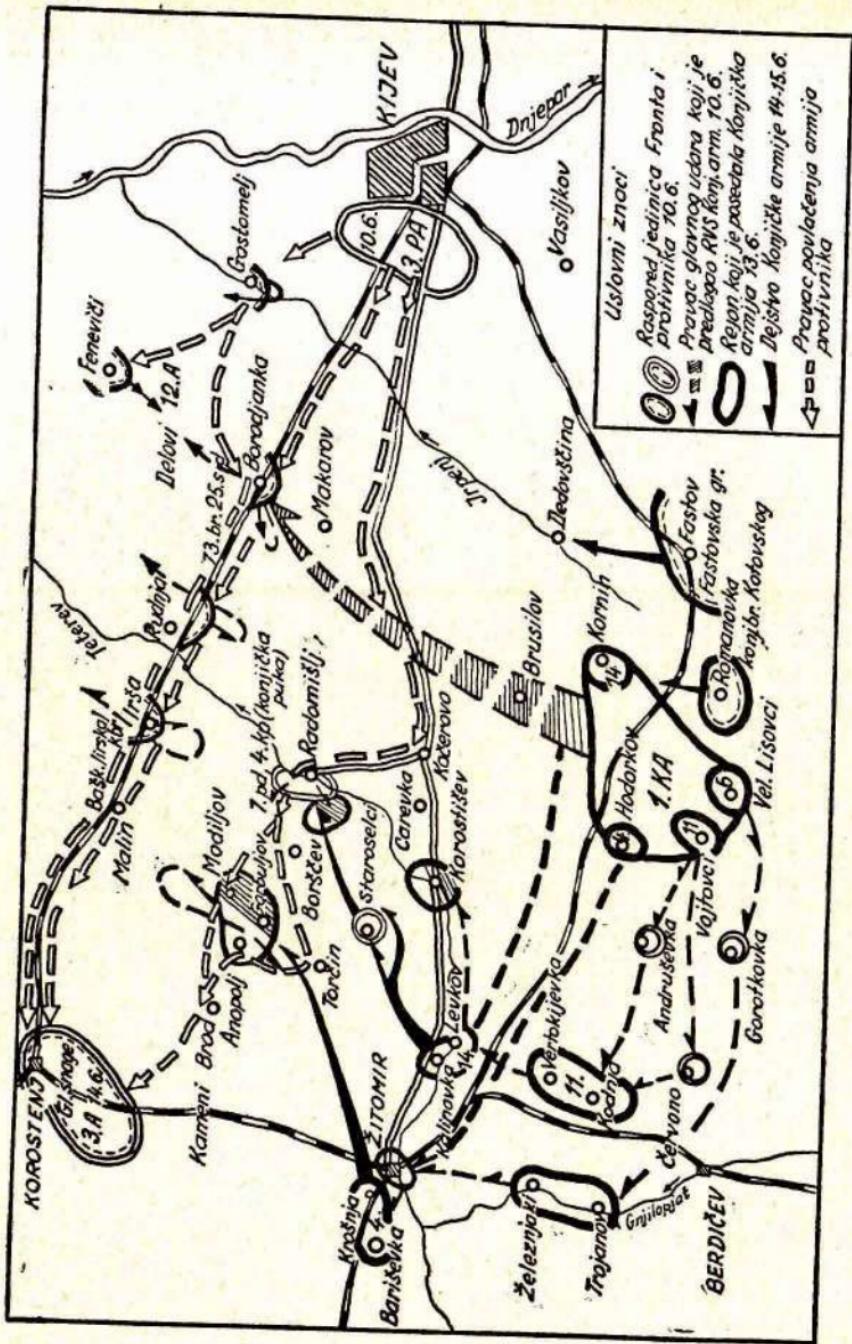
puta bio ranjavan. Bio je to veliki gubitak za Konjičku armiju...

Uveče smo dobili izveštaj komandanta odreda A. M. Osadčija. Javljao je da je odred izbio na železničku prugu Kijev—Korostenj i iznenada upao u železničku stanicu Teterev. Na stanci je razoružao 6. etapni bataljon neprijatelja, digao u vazduh železnički most i izbacio sa koloseka dve vojne kompozicije.

Proveli smo nemirnu noć. Opet se prekinula veza sa frontom. Naša radio-stanica i pored svih nastojanja radista, nije radila na prijemu. Nisu uspeli ni pokušaji da se povežemo preko telegraфа sa Fastovom, gde se smestio štab 45. streljačke divizije. A upravo nam je sada veza bila najpotrebnija. Pored toga što nas je interesovala situacija na frontu, pojавio se i ozbiljan problem materijalnog obezbeđenja. Iz divizija su javljali da su rezerve zrnaste hrane za konje iscrpljene i da konji propadaju hraneći se samo travom. Rezerve hrane i municije bile su na izmaku. Svega toga je bilo u našim komorama, ali su one bile iza linije fronta i Konjička armija se sad udaljavala od njih, ulazeći u gladnu, ratom opustošenu zonu.

Morali smo da uputimo specijalnog kurira Mininu i Ščelokovu sa naređenjem da komore odmah kreću napred. Tražili smo da nam upute makar minimalne količine — po 1.000 artiljerijskih i 500.000 puščanih metaka, 1.000 pudova benzina, 50 pudova eksploziva i 1.000 pudova ječma za svaku diviziju. Komore je trebalo da doprati 3. brigada Morozova, koja je za vreme probroja poljskog fronta bila ostavljena na desnom krilu 14. armije.

U svitanje 12. juna divizije su nastavile pokret prema zapadu. Već u 16 časova sve jedinice su izvršile svoje zadatke i to bez većih borbi. 6. i 11. divizija izašle su na liniju Trojanov—Berdičev i zauzele prelaze na reci Gnijlopjat. 14. divizija je kontrolisala Žitomorski drum i rejon Radomišlja. Jedino je garnizon u Žitomoru, jačine hiljadu i po ljudi, pokušao da se suprotstavi 4. diviziji, ali se uz gubitke povukao prema Novogradu Volinskom.

Sk. 3 — Borbe s 3. poljskom armijom

U 18. časova smo sa Samostalnim konjičkim pukom stigli u Žitomir. Pred biskupijom, gde se smestio štab, okupili se građani. Oni su srdačno pozdravljali konararmege i nudili im smeštaj i hranu u svojim domovima.

Mene i Vorošilova opkoliše žene. Sa suzama u očima pričale su o nasiljima interveneta u gradu. U poslednja dva dana pre napuštanja Žitomira ostrvleni šljahtići su upadali u stanove, kupili sve što je bilo od vrednosti i hap-sili stanovnike, naročito Jevreje. Na Senom-trgu su mučili uhapšene a posle ih streljali ili sekli sabljama. Zverski su uništili stanare trošpratne kuće u B. Berdičevskoj ulici br. 12. Zatvorili su sve izlaze iz kuće, posuli je petrolejom i zapalili. Oni stanari koji nisu iskočili kroz prozore živi su izgoreli.

Trudili smo se da, po mogućnosti, umirimo i utešimo žene. Odmah smo naredili da se postradalima pruži pomoć. Odlučili smo da obrazujemo komisiju za ispitivanje zločina belopoljaka.

3.

Osvanuo je 13. juni. Već treći dan nismo imali veze sa Frontom, našim pozadinskim štabom i Fastovskom grupom. Radio-stanica i dalje nije radila, kao ni telegraf. Pre dva dana uputili smo jedan od naših aeroplana u štab, ali se još ništa nije znalo o njegovoј sudbini. Nije bilo vesti ni od eskadrona, upućenog prema Fastovu.

Već je prošao čitav dan, otkako je armija izvršila svoj zadatak. A odluku za dalja dejstva nismo mogli doneti, pošto nismo poznavali situaciju u rejonu Kijeva i Fastova. Morali smo da čekamo dok se uspostavi veza ili vrati avion.

Vest iz Fronta došla je sasvim neočekivanim putem. Ja sam sedeo u štabu kad se odjednom začuo šum motora. Pred ulazom u našu zgradu zaustaviše se dva prašnjava automobila i tri motocikla sa crvenoarmejcima. A odmah zatim u sobu uđe umoran, davno neobrijan i u jako izgu-

žvanom odelu načelnik obaveštajnog odeljenja štaba armije I. S. Strojlo, noseći u rukama paket iz štaba Fronta.

Ispričao je kako se desilo da on dođe u Žitomir. Jegerov je, u razgovoru sa Ščelokovom, izrazio svoje nezadovoljstvo zbog pasivnosti našeg pozadinskog štaba u organizovanju veze sa operativnim delom štaba armije. Odmah posle toga on je u Jelisavetgrad poslao specijalnu komisiju da to ispita. Ščelokovu je naredio da u Kremenčug pošalje odgovornog starešinu.

Tako se načelnik našeg obaveštajnog odeljenja obreo u štabu Fronta. Tamo su mu dali pismo i naredili da mi ga hitno doneše. Dali su mu dva automobila i tri motocikla sa nekoliko pratilaca, a takođe i rezervne delove za radio-stanicu.

U pismu se nalazila direktiva Revolucionarnog vojnog saveta Fronta br. 437, od 11. juna. U njoj se govorilo da su poljske pešadijske divizije — 1, 7, 15, i 3. kombinovana, zatim 6. petljurovska pešadijska divizija i oko dve brigade konjice, privučene u Višgorodu, Kijevu i Vasiljkovu, da imaju nameru da se probiju ka severu, prema svojoj mozirskoj grupi, dok je jedan deo jedinica neprijatelja, ne ulazeći u Kijev, krenuo u pravcu zapada.

U vezi s tim, u smislu izmene direktive od 10. juna³², mi smo morali da sa dve divizije držimo rejon Radomišlj—Žitomir i da odatle intenzivno izviđamo prema Berdičevu i Kazatinu. Specijalni odred morao je da zauzme Korostenj. Front je zahtevaо da ostale dve divizije budu hitno upućene prema Kijevu. One su, zajedno sa jedinicama 12. armije i Fastovske grupe, imale zadatak da zarobljavaju jedinice neprijatelja.

Nije prošao ni jedan sat od dolaska Strojla, a u Žitomiru je aterirao aeroplan sa novom direktivom Fronta, takođe od 11. juna, i sa operativnim izveštajem za 12. juni.

U direktivi je bilo izneto da se glavnina kijevske grupe neprijatelja probija duž železničke pruge za Korostenj pod zaštitom četiri oklopna voza. U rejonu Boro-

³² Onda se Konjičkoj armiji naređivalo da krne iz rejona Fastova natrag u Žitomir i Kazatin.

đanke došlo je do žestokog okršaja. I sadž se od Revolucionarnog vojnog saveta Konjičke armije zahtevalo da hitno baci dve najbliže divizije ne prema Kijevu, nego prema Radomišlju i na stanicu Irša.

Na osnovu podataka iz operativnog izveštaja i onih koje je doneo Strojlo dobili smo sliku o poslednjim događajima u Kijevskom rejonu.

U toku noći 11. juna kijevska grupa neprijatelja počela je povlačenje u tri kolone duž železničke pruge prema Korostenju. Posle podne severna kolona neprijatelja snažnim udarom izbacila je iz Gostomelja brigadu 7. strejljačke divizije 12. armije i krenula prema stanicu Borodanka. Istovremeno, tamo je stigla i srednja kolona sa štabom komandanta 3. poljske armije generala Ridž-Smiglija.

Kod Borodanke ovu ogromnu masu poljske vojske dočekala je 73. brigada 25. čapajevske divizije. Počela je teška borba. Slavni čapajevci odbijali su jedan za drugim juriše neprijatelja, koji je stremio prema severozapadu. Snage su bile odveć nejednake. Pod pritiskom neprijatelja brigada je na kraju napustila Borodanku.

Oslobodivši sebi put, poljska 3. armija krenula je dalje, paleći automobile i ostalu tehniku, koja je usporavala kretanje po lošim putevima. Kod stanice Irša poljskim jedinicama preprečila je put Baškirska konjička brigada pod komandom M. L. Murtazina. Sovjetski konjanici su se žestoko tukli i više puta jurišali, ali ni oni nisu mogli zaustaviti brojno nadmoćnijeg neprijatelja.

Tako se 3. poljska armija probila iz Kijevskog rejona i odlazila prema Korostenju. Njena južna kolona kretala je prema Radomišlju, ne nailazeći na otpor Jakirove Fostovske grupe, koja nije uspela da zauzme Brusilov.

Na osnovu ove dve direktive i operativnog izveštaja bilo je očigledno da se događaji ne odvijaju prema predviđanjima komande Jugozapadnog fronta. Kijevska grupa neprijatelja nije krenula prema Kazatinu i Žitomiru, nego u severozapadnom pravcu, prema Korostenju. Naša 12.

armija nije uspela da zauzme rejon Radomišlј—Makarov i da dovoljno jakim snagama prepreči put kijevskoj grupi.

Svojom poslednjom direktivom komanda Fronta je Konjičkoj armiji postavila u suštini isti onaj zadatak, koji smo mi predlagali još 10. juna. Samo, sad je vreme već bilo izgubljeno. Onda je neprijatelj bio u Kijevu, a Konjička armija kod Fastova, svega 60—70 km od Irše i Brođanke. Sad, kad smo se pomerili ka Žitomiru, mi smo se udaljili od rejona borbi 12. armije za 100 do 110 km. Više se nije moglo govoriti ni o kakvom okružavanju neprijatelja. Čak ni sa dve najbliže divizije, kako je to naredio komandant Fronta, mi ne bi uspeli da neprijatelju presečemo puteve za povlačenje. Za to nismo imali ni dovoljno vremena, a i konji su bili iznurenii dugim marševima.

Ubeđeni da nam se 3. poljska armija, izvukla, smatrali smo da bi se naš povoljan položaj najbolje mogao iskoristiti prema levom krilu i pozadini 6. poljske armije. I ona se spremala za povlačenje, ali to još nije uradila. Udarajući na Starokonstantinov u sadejstvu sa 14. armijom, Konjička armija bi mogla da razbije neprijateljske snage koje su dejstvovalle južno od Kazatina.

Ovaj naš predlog preneli smo preko radija Revolucionarnom vojnom savetu Fronta. Vezisti su dobili rezervne delove i naša popravljena radio-stanica je odlično radila.

U očekivanju odgovora preduzeli smo mere za izvršenje direktive Fronta. Komandantu 14. divizije dali smo zadatak da se u Hodorkovu poveže sa konjičkom brigadom Kotovskog, a jednu brigadu da uputi za Radomišlј da preseče put za Korostenj. 4. konjičkoj diviziji je naređeno da drži Žitomir. Ako bi Parhomenku zatrebala pomoć, divizija bi krenula za Radomišlј.

Popodne smo dobili odgovor na naš radiogram. Komanda Jugozapadnog fronta je ukazivala da kretanje Konjičke armije prema Starokonstantinovu ne odgovara situaciji i da posle likvidacije kijevske grupe neprijatelja naša pažnja mora biti usmerena na operacijski pravac

Novograd Volinski—Rovno. U potvrdu gornjeg uputstva naređeno nam je da sa dve divizije držimo rejon Žitomira, a dve druge da uputimo prema Radomišlju, Irši i Korostenju.

Prema tome, Konjička armija morala je da izvršava dva različita zadatka. U skladu s tim podelili smo je na dve operativne grupe.

Prva udarna grupa — 4. i 14. konjička divizija, pod komandom Vorošilova morala je najpre da zauzme rejon Radomišla, a zatim korostenjski železnički čvor.

Prema našoj zamisli, udarna grupa je morala da prvog dana operacije razbije neprijatelja koji se povlačio žitomirskim drumom prema Radomišlu, a izjutra 15. juna da krene za Korostenj.

Drugu grupu — 6. i 11. diviziju primio sam ja. Njen zadatak je bio da brani Žitomir, kako s juga, od Berdičeva, tako i sa zapada, od Novograda Volinskog.

Dogovorio sam se sa Vorošilovom da mu, ako njegovoj grupi zapreti opasnost od sukoba sa znatno nadmoćnijim neprijateljem, 6. i 11. divizija pruže pomoć.

Naročitu pažnju posvetili smo održavanju neprekidne veze između operativnog štaba i svih divizija. Sem tehničkih sredstava veze, na pravcu dejstava Vorošilovljeve grupe, bile su postavljene stanice konjičke etapne pošte. Komandantima divizija je naređeno da mi preko tih stanica što češće dostavljaju izveštaje.

Uveče 13. juna Vorošilov je sa manjom grupom štabnih oficira krenuo u 4. konjičku diviziju, a udarna grupa sutradan u nastupanje.

U Žitomiru je ceo dan bilo mirno, ako se ne računa dolazak neprijateljskih aeroplana, koji, u stvari, nisu pricinili nikakve štete. Ja ni trenutka nisam napuštao štab, nestrpljivo očekivajući izveštaje.

Kasno uveče Vorošilov mi je poslao kratak izveštaj. Javljaо je da je 4. divizija izvršila dnevni zadatak.

Uskoro je stigao kurir od Morozova. Njegova 11. divizija je zauzela Korostishev i preduzela mere za uspostavljanje veze sa Jakirovom Fastovskom grupom.

Kapi jake kiše, koja je počela da pada još u toku dana, tužno i monotono su udarale po plehanom krovu. Bila je duboka noć. Na ulicama Žitomira kao da je sve izumrlo. Samo bi poneki jahač, prolazeći pored zgrade štaba, narušivao tišinu. Ja bih tada kroz mokro staklo pogledao u mrak, očekujući izveštaj iz 14. divizije.

Najzad, oko 2 časa po ponoći stigao je kurir. Nestrpljivo sam otvorio koverat. Parhomenko je javljaо da je njegova isturena 2. brigada stigla kod Staroseljaca, 20 km jugozapadno od Radomišla i napala bataljon neprijateljske pešadije. Posle kratke borbe belopoljaci su napustili naseljeno mesto. Ali su posle izvesnog vremena brigadu napala dva neprijateljska puka. Jači neprijatelj, a pre svega veoma jaka artiljerijska vatrica, prinudili su konar-mejce da se povuku. Čim joj je stigla glavnina, divizija je prešla u napad u konjičkom poretku. U teškoj borbi belopoljaci su imali 150 mrtvih i preko 100 zarobljenih, i povukli su se.

Komandant divizije je posebno istakao da je lični sastav divizije pokazao veliku hrabrost. U borbi su se istakli komandant 82. puka T. T. Šapkin i komesar 2. brigade N. A. Konkin. Komandant puka je sam jurišao u pešačkom stroju, dajući svojom hrabrošću primer borcima. Komesar Konkin je takođe bio stalno sa borcima. Tri puta ranjen, u obe ruke i u nogu, on je teško krvario, ali nije napustio bojište.

„Usled pada mraka i velikog zamora konja“, pisao je na kraju Parhomenko, „divizija se zaustavila i zanoćila u zaseocima Seredinki i Glinici, 8—10 km jugozapadno od Radomišla“.

— Kako to „zaustavila se“? Nije zauzela Radomišlj i nije izvršila naređenje?! — naljućen takvom vešću, pružio sam Zотовu izveštaj.

— Biće da su konji sasvim iscrpeni — slegnuvši ramenima odgovori Stepan Andrejevič.

— Kako sme da se zaustavi?! Treba konje za uzde pa peške, ali neprijatelja ne smeju ispuštat! Stepane Andrejeviču, odmah šaljite naređenje Parhomenku da po

svaku cenu zauzme Radomišlj. Izvestite o tome Vorosilova.

Novi dan je doneo novu neprijatnost. Zelenski je uveo u štab pokislog, blatom isprskanog crvenoarmejca. To je bio vozar iz 4. divizije. On je ispričao kako je neprijatelj noću iznenada napao diviziju i zarobio komore, a između ostalog i kola političkog odeljenja.

Naredio sam adutantu da hitno spremi konje i pratioce, a Zotovu sam rekao da idem kod Korotčajeva.

— Vi ćete me zamenjivati, Stepane Andrejeviču. Naredite Timošenku da uputi brigadu iz Žitomira u pomoć 4. diviziji. Morozovu pošaljite nekog oficira iz štaba da mu prenese naređenje da u Korostiševu ostavi jedan puk, a ostale da krene prema Radomišlu, radi zajedničkih dejstava sa 14. divizijom.

Za nekoliko minuta konji su bili spremni, uskočili smo u sedla i galopom poleteli putem za Korostenj. Na petnaestak kilometara od Žitomira, kod Černjahova, primetili smo kolone konjice, koje su izlazile na put. Još izdaleka sam prepoznao pukove 4. divizije i okrenuo konja prema grupi jahača, među kojima sam primetio Vorosilova.

— Šta se desilo? — Zaustavljući konja upitao sam Klimenta Jefremoviča.

I on mi ispriča kako se sve odigralo.

4. divizija zanoćila je u Modiljevu, Gorbujevu i Anopolju. Oko ponoći konjička patrola 1. brigade napala je manju neprijateljsku grupu kod sela Zenjki, 7 km od Modiljeva, i zarobila dvojicu telefonista. Tek oko 2 časa su ih doveli kod Klimenta Jefremoviča. Zarobljenici su izjavili da je u Borščevu, 12 km prema jugoistoku od Modiljeva, i u Radomišlu prikupljena 7. poljska divizija, jačine četiri pešadijska i četiri konjička puka, sa artiljerijom i oklopnim kolima.

Dalji događaji su bili posledica Parhomenkove neobavzrosti. Koristeći se time što je on prekinuo nastupanje, 7. poljska divizija je skriveno došla do Korostenja i izne-

nadno napala 4. diviziju. Iznenadenje je postignuto usled nebudnosti predstraža.

Po mraku je otpočela žestoka bitka, koja je često prelazila u borbu prsa u prsa. U početku su 1. i 2. brigada, uz podršku dveju baterija sa otkrivenih vatreñih položaja, zaustavile, pa čak i potisnule neprijatelja. Ali je veći odred poljske vojske uspeo da se probije do sela Torčin i da napadne pozadinu divizije, koja je bila nezaštićena. Divizija je bila prinudena da prema Torčinu prebaci deo snaga za odbranu komora.

Uvođenjem svežih snaga, belopoljaci su pojačavali pritisak. U zoru divizija se već borila u poluokruženju. Neprijatelj je naročito jako navaljivao na njeno levo krilo. Istina, potiskivanjem naših snaga i samom neprijatelju je zapretila opasnost. 3. brigada Čebotareva nije propustila da to iskoristi i udarom po desnokrilnim pukovima neprijatelja prinudila ih na povlačenje. Ali ni taj uspeh nije mogao imati odlučujući značaj.

Novi pešadijski puk neprijatelja otpočeo je da obilazi naše jedinice sa severa. U isto vreme poljske jedinice su vršile pritisak sa istoka i jugoistoka. 4. divizija je morala da se povuče.

Za sve ove poteškoće dosta je kriv i komandant 4. divizije. Uprkos naređenju komandanta grupe on nije organizovao pouzdano osiguranje i izviđanje. Korotčajev se u borbi nije snašao, i izdavao je konfuzna naređenja, čime je još više komplikovao položaj divizije. Tek odlučnom intervencijom Vorošilova, njegovim autoritetom kod boraca i ličnim učešćem u borbi, omogućeno je da se zavede red i organizovano odbiju juriši belopoljaka.

Mora se priznati da je i Vorošilov napravio krupne propuste. Nije organizovao čvrsto sadejstvo i stalnu vezu između divizija. Zbog toga nije znao da Parhomenko nije izvršio dnevni zadatak i, prema tome, nije ni mogao zahtevati od njega da bez odlaganja napadne Radomišlj. A sem toga, iako je obavešten da se u blizini nalaze jače snage neprijatelja, Vorošilov nije preuzeo potrebne mere da pojača izviđanje i osiguranje.

Znatan deo krivice za neuspeh operacije snosi i komandant 14. konjičke divizije Parhomenko. Kad je već znao da je neprijatelj u Radomišlu i Borščevu, bio je dužan da, bez obzira na sve, čak i na krajnju iscrpljenost ljudi i konja, produži napad kako bi prikovoao neprijatelja za sebe, a u međuvremenu da obavesti komandanta udarne grupe Vorošilova i mene.

Tek sutradan ujutro 14. divizija je prešla u napad i, posle borbe sa zaštitnicom 7. pešadijske divizije, zauzela Radomišlј. Tamo je zarobila neprijateljske komore i jedinice veze.

Oko podne, kad je divizija već počela da goni neprijatelja, Parhomenko je dobio naređenje koje mu je Vorošilov izdao oko 3 časa ujutro. 4. diviziji tada već nije bila potrebna pomoć. Ona je napustila borbu i sredivala se. Jedna njena brigada nastupala je prema Kamenom Brodu, goneći jedinice neprijatelja prema Korostenju.

Uveče smo se ja i Vorošilov vratili u Žitomir, veoma ljuti zbog neuspeha. Bilo nam je krivo što je naša udarna grupa ispustila 7. pešadijsku diviziju neprijatelja.

Međutim, nije nas samo to tištalo. Konačno nam je postalo jasno da se 3. poljska armija, iako je pretrpela velike gubitke u ljudstvu i bacila skoro svu svoju tehniku, ipak probila iz okruženja. Još 14. juna njena glavnina je stigla u Korostenj i zato, čak i da smo razbili 7. pešadijsku diviziju, ništa se više nije moglo izmeniti. Odlično zamišljena operacija za okruženje i likvidaciju neprijatelja u rejonu Kijeva nije dobila svoj logički završetak.

Događaji se nisu odvijali, kako bismo mi želeti. U svome povlačenju na desnu obalu, neprijatelj je porušio sve mostove preko Dnjepra. Zbog toga je 12. armija izgubila vreme oko forsiranja reke i nije mogla pravovremenno da stvori udarnu grupu, sposobnu da sigurno obuhvati 3. armiju belopoljaka sa severozapada i da joj preseće put za Korostenj. Sem toga, okosnica desnokrilne udarne pesnice armije — 25. čapajevska divizija, koja se prebacivala sa istoka, tek je pristizala i ulazila u borbu po delovima još u toku operacije. Njena 73. streljačka

i Baškirska konjička brigada, koje su na vreme zauzele Borodanku i Iršu, nisu mogle, naravno, da izdrže pritisak glavnine neprijateljske armije.

Što se tiče Fastovske grupe ona, već oslabljena u prethodnim teškim i dugotrajnim borbama i razvučena na širokom frontu, nije ni imala snaga da izvede levo-krilni obuhvat. Rukovodstvo Fronta znalo je za njenu nepotpunjenost. Još za vreme probaja fronta neprijatelja Jakir je izvestio Jegorova da su pukovi 44. i 45. streljačke divizije po brojnom stanju u stvari bili bataljoni, a konjička brigada Kotovskog imala je svega 242 sablje.³³

Spori izlazak 12. armije i Fastovske grupe na određene linije bio je jedan od razloga našeg neuspeha. Komanda Jugozapadnog fronta precenila je njihove mogućnosti. U vezi s tim ona je u odlučnom momentu nepravilno upotrebila Konjičku armiju, upućujući je ne na Borodanku, nego natrag, na Žitomir. Ona je, usled toga, bila odsečena od ostalih snaga fronta i nije mogla učestvovati u okružavanju neprijatelja.

Istina, komandant Fronta je uskoro shvatio da je pogrešio. Međutim, njegovu direktivu od 11. juna, mi smo, usled prekida veze, dobili tek 13. juna uveče, kad se glavnina 3. poljske armije već probila za Korostenj. To treba smatrati za glavni razlog neuspeha.

O greškama komande Konjičke armije ja sam već govorio. Zbog slabog sadejstva 4. i 14. konjičke divizije mi nismo razbili levu kolonu 3. poljske armije. Određenu ulogu odigrao je i nedostatak rezervi, kao i nedovoljno iskustvo u okružavanju krupnijih grupacija neprijatelja.

Ipak pojedini neuspesi snaga Jugozapadnog fronta i greške njegovog Revolucionarnog vojnog saveta ne mogu umanjiti veličinu uspeha sovjetskih armija, koje su odbacile intervente za 150—200 km od Kijeva, preko reke Už.

Zaostajući za neprijateljem u brojnom stanju i naoružanju, boreći se na teškom, jako ispresecanom, močvar-

³³ CGASA, f. 102, op. 3, d. 56, 1.148.

nom i pošumljenom terenu, imajući ispred sebe porušene mostove i železničke pruge, sa nedovoljno municije i hrane, sve armije Jugozapadnog fronta naprezale su sve svoje snage i dale svoj doprinos postizanju pobjede. Borci, starešine i politički radnici ispoljili su hrabrost i masovni heroizam i zaslužuju svaku pohvalu.

U celini uspešna junska dejstva Jugozapadnog fronta predstavljala su početak preokreta u ratu na poljsko-sovjetskom ratištu. Ona su privukla na sebe pažnju neprijateljske komande, prisilila je da prebacuje snage iz Belorusije u Ukrajinu i, najzad, dozvolila armijama Zapadnog fronta da se pripreme za protivofanzivu.

9. UZEĆEMO NOVOGRAD VOLINSKI!

Onaj, ko poznaje Južno Polesje lako može zamisliti teškoće na koje smo ovde naišli, boreći se za vreme jakih kiša. Naši smršaveli konji, iscrpljeni neprekidnim marševanjem po veoma lošim putevima, jedva su se vukli čak i pri običnom hodu. Topovi i kola postali su za njih prevelik teret. Nemajući goriva i oklopna kola su stala. Komandanti divizija su nas zatrpavali zahtevima da im damo hranu, furaž i municije". A mi ništa od toga nismo imali. Svaki topovski i puščani metak dobio je neprocenjivu vrednost.

Usled slabe ishrane i velike vlage mnogo se boraca razbolelo, a mi nismo imali čime da ih lečimo. Nestalo je zavojā, i rane su previjane krpama od starog, iznošenog rublja.

To nas je primoralo da 16. juna divizijama damo odmor, a sami da preduzmemmo vanredne mere za dotur potrebnih materijalnih sredstava.

Član Revolucionarnog vojnog saveta Minin i L. L. Kljujev, novi načelnik štaba, koji tek što je primio dužnost, bili su zaduženi da organizuju hitno prebacivanje sredstava jedinicama. Dok se ne opravi železnički most, železnička stanica Bela Crkva određena je za glavnu snabdevačku bazu. Naredili smo da se za dotur uzmu svi raspoloživi kamioni i najmanje hiljadu konjskih kola iz Konjičke armije i od mesnog stanovništva.

Istog dana izvršili smo neke kadrovske promene u komandnom i političkom sastavu armije. Korotčajeva smo morali da premestimo na nižu dužnost, za komandanta brigade. Poreklom iz radničke porodice i član Boljševičke

partije, on je pokazao veliku hrabrost za vreme proboga poljskog fronta, ali je u poslednjim borbama pokazao da još nije dorastao za dužnost komandanta divizije.

Korotčajeva je na dužnosti komandanta 4. divizije zamenio F. M. Litunov, član RKP(b), iskusni organizator, čovek veoma jake volje, hrabar i talentovan komandant.

Za načelnika artiljerije armije odredili smo Grigorija Ivanovića Kulika. Dobro smo ga poznavali iz borbi kod Caricina, kad je bio načelnik artiljerije 10. crvene armije.

Za komandanta Samostalnog konjičkog puka Revolucionarnog vojnog saveta postavljen je Jelisej Ivanovič Gorjačev, donski kozak, bivši stariji „urjadnik“*, kasnije predsednik pukovskog komiteta. Ovaj veoma hrabar i autoritativen starešina je za vreme borbi protiv atamana Kaledina na Donu, uspeo da odvoji od kontrarevolucije i prevede kod nas jedan kozački puk. Kasnije, već po završetku građanskog rata, Gorjačev je komandovao konjičkom divizijom i završio Vojnu akademiju „M. V. Frunze“.

Na dužnost načelnika za snabdevanje armije, štab Fronta je uputio radnika — komunistu A. M. Uglova. Načelnik operativnog odeljenja štaba armije postao je Valerijan Romanovič Borodulin, član Boljševičke partije od 1917. godine, bivši oficir stare armije sa završenom Akademijom Generalštaba.

Revolucionarni vojni savet Konjičke armije naročito se pobrinuo da ojača štabove brigada. Na dužnosti načelnika došli su školovani ljudi, bivši oficiri stare armije, odani sovjetskoj vlasti.

Političko odeljenje i komesari divizija iskoristili su kratak predah da pojačaju politički rad. U jedinicama su održani sastanci crvenoarmejaca. Na njima se govorilo o uspesima naše vojske i o razlozima privremenih potiskoća u snabdevanju.

Naš pilot Smirnov doneo je našim aeroplanom novine i pisma upućena konarmejcima od rodbine i prijatelja iz

* Stariji urjadnik — stariji vodnik carske kozačke vojske — prim. prev.

svih krajeva republike. Najinteresantija pisma agitatori su naglas čitali pred svima. Puna toplih, iskrenih osećanja ova pisma su borcima bila dragocena moralna podrška, inspirišući ih za dalju borbu i nove pobede ...

Uveče 16. juna stigla je direktiva Revolucionarnog vojnog saveta Fronta. U njoj je naređeno da 12. armija zajedno sa Konjičkom definitivno razbije 3. armiju neprijatelja, i da zauzme Korostenj i Ovruč. Posle toga da razvija napad prema Rovnu i Brestu.

„Komandant Konjičke armije“, rečeno je u direktivi, odmah će isturiti 45.³⁴ diviziju u rejon Žitomir—Berdičev, sa zadatkom da nastupa na Šepetovku, a sa dve divizije iz rejona Žitomira, najkasnije 20. juna, da zauzme Novograd Volinski; kad mu — posle izvršenja svojih zadataka — pristignu i dve divizije, koje sada dejstvuju prema Korostenju, da razvije brzo nastupanje s ciljem da u najkraćem roku zauzme Rovno.³⁵

Do tog vremena se situacija na Jugozapadnom frontu bitno izmenila. Neprijatelj se posle povlačenja utvrđivao na novim položajima. 3. poljska armija je posela položaje 25—30 km severoistočno od Novograda Volinskog i dalje rekom Už, prema Korostenju i Ovruču. 6. poljska armija se nalazila na liniji Ljubar—Hmeljnik—Žmerinka, naslanjajući se desnim krilom, kod Šargoroda, na Ukrajinsku ustaničku armiju generala Pavlenka, koja je posedala front do Dnjepra. U rejonu Novograda Volinskog i južno od njega rekom Sluč, između 3. i 6. armije, neprijatelj je, od rezervi i jedinica prebačenih sa beloruskog fronta, formirao specijalnu grupu, uslovno nazvanu „Sluč“. Radilo se u stvari o obnavljanju krajem maja rasformirane 2. poljske armije, protiv koje smo mi upravo i morali da dejstvujemo.

³⁴ Dva dana, ranije, 14. juna, 45. divizija, sa konjičkom brigadom Kotovskog bila je podčinjena Revolucionarnom vojnom savetu Konjičke armije.

³⁵ CGASA, f. 102, op. 3, d. 1, 11.245—247. CRA IML, f. 3, op. 1, d. 1727, 11.4—13.

Jedinice Jugozapadnog fronta nastavile su gonjenje neprijatelja. 12. armija je izašla na reku Tetrev, na sektoru od Černobilja do Radomišlja, i nalazila se 50—60 km jugoistočno od Korostenja i Ovruča. Jedinice 14. armije primicale su se železničkoj pruzi Kazatin—Vinica—Žmerringa, a 1. konjička armija je posedala rejon Žitomira, isturena napred u odnosu na svoje susede.

Izvršiti u takvim uslovima, u suštini, dva različna zadatka — zauzeti Novograd Volinski i Korostenj — bilo je prilično komplikovano. Trebalo je cepati armiju na dve izolovane grupe, od kojih je jedna prelazila na izuzetno nepogodno zemljiste.

A mi smo već imali loše iskustvo iz takvih dejstava. Jer, nedavno, kad je u rejonima Žitomira i Radomišlja bila razbijena na dva dela, armija nije imala uspeha. Sem toga, napad na Novograd Volinski samo sa dve divizije nije obećavao dobre rezultate, jer su za zauzimanje grada do 20. juna, ove snage očigledno bile nedovoljne.

Razmotrili smo situaciju i rešili da ne delimo armiju, nego da je koncentrišemo za 35—40 km jugozapadno od Korostenja i severoistočno od Novograda Volinskog. Odlučili smo da iz tog rejona udarimo glavnim snagama na Novograd Volinski i, istovremeno obuhvatimo Korostenj, ugrožavajući time desno krilo i pozadinu korostenjske grupe neprijatelja. Takvu odluku odobrio je Revolucionarni vojni savet Fronta.

Do kraja dana 18. juna jedinice armije su izašle na određene im položaje na liniji Debrišće—Novopolj—Dubovec, a 45. divizija na liniju Žitomir—Berdičev.

Istog dana posmatrao sam kretanje jedinica po veoma teškim, od kiše oštećenim putevima. Na većim usponima iznurenii konji su zastajali pa čak i padali. Konarmejci su sami vukli tačanke, kola i sanitetske dvokolice. Najteže je bilo izvlačiti iz peska i blata artiljerijska oruđa, koja su ponekad upadala do osovina. Gusta mreža potoka i potocića sa porušenim mostovima i močvarnim obalama, masa sitnih jezera i bara, koje su zarasle u šiblje i travu,

šume i šumarci sa starim preprekama od bodljikave žice, koje su ostale još od borbi protiv Nemaca — sve je to stvaralo ogromne poteškoće za konjicu.

2.

Posle noćnog odmora, Konjička armija je nastavila pokret. 4. i 11. divizija su morale da forsiraju reku Už na sektor Belka—Rjasno—Nedelišće—Simoni, prekinu železničku prugu Korostenj—Novograd Volinski i do uveče da izađu na liniju Mokljaki—Kuliši—Ciciljevka. 6. divizija sa pridatim 32. odredom oklopnih kola morala je da zauzme liniju Verbi—Fjodorovka—Krapina i, nastupajući prema Novogradu Volinskom, da štiti levi bok armije. 14. divizija se, kao rezerva armije, kretala iza 4. divizije. Kasnije je trebalo da ona krene duž železničke pruge u severoistočnom pravcu da bi napala Korostenj.

Oko podne počele su uporne borbe na prilazima reci Už, koje su trajale do duboko u noć. 4. divizija je nekoliko puta jurišala u pešadijskom poretku na Suške i Nedelišće, ali je jakom vatrom uvek odbacivana na polazne položaje. Njena 3. brigada je čak uspela da se probije u utvrđeno selo Rjasno, ali se nije mogla održati.

Nisu imale uspeha ni 11. i 6. divizija, koje su nastupale jugoistočnije od Baraša i Simona.

U toku noći komandant divizije Litunov poslao nam je zarobljenike. To nam je dobrodošlo, jer nismo imali skoro nikakvih podataka o neprijatelju.

Zarobljenici su izjavili da na reci Už, na sektoru Suški—Rjasno—Nedelišće, položaje drži grupa potpukovnika Domb-Bernackog. U njen sastav su ulazila dva pešadijska puka i konjičke jedinice, ojačane artiljerijom i teškim mitraljezima. Jedan od pukova — prvi pešadijski — imao je preko 2.000 ljudi i veliku količinu puškomitraljeza. Jedinice Domb-Bernackog imale su zadatak da upornom odbranom prikuju za sebe naše jedinice na reci Už i ne dopuste im da se probiju ka železničkoj pruzi Korostenj—Novograd Volinski.

Saznali smo još i to da Simone, koje su napadale jedinice Morozova, brani 6. poljska pešadijska divizija, koja je došla iz Belorusije, a dalje prema jugozapadu, bliže Novogradu Volinskom, prikupljuju se nove jedinice. Po red ostalih tamo dolazi 3. pešadijska divizija legionara, takođe prebačena sa beloruskog fronta.

Revolucionarni vojni savet i štab Konarmije

Revolucionarni vojni savet armije ujasnio je situaciju na osnovu ovih podataka i odlučio da se u zoru nastavi sa izvršenjem ranije postavljenih zadataka, o čemu smo izdali zapovest. Komandantima divizija je skrenuta pažnja da ne vrše frontalne juriše na utvrđene položaje neprijatelja, da obilaze otporne tačke i udaraju u pozadinu odbrane neprijatelja. 6. diviziji je naređeno da izvrši borbeno izviđanje da bi saznala jačinu i sastav neprijateljske grupacije u rejonu Novograd Volinskog.

Sutradan ujutro stigao je radiogram Revolucionarnog vojnog saveta Fronta. „Sudbina Korostenja“, javljaо je

Front, „može se smatrati odlučenom. Za završavanje borbenog zadatka u rejonu Korostenja ostavite najviše jednu diviziju, a sa ostalim konjičkim jedinicama bez odlaganja zauzmite Novograd Volinski i dalje postupati po direktivi br. 448/s/571 pol“³⁶, to jest, nastupajte prema Rovnu.

Meni je bilo drago što je plan obilaska Korostenja sa jugozapada bio dobar i uslovio promenu situacije u korist 12. armije. Komanda Fronta, na žalost, nije nas oslobođala zadatka da napadamo Korostenj. Zahtev da se za tu svrhu odvoji jedna divizija nije dozvoljavao da svim snagama napadamo Novograd Volinski.

Na osnovu novih uputstava Revolucionarnog vojnog saveta Fronta uneli smo izvesne ispravke u zadatke jedinica. Posle proboga fronta neprijatelja na reci Už i zauzimanja železničke pruge za Korostenj, 4. i 11. divizija morale su se okrenuti prema Novogradu Volinskom i napasti ga sa severa i severozapada. 6. divizija bila je dužna da razvija napad na Novograd Volinski sa istoka, a 14. divizija da štiti naš desni bok i sadejstvuje 12. armiji u zauzimanju Korostenja.

Odlučeno je da ja idem u 6. konjičku diviziju, a Vorošilov da ostane u štabu armije.

Selo Tupaljci, u koje sam došao, bilo je prepuno komora. U tesnoj, zadimljenoj prostoriji dočekao me je načelnik štaba divizije Žolnerkević. Referisao je da se komandant i komesar divizije nalaze u Krapivni, gde 2. brigada vodi tešku borbu.

Rešio sam da pogledam šta se radi na frontu divizije, i zajedno sa Žolnerkevićem odjahao na zapadni kraj sela. Odavde se lepo videlo selo Fjodorovka. Tamo su eksplodirale granate, gorele zgrade i neprekidno štekali mitraljezi. Videlo se kako su pukovi Knigine 1. brigade u pešačkom stroju odbijali juriš neprijatelja.

Sa desne strane, od zaseoka Katjuha, takođe se čula jaka borba. To se borila 3. brigada Kolesova. Kroz dogled sam ugledao guste redove neprijatelja. Kretali su se

³⁶ CGASA, f. 245, op. 4, d. 1146, 1.116.

prema naselju Aleksandrovka, upravo ka spoju među našim brigadama.

— Naredite Knigi da se povlači prema Tupaljcima i da se poveže sa drugom brigadom, inače će mu neprijatelj udariti u bok — naredio sam Žolnerkeviću. — A ja odoh u Krapivnu, kod Timošenka.

Na istočnoj ivici sela naišao sam na načelnika štaba 2. brigade B. A. Pogrebova — brata bivšeg načelnika štaba Konjičkog korpusa, Viktora Andrejevića.³⁷

— Gde je komandant divizije?

— U Apanasenkovoj brigadi.

Nakon dvadesetak minuta dojaha je Timošenko.

— Ne razumem zašto ulanima daju konje, kad se oni i peške odlično bore — rekao je on ljutito, skidajući blato sa bluze. — U celini, stanje ne valja. Belopoljaci su pokušali juriš u čelo, naišli na otpor i sad obilaze brigadu sa severa ... Kompletna konjička divizija ...

Uskoro je postalo jasno da poljski pešadijski puk, koji je izbacio Kniginu brigadu iz Fjodorovke, nastupa prema jugoistoku i takođe teži da izbije u pozadinu 2. brigade. Iskrsla je opasnost da divizija bude rasećena na delove i ja sam naredio Timošenku da se povuče iz Nesolonja, ne gubeći neposredni dodir sa Morozovom, a uveće da se učvrsti na liniji Verba—Tesnovka—Poljanovka.

Ostao sam ceo dan u 6. diviziji. Ovamo su mi dostavljeni svi izveštaji o toku borbi na celom frontu armije.

Na frontu 11. konjičke divizije, koja je još uvek bila bez 3. brigade, borbe su se dugo vremena odvijale sa promenljivim uspehom. U početku konarmejci su upali u istočni deo sela Simona, ali kasnije neprijatelj je izvršio protivnapad nadmoćnim snagama i ponovo zauzeo rovove.

Posle 17 časova, kad je uspeh poljske vojske kod Katjuhe i Fjodorovke, postao očigledan, 6. poljska pešadijska divizija napala je jedinice Morozova i u Barašima. Prvi napad je odbijen protivnapadom brigade Patolićeva u konjičkom stroju. Konarmejci su pregazili streljački

³⁷ B. A. Pogrebov je u velikom Otadžbinskom ratu komandovan konjičkim korpusom. Poginuo 1942. god.

stroj neprijatelja, ali su uskoro i sami pali pod jaku artillerijsku vatru i morali da se povuku. Kroz jedan čas belopoljaci su ponovili napad i upali u jugozapadni deo sela Baraši.

Pet časova trajala je bitka za svaku kuću. Juriši su prelazili u borbu prsa u prsa. Konarmejci nisu imali bajonet, pa su neprijatelja sekli sabljama i tukli kundacima. Tek kada je pao mrak i pojavila se opasnost da bude opkoljena, 11. divizija se povukla ka Bobrici i Kijanki.

Sa više uspeha je dejstvovala 4. konjička divizija. Njenu 1. i 2. brigadu napale su jedinice iz grupe Domb-Bernackog.

Puk belopoljaka zauzeo je Zelenicu i krenuo na Usolusi, gde se nalazio štab komandanta brigade Tjulenjeva. V. V. Korobkov je maskirao svoje eskadrone u šumi i, kad je neprijatelj prošao mimo njega, napao ga s leđa. To je bilo neočekivano i neprijatelj je počeo da se povlači, ostavljajući mrtve i ranjene.

Ujutro, jedinice 1. pešadijskog puka legionara, koristeći pošumljenost terena, prikriveno su prišle selu Suholovju, u kojem su bili smešteni štab 1. brigade i 19. konjički puk Strepuhova. Na dvesta metara ispred sela belopoljaci su se razvili u streljački stroj i izvršili juriš, nadajući se da će iznenaditi konarmejce. Situaciju su spasi mitraljesci Danil Mazanovič, Aleksej Nemčenko i Arsenij Kononenko. Oni su poterali svoje tačanke u susret neprijatelju, naglo ih okrenuli i otvorili rafalsku vatru. Neprijatelj je zaledao. Eskadroni Serpuhova iskoristili su to i jurnuli u protivnapad. U kratkom okršaju belopoljaci su izgubili oko 150 ljudi i povukli se. Goneći ih, 4. divizija se primakla reci Už.

Vratio sam se u štab tek kasno uveče. Sa Vorošilovom sam analizirao situaciju i rešili smo da se u toku noći jedinice odmore, a izjutra da nastavimo napad. Međutim, Zотов nije stigao ni da pošalje zapovest a Timošenko i Morozov javiše da neprijatelj ponovo napada. Naredili smo komandantima divizija da po svaku cenu drže položaje, a mi smo krenuli u 11. diviziju.

Tu je bilo teško stanje. Dve malobrojne brigade sa nedovoljno municije jedva su zadržavale pritisak 6. poljske pešadijske divizije.

Krvava borba se rasplamsala na severnom kraju sela Kijanke. Na 2. brigadu su navalile znatno nadmoćnije snage neprijatelja. Na čelu sa komandantom i komesarom divizije Morozovom i Ozolinom, komandantom brigade Patoličevom i komandantima pukova, konarmejci su u streljačkom stroju više puta jurišali. Artiljeri su, štedeći municiju, izvlačili topove na otkrivene vatrene položaje da bi iz neposredne blizine imali sigurne pogotke.

Mada frontalnim jurišima nisu postigli uspeh, belopoljaci su ipak potisnuli desnokrilnu Timošenkovu brigadu i počeli da zaobilaze Kijanku sa juga. Zapretila je opasnost da se neprijateljska pešadija probije na spoju između 6. i 11. divizije. Da bi se to izbeglo, dozvolili smo Morozovu da napusti selo. Istovremeno smo njemu i Timošenku naredili da koncentričnim udarom sa juga i severa unište ukljinjenog neprijatelja.

U borbi koja se posle toga razvila uspešno su dejstvovale 2. i 3. brigada 6. divizije. One su razbile oko dva bataljona belopoljaka i zauzele Kiseljovku.

Ozbiljan uspeh postigla je 4. divizija. Ona je uveče izbacila neprijateljsku pešadiju iz sela Suški, Belka i Rjasno. Pošto se povukao iza reke Už, neprijatelj je spalio mostove, ali su konarmejci plivanjem prešli na drugu stranu. Da bi se ovaj uspeh razvio potčinili smo 14. diviziju komandantu Četvrte, Litunovu.

Na osnovu iskaza zarobljenika, koji su toga dana uhvaćeni, utvrđeno je da je u rejonu Novograda Volinskog poljska komanda formirala specijalnu grupu „Sluč“, pod komandom generala Romera, sastava: jedna konjička, dve pešadijske divizije i jedinice Domb-Bernackog. Grupa je dobila zadatak da okruži i razbije Konjičku armiju.

Kako smo kasnije saznali, neprijateljska radio-stаница je uhvatila direktivu Jugozapadnog fronta o napadu na Novograd Volinski i odluku Revolucionarnog vojnog saveta Konjičke armije na osnovu ove direktive. Znajući

naše namere general Romer je u toku noći bacio u borbu svoje tri divizije, računajući da će smrviti naš centar i levo krilo, obuhvatiti Konjičku armiju sa jugoistoka, priklještiti je uz reku Už i tu je uništiti, u sadejstvu sa jedinicama Domb-Bernackog, koje su branile reku.

Međutim, planu poljske komande nije bilo suđeno da se ostvari. Romer nije uspeo da razbijе levo krilo i centar Konjičke armije, a neznatan teritorijalni uspeh koštao ga je velikih gubitaka. I ne samo to: dok se naše levo krilo nešto i povuklo, desnokrilna, 4. divizija, probila je odbranu jedinica Domb-Bernackog, forsirala reku Už i izašla na železničku prugu Korostenj—Novograd Volinski, na spoju između grupe generala Romera i desnokrilnih jedinica 3. poljske armije.

Uspesi naših suseda — 12. i 14. armije — i pritisak 1. konjičke, koja je izbila napred, prinudile su poljsku komandu da otpočne opšte povlačenje prema odbrambenim položajima na rekama Ubort i Sluč, 60 km zapadno od linije Korostenj—Ovruc.

Ovi jako utvrđeni položaji bili su polazni za poljsku vojsku prilikom nastupanja na Kijev. Reka Sluč, a naročito Ubort, sa svojim močvarnim obalama, same po sebi su bile ozbiljne prepreke. Iza tih reka, u rovovima punog profila, sa dva-tri reda žičanih prepreka, branila se 3. poljska armija na sektoru Podlubi—Gruškeviči.

U toku noći između 21. i 22. juna i grupa „Sluč“ se povukla na liniju Rogačev—Novograd Volinski—Jemilčino. Jedinice Konjičke armije nisu primetile ovaj pokret.

Ujutro su naše divizije prešle u nastupanje. Bila je neugodna tišina. Bez i jednog metka armija je zauzela nekoliko naseljenih mesta. Borci su se čudili: suda je iščezao neprijatelj koji se još sinoć tako uporno branio?

11. divizija je srušila železničku prugu Novograd Volinski—Korostenj kod Andrejeviča. Ispred 6. kojničke primetene su samo konjičke patrole neprijatelja. One su se povremeno pojavljivale između šumaraka, a pri približavanju naših jedinica brzo su iščezavale.

Belopoljaci su se pojavili tek posle podne. 4. diviziju su dočekali mitraljeskom vatrom kod sela Kuliši. Juriš se završio zarobljavanjem 60 vojnika i oficira iz 3. divizije legionara. Njena glavnina se povukla u Jemeljčino i Serdi i zauzela ranije pripremljene rovove.

Jedan čas nakon toga čelna brigada 6. divizije upala je pod vatru neprijateljskih oklopnih vozova. Brigada je sjahala i u streljačkom stroju krenula u napad. Na prilazima Novogradu Volinskom, kod Ržatkovke zaustavljena je puščanom i mitraljeskom vatrom iz neprijateljskih rovova sa istočne obale reke Sluč.

Po padu mraka stigli su pukovi 3. brigade Kolesova i direktno sa marša izvršili konjički juriš na neprijateljske položaje. Neprijatelj nije očekivao toliku drskost, zbumio se i napustio najpre prvu, a posle i drugu liniju rovova. Neprestano goneći neprijatelja, tri puka su se probila preko mosta i ušli u Novograd Volinski. Ali tu su upali u vatreni džak. Iz svake kuće je otvorena vatra i bacane ručne bombe. Mitraljezi su držali pod vatrom uzdužne i poprečne ulice. Naši su bili primorani da se povuku na desnu obalu Sluča u rovove tek očišćene od neprijatelja.

U ovoj teškoj borbi borci i starešine 6. divizije pokazali su veliku hrabrost. Komandir voda V. I. Zvjagin, pomoćnik komandira voda V. M. Taratinov, borci S. N. Bogalov i S. N. Hanov prvi su upali u rovove. Oni su ubili dvojicu oficira, koji su se žestoko branili, i zarobili grupu vojnika. Za vreme povlačenja Semjon Hanov je bio ranjen u nogu i ostao na bojištu jer ga naši nisu primetili. Na njega su se bacili nekoliko belopoljaka, ali on se odbranio vatrom iz karabina i ujutro dopuzio do svog puka. Veoma se hrabro držao mitraljezac Mihail Semenkov šteći svoj eskadron, za vreme povlačenja preko mosta. Neprijatelj je otvorio na njega jaku vatru. Poginuo mu je pomoćnik nižandžije, sâm Semenkov je bio ranjen, ali je i dalje kosio neprijatelja. Tek u duboku noć, kad mu je nestalo municije, on se nekim čudom prebacio preko porušenog mosta i vratio u svoju jedinicu.

Među junacima, koji su drsko upali u Novograd Volinski, bila je i hrabri izviđač 6. konjičkog artiljerijskog diviziona Tatjana Nikitina.

Kad sam rano ujutro dojahao u Užačin, gde je bio smešten štab komandanta 6. divizije Timošenka, kroz selo su prolazili eksadroni 3. brigade Kolesova. Mršavi konji su se spoticali i jedva vukli po lošem putu. A kako li su tek žalosno izgledali borci, pocrnelih lica i upalih očiju.

Rešio sam da priđem koloni i porazgovaram sa ljudima, da ih obodrim. Odjednom se začu komanda:

— Dizgin u desno!

U konjici se na ovaj način upozorava da je na putu prepreka koju treba zaobići. Ne videći ništa ja sam stao u nedoumici. I tek kad su borci skrenuli udesno spazio sam na sred puta, u prašini, sivu i zbog toga jedva vidljivu kokošku. Oko majke su se ustumarale majušne grudvice, koje su se gurale i u smeću tražile nešto za jelo.

Mene je toliko ganuo ovaj, na prvi pogled, običan prizor da sam bio spremjan da skinem kapu pred sedim komandirom eskadrona i da mu se poklonim. Surova ratna iskušenja nisu u ovom čoveku mogla ubiti ljubav prema životu. Upravo je ta ljubav prema životu rukovodila njime u borbi, oštrelja ga prema neprijatelju, koji je nosio smrt njemu i njegovim drugovima; ona ga je i ovde naterala da skrene u stranu da ne bi zgazio majušna živa bića — piliće.

Nisam htio da zaustavljam eskadron, nego sam samo rekao nekoliko ohrabrujućih reči borcima, koji su jahali pored mene, pohvalio njihovo držanje u borbi, zamolio ih da glavu drže visoko, kao što i dolikuje vojnicima revolucije.

Prišao je Timošenko.

— Belopoljaci su jutros rano izvršili protivnapad na prvu brigadu — izvestio je on. — Pešadiju smo uspeli da odbacimo, ali nas je artiljerija naterala na povlačenje. Najteže nam je što naši topovi čute — nemamo municije.

— A kakav je moral boraca? — upitao sam ga.

— Veoma su umorni, već drugi dan ne spavaju. Nema ni hleba. Ali svi imaju žarku želju da se zauzme Novograd Volinski. Vi nas samo pomognite municijom. Ostali smo bez metka, druže komandante.

— Strpite se malo, Semjone Konstantinoviču. Iz Žitomira će uskoro stići komore sa municijom.

Ušli smo u zgradu štaba divizije. Kod otvorenog prozora spavao je sedeći Bahturov, naslonjen celim svojim ogromnim telom na mali stočić. Timošenko je digao njegovu ruku, koja je skliznula sa stola.

— Nemojte ga buditi, neka se odmori — rekao sam. Komandant divizije se nasmejao.

— Probuditi? Mogu sad i topovi da pucaju, taj se neće probuditi. — Uozbiljivši se dodade: — Divan je to čovek! Ponekad ga danima ne možeš naterati da se ispava, stalno hoće da bude sa borcima i to uvek tamo gde je najteže. A kad mu ispadne malo slobodnog vremena, zaspne na nogama.

Ušao je Žolnerkevič, umorno žmirkajući svojim crnim očima. I on je sa komandantom i komesarom svu noć proveo u borbenom poretku divizije. Svideo mi se ovaj vredni i čestiti Poljak. Bivši pukovnik carske armije, on je od prvih dana revolucije prišao sovjetskoj vlasti. Moram da kažem da je kod nas bilo dosta takvih Poljaka, koji su se borili rame uz rame s Rusima.

Posle konsultovanja sa rukovodstvom 6. divizije odlučio sam da se ponovi napad na Novograd Volinski. Planirao sam da to bude noćni napad. Do tog vremena je trebalo da stigne 2. brigada i artiljerija 11. konjičke divizije, koja je još imala izvesnu rezervu municije. Timošenko je dobio zadatak da izvidi reku Sluč južno od grada i proveri da li se može preći gazom.

Oko podne sam već bio u malom zaseoku Veršnici, severoistočno od Novograda Volinskog, gde se smestio štab 11. divizije. Kao i uvek, Morozov i Ozolin nisu bili u štabu. Nalazili su se kod 1. brigade, koja je vodila borbu za prelaze u rejonu Čižovke.

Uputio sam se tamo. Baš u tom momentu naši su u pešačkom stroju krenuli u napad.

Kao i kod 6. divizije, meni je pala u oči zamorenost boraca. Za vreme juriša nisu mogli da trče više od deset koraka i padali su na zemlju da povrate dah.

Juriš nije uspeo. Neprijatelj je držao most pod unakrsnom vatrom. Bilo je jasno da iscrpljena brigada neće moći da ga zauzme. A drugih prelaza u blizini nije bilo.

Uvek veseo i bodar, Fjodor Maksimovič se ovoga puta gorko požalio na zamor ljudi. Mi smo bili stari drugovi. Zajedno smo stvarali prvi konjički odred u našem kraju, kozačkom selu Platovskom, zajedno ratovali i osećanje bliskog drugarstva nije se izgubilo ni kad sam postao komandant armije. Uvek sam se divio njegovoj vanrednoj hrabrosti. I ne samo to. Uopšte uzev, kod nas u konjici bilo je i previše hrabrih ljudi. Njegova hrabrost, međutim, bila je kombinovana sa vanrednom obdarenosću rođenog komandanta i odličnog organizatora. I ako se sad i on snuždio, znači da mu je zaista i previše teško.

— Malo je municije, Semjone Mihajloviču. U diviziji nema više od desetak hiljada metaka — govorio je Fjodor Maksimovič. — A topovske municije uopšte nema. Poslednjih dvesta granata sam sad poslao Timošenku. I gubici su opet veliki. I hrane nema — borci već više dana jedu samo zelen.

Kako sam znao umirio sam komandanta divizije, savetovao mu da od konarmejaca, koji su ostali bez konja formira divizion za borbu peške, da obustavi napade na Čižovku i da samo demonstrira napad.

3.

U štab armije sam se vratio kad je počeo da se spušta mrak i od rečice Tnje, koja je tekla oko Krapivne, da dolazi vlažna magla.

Oko 2 časa posle ponoći dojaha je Timošenko. On je izvestio da ni sa južne strane nije uspeo da zauzme

Novograd Volinski. Jedini most preko Sluča neprijatelj je minirao.

Istina, naši izviđači su pronašli dva plitka gaza južno od Novograda Volinskog — jedan u Guljsku, a drugi — oko dva kilometra severno od ovog sela. Stanovnici su pričali da postoji gaz i u selu Taljki, južno od Guljska.

Razvoj događaja ubedio je Revolucionarni vojni savet Konjičke armije da su dalji napadi na Novograd Volinski sa istoka i severoistoka necelishodni. Odlučeno je da će se sa istočne strane vršiti samo demonstrativni napad, a glavne snage armije da se pregrupisu južno od grada, u rejon Guljsk—Taljki.

Predstojalo je komplikovano pregrupisavanje, koje je zahtevalo tajnost pokreta i veliko naprezanje snaga. Međutim, jedino na takav način smo mogli da postignemo iznenađenje, a time i uspeh napada. Ne treba zaboraviti da je neprijatelj svoje glavne sange držao istočno i severoistočno od Novograda Volinskog.

Da bismo komandama divizija lično dali zadatke za odlučujuću bitku za Novograd Volinski i mobilisali snage komunista za njihovo izvršenje, organizovali smo savetovanje komandanata i komesara divizija i brigada. Nisu stigli jedino rukovodioci 4. divizije. Oni su imali komplikacije u rejonu Jemiljčino—Serbi.

Suština odluke iznesene na savetovanju, bila je uglavnom u sledećem:

Jedna brigada 11. divizije ostajala je u rejonu Ržadkovka—Lubčice da vrši demonstrativni napad na grad sa istoka, a druga se isturala iza desnog Timošenkovog krila. Posle forsiranja reke Sluč kod Ivaškovke ona je trebalo da doprinese razvijanju napada.

6. divizija morala je da preda svoju zonu 11. diviziji. Posle toga da izade u rejon Guljska, forsira gazom reku Sluč, zatim reku Smolku na odseku Strjeva—Kanuni i da napadne Novograd Volinski sa jugozapada, presecajući neprijatelju put za povlačenje pravcem Korec—Rovno.

14. divizija sa 21. odredom oklopnih kola trebalo je da zauzme rejon Černica—Nemiljna, forsira reku Sluč na odseku Taljki—Kikova i zatim da nastupa na Rogačev i Smoldirev, odbacujući neprijatelja od Novograda Volinskog ka jugu.

4. konjička divizija dobila je zadatak da osigurava Konjičku armiju sa severa. Bila je dužna da zauzme i uporno brani liniju Ciciljevka—Katerinovka—Ivanovka. U slučaju povlačenja neprijatelja divizija je prelazila u odlučan napad i forsirala Sluč na odseku Mala Cvilja—Čižovka.

45. streljačka divizija prelazila je reku Sluč u rejonu Baranovka—Rogačev, a brigada Kotovskog zauzimala je železnički čvor Šepetovku. Jakiru su bili potčinjeni svi oklopni vozovi Konjičke armije.

Završetak pregrupisavanja i početak napada određeni su za 26. juli ujutro.

Vorošilov je u svom govoru u ime Revolucionarnog vojnog saveta armije zahtevao od komesara da sa odlukom o napadu na Novograd Volinski upoznaju svakog borca.

Po završetku savetovanja ja sam sa Petrom Zelenškim i kuririma odmah krenuo za Kuliši, gde se smestio štab 4. divizije.

Na putu smo morali da predemo desetine rečica i potoka sa močvarnim obalama. Čas jedan, čas drugi borac iz pratnje upadao je u močvaru. Povrh svega, počela je jaka kiša, koja nas je bez prestanka kvasila dobar deo puta. Umoran, mokar do kože, ušao sam u kuću u kojoj su odseli Litunov i Berlov. Komandant i komesar divizije bili su veoma iznenađeni mojim dolaskom.

Položaj divizije se stabilizovao do mog dolaska. U žestokoj borbi ona je slomila otpor neprijatelja i zauzela važna naseljena mesta Jemilčino, Seredi i Serbi. U borbi za jako utvrđeno selo Jemilčino naše konjanike je pomogla 131. brigada 44. streljačke divizije 12. armije.

Kao i svi komandanti i komesari divizija, Litunov i Berlov počeli su da se žale na nedostatak hleba, furaža

i municije, na to da su konji počeli da crkavaju, naročito u mitraljeskim jedinicama i artiljeriji.

Zatim je Berlov ispričao da je po završetku borbe nama prebegla četa poljskih vojnika na čelu sa poručnikom. To je bio prvi slučaj da se cela jedinica neprijatelja, pa još pod komandom oficira, dobrovoljno predala i to me je veoma zainteresovalo.

Zamolio sam da dovedu oficira. Sećam se, ime mu je bilo Aleksandar. Od nervoze mešajući ruske i poljske reči i stalno gladeći kovrdžavu svetu kosu svojim krupnim rukama, ispričao je da je pre odlaska u armiju bio radnik, da se u prvom svetskom ratu zajedno sa Rusima borio protiv nemačke vojske i na frontu bio unapređen za oficira. Vojnici koji su došli sa njim su isto tako služili u ruskoj armiji.

Upitao sam Aleksandra šta ga je navelo da pređe k nama. On je izvadio iz džepa letak sa proglašom poljskim vojnicima i legionarima, radnicima i seljacima. Ispod teksta proglaša nalazili su se potpisi Lenjina i Kalinjina.

Pročitao sam glasno redove o kojima je oficir izgleda, ne jednom razmišljao i čak ispodvlačio olovkom: „Boreći se protiv nas pod pritiskom poljskih panova, vi vršite izdaju buduće socijalističke Poljske i radničke klase celog sveta. Vi možete da skinete sa sebe ljagu izdaje samo ako pređete na našu stranu sa bratski pruženom rukom. Mi se obavezujemo da ćemo vas vratiti na prvi vaš zahtev u Poljsku, koja će postati zaista slobodna i nezavisna Poljska i pripadaće radnom narodu.

Prestanite sa krvavom, sramnom, prokletom borbom protiv radnika i seljaka Rusije i Ukrajine! Prelazite kod nas pojedinačno ili čitavim jedinicama, sa oružjem ili bez njega!

Dole poljska buržoazija i šljahta! Dole zločinački rat, koji su oni izazvali! Da živi nezavisna radničko-seljačka Poljska u bratskom savezu sa radničko-seljačkom Ukrajinom i Rusijom!“³⁸

³⁸ CGASA, f. 245, op. 1, d. 48, 1.126.

Kad sam završio, oficir je počeo uzbudjeno da govori.

— Ja i moji vojnici iskreno verujemo izjavi sovjetske vlade i ubeđeni smo da je Crvena armija zaista prijatelj, a ne neprijatelj poljskog proletarijata.

Dugo smo još s njim razgovarali. Nismo mogli da ne verujemo čoveku koji je čuvao kod sebe letak, rizikujući čak da plati životom ukoliko bi za to saznala poljska kontraobaveštajna služba. On je shvatio proletersku solidarnost, naučio da razlikuje ruskog radnika i seljaka od ruskog veleposednika i kapitalista. Obećao sam da će mu pomoći pri povratku u otadžbinu, da bi se tamo sa hiljadama poljskih patriota borio za narodnu Poljsku, za mir između naših zemalja...

Spavao sam možda svega sat i po do dva. Oko tri sata ujutro u Kulišu se začula galama, konjski topot i glasne komande. Ušao je Litunov.

— Neprijatelj napada. U Jemilčinu i Seredi se vodi borba. Molim za dozvolu da podem u brigadu Čebotareva.

— Podite. Ja će biti u Jemilčinu. Držite vezu sa mnom.

Preko noći konji nisu bili rasedlavani i krcz nekoliko minuta ja sam već bio na putu. Pred nama je buktao požar i čula se grmljavina borbe, koja je bivala sve jača što smo se više približavali selu.

Galopom smo uleteli u glavnu ulicu, u kojoj su eksplodirale granate. Nekoliko kuća je gorelo.

Blizu nas je pala i uz zaglušnu tresku eksplodirala granata. Talas eksplozije digao je u vazduh dvokolicu i bacio je na zid susedne kuće. Konji kurira su se poplašili i skočili u stranu. Moj Kazbek je u momentu eksplozije čučnuo na zadnje noge i zadrhtavši čitavim telom naglo skočio. Parče granate mu se zarilo u sapi, ali srećom ne duboko.

Najžešća borba se vodila na severnom kraju Jemilčina. Pojahali smo tamo i naišli na borce koji su izvlačili top iz jarka.

— Zašto niste u borbi?

— Zaglavili smo se. A ionako nemamo municije — u jedan glas odgovoriše artiljeri.

Dalje sam naišao na grupu ljudi iza neke šupe. To je bila osmatračnica 1. brigade. Iz rupe u krovu stare zgrade izvirivao je pomoćnik komandanta brigade K. S. Gončarov.

— Druže komandarme, popnite se ovamo, odavde se sve vidi.

— Govorite šta se to kod vas događa.

— Neprijatelj navire kao skakavci, a mi štedimo puščanu i topovsku municiju. Treći juriš jedva smo odbili. Najteže je Strepuhovu. Kod njega je šuma blizu. U njoj se prikupljaju belopoljaci i, bojim se, mogu da ga obidu sa leve strane.

Pored puta, dalje prema severoistoku, čula se puščana vatrica. Kod šume preko reke Telina, eksplodirale su granate. Tamo se borila 44. streljačka divizija.

— Uputite nekoga kod pešadije. Neka se ona primiče vama. A močvaru nemojte da branite, neprijatelj neće da ide preko nje. I ni koraka natrag — naredio sam Gončarovu.

Ostavio sam kod njega za vezu Zelenskog i sa kuririmima krenuo Strepuhovu.

Prešavši ulicu i u jednom skoku most tučen vatrom, primetili smo eskadrone 19. puka kako u konjičkom stroju vrše protivnapad. Slabo, jedva čujno „ura“ gasilo se kod šume. Nakon izvesnog vremena odbačeni puk se već povlačio pod zaštitom vatre mitraljeskih tačanki.

Iza boraca koji su odstupali, na oznojenom konju, jahao je galopom Strepuhov. To je bio dobar komandant, razborit i smeо, samo je imao jednu manu — nije ponosio borbu peške. Zbog toga je ne jedanput izgutao, a dobio je i ovoga puta...

Neprijatelj je tri puta izbjiao na reku i jurišao, ali nije uspeo da se probije u Jemiljčino. Svaki put, ostavljujući na obali mrtve, on se povlačio prema šumi da bi sredio i ponovio napad.

Pred zoru se situacija komplikovala severoistočno od Jemiljčina. Dojurio je Zelenski i javio da su belopoljaci prešli reku Telinu i počeli da potiskuju 44. streljačku diviziju.

Uskoro je njena 131. brigada počela da se povlači pod pritiskom nadmoćnog neprijatelja, otkrivajući bok našeg 20. konjičkog puka. Zajedničkim protivnapadom pešaci i konjanici su zaustavili neprijatelja. 131. brigada se učvrstila na severoistočnoj ivici Jemiljčina.

Sad me je najviše zabrinjavao 19. puk. Njemu je nestajala municija.

Strepuhov je poslao ljudе u 44. diviziju da pozajme municiju. Ja sam Zelenskog uputio Litunovu sa naređenjem da uputi u Jemiljčino jedan puk 3. brigade.

Pojavilo se sunce i borba na sektoru 19. puka još više se rasplamsala. Neprijatelj je po slaboј vatri osetio da konarmeјci štede municiju i sve upornije nastupao prema reci. Na njegovim bokovima se pojavila konjica. Ona je izlazila iz šume i razvijala se, za juriš.

Pozvao sam Strepuhova.

— Prebacite tačanke na bokove. Jedan eskadron neka uzjaši i bude u rezervi. Grupe neprijatelja koje su se probile treba napasti i uništiti borbom prsa u prsa!

Ostavio sam konja kuriru i uputio se borcima koji su držali položaj u baštama. U malom zaklonu pored ograda smestila se posluga mitraljeza tipa „luis“, a blizu njih su ležali streleci.

— Kako ide drugovi? — upitao sam mitraljesce.

— Dobro je, ne damo se — odgovorio je najstariji po godinama i odjednom se razdrao — lezi!

Ja se bacih na zemlju pored njega, a odmah iza nas eksplodira granata.

— Bolje da idete odavde, druže komandarme, tu može svašta da bude — gotovo istovremeno rekoše svi borci.

Na tridesetak metara od nas ponovo tresnu granata. Sa krila odmah zaštektaše mitraljezi.

Neprijatelj je krenuo u napad. Polje ispred nas je oživelo, prekriše ga stotine malih ljudskih prilika koje su trčale, padale i vikale.

Borci koji su ležali pored mene začutaše, jače stežući puške. Samo „luis“, kao da je prehladio, zakašlja se kratkim rafalima.

Prvi poljski streljački stroj zaledao je pored reke. Njima su iz šume pridolazili u talasima novi streljački strojevi. Manja grupa neprijatelja ušla je u vodu i plivajući prešla na našu obalu. Konarmejci su ih bacili u reku složnim jurišima.

U jeku borbe u pomoć 19. puku su pristigle jedinice 131. streljačke brigade sa baterijom topova. Pešaci su otvorili vatru. Sa krova obližnje kuće „maksim“ je udario dugim rafalima. Na suprotnoj obali počele su da eksplodiraju naše granate. To je gađala artiljerija 44. streljačke divizije.

Ali sa desne strane, preko mosta, probilo se oko bataljon neprijateljskih vojnika. Belopoljaci su već obuhvatali krilo puka kad je na njih naleteo eskadron koji je bio u rezervi. Razmahujući isukanim sabljama konarmejci su kratkim, veštim udarom odbacili neprijatelja, a onda se, pod zaštitom dva teška mitraljeza na tačankama, sklonili iza zgrada.

Do preokreta u borbi je došlo kad je stigla jedna brigada Litunova. Njen 23. i 24. puk u kojničkom stroju izleteli su na levu obalu reke. Munjevitim jurišem oni su zgazili desno krilo neprijatelja i poterali ga prema šumi.

Dotrčao je Strepuhov, radosno trljajući ruke.

— Počelo je. Mislim da se može komandovati „jaši“ — reče on gledajući me upitno.

— Da, vreme je — složih se ja.

Neprijatelj se povlačio u šumu putevima prema Podlubima i Medvedevu ...

Oko podne sam se vratio u štab divizije. U Kuliše je dojahaoo Litunov. Izneo je tok borbi kod 3. brigade.

Koristeći žbunje i visoku pšenicu kao zaklon, neprijatelj se u toku noći privukao selu Seredima i upao u

njega. Tri časa je trajala ulična borba. Tek u svitanje neprijatelj je bio izbačen. A kad je 3. brigada, po mome naređenju, otišla u Jemiljčino, belopoljaci su ponovo napali.

U Seredima je ostao samo štabni eskadron. Ali on je vredeo kao ceo puk. U njemu su služili sve sami veterani, više puta ranjavani, ljute megdandžije, sposobne da se biju jedan protiv trojice. Zato je Litunov smelo poveo eskadron u protivnapad i odbacio neprijatelja. U pravi čas se iz Jemiljčina vratio i 23. konjički puk Razumovskog. Konarmejci su prešli u gonjenje, na leđima neprijatelja upali u selo Medvedevo i zauzeli ga.

Teško je bilo te noći i 2. brigadi 4. divizije. Na selo Serbi, u kome je ona bila smeštena, navalila je 3. pešadijska divizija legionara. Posle duže borbe selo se moralo napustiti.

U svitanje Tjulenjev je veštim manevrom izveo svoje jedinice u severoistočni deo Serba. Odavde, uz podršku jednog puka 130. bogunske brigade 44. streljačke divizije konarmejci su iznenada navalili na neprijatelja. Belopoljaci su se opirali, boreći se za svaku kuću, ali su ipak morali da se povuku.

Pohvalio sam Litunova za vešto komandovanje jedinicama. Moglo se smatrati da se noćna borba u celini završila u korist 4. divizije. Nije se radilo samo o tome što je ona održala svoj položaj i nanela neprijatelju ozbiljan poraz. Glavni rezultat je bio u tome što poljska komanda nije uspela da razbijje naše desno krilo i da izade u pozadinu Konjičke armije.

Prema našim proračunima, zasnovanim na izjavama zarobljenika, protiv 4. konjičke divizije i dve brigade 44. streljačke divizije, dejstvovalе su 6. pešadijska, 3. divizija legionara, tri konjička puka i dve artiljerijske brigade. Ukupna jačina poljskih snaga bila je oko 12.000 ljudi. Iako je neprijatelj bio više nego dvostruko jači u živoj sili, nadmoćan u naoružanju, a naročito u količini municije, ipak nije bio u stanju da napreduje. Imao je preko

500 pогинулих и исто толико заробљених, а изгубио је и 10 топова и преко 30 митралјеза.

Заробљеници су приčали да су пољски официри, огорченi zbog неуспеха, свирепо каžњавали војнике. Streljali su ih direktno na položajima i to za najmanji znak kolebljivosti.

Za vreme испитivanja запазио сам да су то većinom bila starija godišta, војници који су учествовали у првом светском рату. Пољска армија се квалитативно менјала.

4.

Tamnocrveno сунце залазило је за хоризонт, kad smo стigli u Krapivnu. U штабу армије се интензивно радило на припреми завршног удара на Novograd Volinski.

Dok sam bio odsutan Vorоšilov je стигао да обиде 6. i 14. diviziju i zaključи да се pregrupisavanje јединица u polazne rejon južno od Novograda Volinskog одвија normalno. Morao je da уложи доста труда да bi убрзao kretanje komora, које су долазиле из Žitomira. Veći deo kamiona i konjskih кола sa municijom, furažem i hranom već je стигао i bio raspoređen по divizijama. Sa komorама je стигла i 3. brigada Morozova. Na putu je bio i новоформирани teški artiljerijski divizion i rezervna конџичка brigada jačine 950 sabalja.

Odlučili smo да teški artiljerijski divizion uputimo u rejon 11. конџичке divizije да bi држao под vatrom puteve od Novograda Volinskog prema Korecu. Rezervna конџичка brigada добила је наређење да se прикупи изa 14. конџичке divizije radi заštite levog krila армије из правца Rogačeva. Na odsek Rogačev—Šepetovka upuћена je 45. streljačka divizija i konџичка brigada Kotovskog.

Sve se одвијало по плану i расположење је било изврсно.

I evo, дошао је 26. juni. Dan је био спаран i bez ветра. Blještavo сунце је сушило земљу, dotle обилно kvašenu kišom.

Sa naše osmatračnice, koja se nalazila na uzvišici tri kilometra od Novograd Volinskog, odlično se video ceo teren, na kome će se odvijati glavni događaji. Pravo pred nama se pružala dolina reke Sluč a preko reke, kao na dlanu, ležao je Novograd Volinski. Naša ravna obala južno od grada bila je prekrivena konjanicima. To su se spremale za napad brigade 6, 11. i 14. divizije. Ali je još sve bilo tih. Zloslutno je čutala i strma zapadna obala, sva načićkana preprekama od bodljikave žice.

Sa istočne ivice Novograda Volinskog zagrmela je artiljerijska komanda. Granate su se obrušile na selo Lubčice, gde se nalazila brigada 11. konjičke divizije. Severno od grada, iza male šume, takođe se čulo puškaranje. To je 4. divizija zametnula borbu za prelaze u Čižovki. Nas su, međutim, Lubčice i Čižovka manje interesovale. Tamo se samo demonstrirao napad da bi pažnju neprijatelja skrenuli od pravca našeg glavnog udara u rejonu Guljsk—Taljki.

Ali upravo tamo se napad razvijao sporije nego što smo žeeli. Kratki mitraljeski rafali smenjivali su se sa nekim nerazumljivim pokretima. Tek posle podne na sektoru 14. divizije otpočeo je intenzivan artiljerijski dvoboj.

Prošla su još dva-tri časa, a 6. divizija je još uvek vodila borbu na našoj obali. Neprijateljski bataljon ojačan mitraljeskim jedinicama žilavo je branio Guljsk, a naročito prelaze na reci. Bio sam prinuđen da Timošenku posljam mog adutanta sa naređenjem da se aktivira i forsira reku.

14. divizija je prva postigla uspeh. Njeni tri puka su izbacili neprijatelja iz sela Taljki, iz pokreta forsirali Sluč i zauzeli mostobran na njenoj levoj obali.

Koristeći sporost naše 6. divizije belopoljaci su preneli svoju vatru na Parhomenkove jedinice, koje su prešle reku. Ali su se pukovi pod komandom svojih komandanta F. M. Faćkina, V. S. Golubovskog i J. D. Dronova čvrsto držali, nisu odstupili ni za korak i obezbedili su prelazak ostale vojske.

Do tog vremena je i komandant 6. divizije, po mom naređenju, bacio u borbu za Guljsk 2. brigadu u pešačkom stroju. Njen juriš podržala je artiljerija direktnim gađanjem i teški mitraljezi, skinuti sa tačanki i otvarajući vatru neposredno iz streljačkog stroja.

Već je počelo da se smrkava, a borba na frontu 6. i 14. divizije nije jenjavala. Planule su zgrade na samoj obali Sluča. To je neprijatelj zapalio kuće da bi osvetlio prelaze i držao ih pod preciznom vatrom.

U ponoć su doveli prvu grupu Poljaka koje je 6. divizija zarobila u Guljsku. Dugo smo ih ispitivali da bismo dobili podatke o grupisanju neprijatelja.

Najinteresantnije podatke dao je jedan oficir. On je dugo radio u štabu i bio dobro obavešten. Prema njegovim rečima protiv naše armije borilo se oko 20.000 pešaka i preko 5.000 ulana.

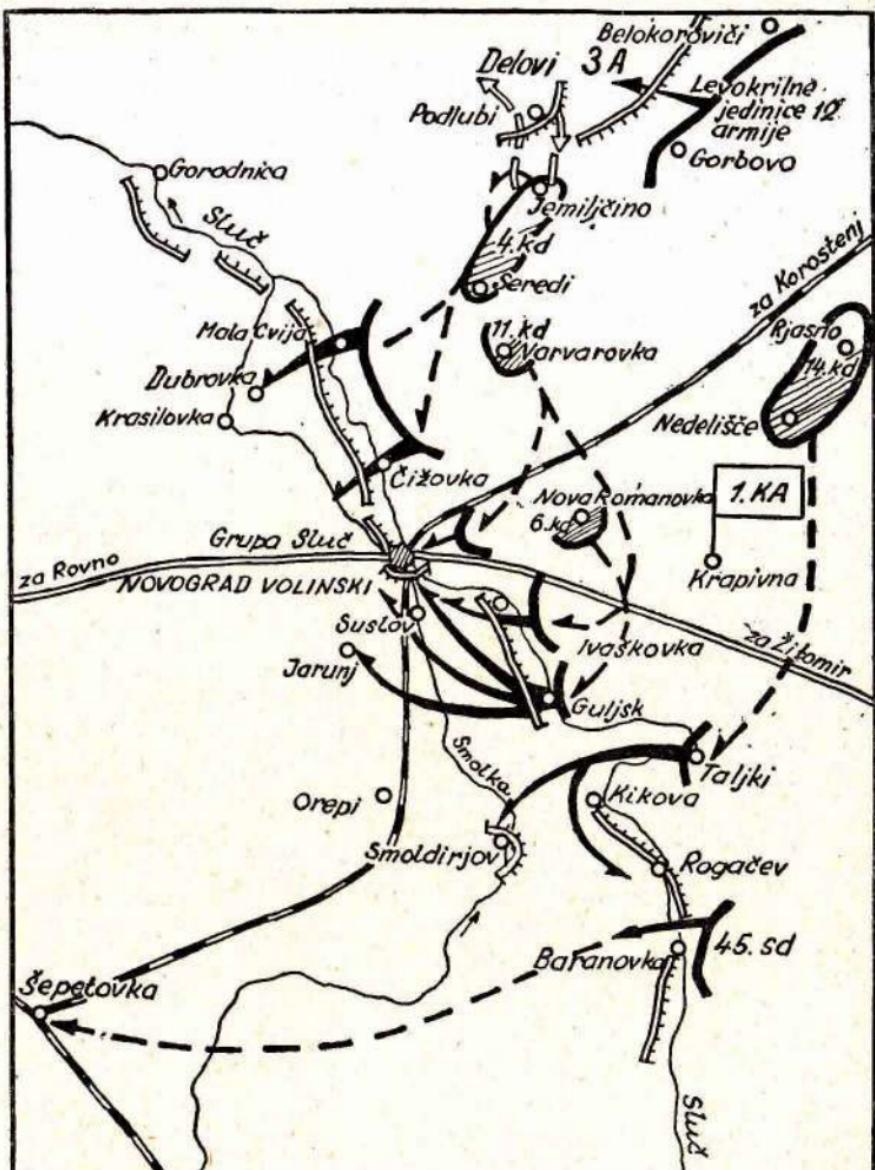
Za neposrednu odbranu Novograda Volinskog poljska komanda je angažovala približno polovinu ovih snaga i mnogo artiljerije — 50 lakih i 8 teških topova. Deo ovih snaga prebačen je sa drugih sektora sovjetsko-poljskog fronta ili iz duboke pozadine. Na primer, 65. pešadijski puk 16. pomorske divizije stigao je iz Belorusije, a rezervna divizija — iz Lomžinske gubernije.

Prema rečima poručnika, veliki gubici u poslednjim borbama i stalno povlačenje stvorili su kod vojnika nevericu da se mogu odupreti crvenoj konjici. Raspoloženje u jedinicama je loše, mnogi su spremni da se predaju ali se boje oficira...

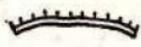
Čim je pukla zora mi smo opet otišli na osmatračnicu. Sunce još nije izašlo, ali vazduh je bio topao, kao da ga je ugrevala borba, koja nije prestajala ove kratke letnje noći.

Ujutro su 6. i 14. divizija zauzele prvu liniju rovova neprijatelja i podišle drugoj, takođe obezbeđenoj preprekama i branjenoj jakom puščanom i mitraljeskom vatrom.

Borba je dostigla kulminaciju. Juriši su se smenjavali jedan za drugim. „Natrag preko Sluča nema povratka!

Pregrupisavanje Konjičke armije prema levom
krilu
Napad na Novograd Volinski 27.6.

Raspored protivnika

Sk. 4 — Završna etapa napada Konjičke armije na Novograd Volinski.

Uzećemo Novograd Volinski!“ — bodrili su komunisti borce. I opet juriš, uporan i neumoljiv.

Dojahao je uzbuđeni Morozov.

— Semjone Mihailoviču, na istočnom kraju Novograda Volinskog vatra osetno slabi. Ja imam uslove da uspem. Dozvolite da bacim u borbu treću brigadu.

Ja sam odobrio. Njegovu brigadu smo odredili u armijsku rezervu, sa namerom da je ubacimo u borbu tamo gde dođe do preokreta u našu korist. Sad se taj preokret nazirao kod Morozova te je na njegovom sektoru i trebalo iskoristiti 3. brigadu.

Uskoro su stigli izveštaji. 14. divizija je probila odbranu neprijatelja i razvijala napad prema Smoldirevu, a 2. brigada Morozova forsirala je Sluč kod Ivaškovke.

— Pa, Semjone Mihailoviču, kucnuo je čas da se i mi prihvativmo oružja — nasmeši se Kliment Jefremovič, uzimajući svoj karabin.

— I ja tako mislim. Hajdemo u 6. diviziju.

— Možda bi bolje bilo da ostanem sa njima — pokazao je Vorošilov na 3. brigadu 11. divizije, koja je sjahala i spremala se za napad. — Vi pritisnite tamo, a ja ću ovde. Do viđenja u Novogradu Volinskom!

On uze karabin, popravi svoj mauzer na opasaču i zajedno sa svojim adutantom R. P. Hmeljnickim brzo ode...

U 6. diviziju sam stigao kad su već i drugu liniju rovova čistili od neprijatelja. Brigada Kolesova sručila se kao lavina u stvorenu brešu.

Neprijatelj je pokušao da zaustavi uklinjene konar-mejce. Lepo smo videli kako je iz naselja Konotop, južno od Novograda Volinskog, izleteo ulanski puk i ustremio se u bok brigade Kolesova. Dobro je što su naši to na vreme primetili. U susret ulanima jurnuo je 36. konjički puk Jefima Verbina.

I pukovi su se sudarili. Počela je žestoka seča. Video sam kako je Verbin, praćen desetinom konarmejacima, upao u stroj belopoljaka i počeo da ga preseca. Posle svega nekoliko minuta ulani su popustili. Od poraza su ih spasili dobro uhranjeni konji. Grupicama i pojedinačno bežali su

prema šumi, oslobađajući našima put prema Novogradu Volinskom. 36. konjički puk, koji je učestvovao u borbi za grad, dobio je počasni naziv „Novogradvolinski“.

Timošenka nisam uspeo da nađem. On je odjahaо за svojim jedinicama koje su nastupale. Sreo sam Žolnerkevića. Otišli smo u selo Strijevu, koje je imalo crkvu.

Sa crkvenog zvonika teren se video veoma pregledno. Kroz dogled se mogla videti 6. divizija koja je odlazila prema zapadu, razvijena u vidu lepeze. Južnije od nje Parhomenkove brigade izbacile su neprijatelja iz velikog sela Kikova i krenule prema Rogačevu i Smoldirevu.

— Sve je jasno, Konstatine Karloviću. Hajdemo u grad, — predložio sam Žolnerkeviću.

U naselju Konotop stigli smo trubače 6. divizije. Oni su se čuteći razmakli i ja sam ugledao mitraljesku tačanku, koja se polako kretala. Na njoj je ležao komandant 34. konjičkog puka Ignat Grigorjević Dolgopolov, pokriven kabanicom do grudi. Lak povetarac mrsio je njegovu rusu kosu. Bledo lice i sasušena krv na slepočnici jasno su govorili da je on mrtav. Skinuo sam kapu i odao počast heroju.

Strižući ušima i nemirno frkćući, išao je vezan za tačanku dorat, komandantov konj, nemi svedok ratnih podviga svoga gospodara. Tačanka je škripala i truckala se po izlokanom putu. Ignatova glava se tresla. Dobijao se utisak da bi on htio da je podigne i dovikne borcima, koji su odlazili prema zapadu, svoje poslednje oproštajne reči. Znao sam koliko je on voleo svoje ljude i kako su mu oni na isti način tu ljubav uzvraćali.

Njegov pratičac je ispričao da je Ignat poginuo za vreme probaja odbrane neprijatelja. Jurišao je ispred svih i pokošen metkom pao na bodljikavu žicu. Borci su ga digli i na rukama proneli kroz neprijateljske rovove, zajedno sa pukovskom zastavom . . .

Ulice Novograda Volinskog bile su pune konarmejaca i građana. Atmosfera je bila praznična. Radosni i uzbudjeni stanovnici dočekivali su svoje oslobođioce velikim buketima cveća.

Morali smo da uložimo dosta truda da se oslobođimo beskrajnih prijateljskih zagrljaja i da se probijemo do kuće, gde se smestio štab.

Vorošilov je već bio na licu mesta i ne časeći uključio se u rad oko organizovanja revolucionarnog reda u gradu.

Uveče smo izdali zapovest o formiranju privremenog Novogradvolinskog revolucionarnog komiteta na čelu sa Pavlom Semjonovičem Ribalkom. Radi odbrane grada i održavanja reda za komandanta garnizona odredili smo komandanta puka N. V. Rakitina.

A krajem dana, kad smo obavili sve hitne poslove i spremali se na odmor iz štaba Fronta je stigao radiogram.

— Revolucionarni vojni savet Jugozapadnog fronta — stajalo je u njemu — pozdravlja bezgraničnu hrabrost i ratne podvige junaka 1. konjičke armije i u ime svih armija Fronta čestita im novu blistavu pobedu.³⁹

³⁹ CPA IML, f. 3, op. 1, d. 1770, 11. 1—3.

10. CRVENA ZASTAVA NAD ROVNOM

1.

Poraz intervenata kod Kijeva i pobedničko nastupanje od gotovo mesec dana armija Jugopazadnog fronta slomilo je moral i oslabilo borbenu sposobnost poljskih trupa. Demoralizacija je zahvatila ne samo vojnike i znatan deo oficira, nego i niz ličnosti iz najvišeg vojnog rukovodstva. Evo ličnih svedočanstva Pilsudskog:

„Kad sam krajem juna pozvao generala Šeptickog⁴⁰ u Varšavu na razgovor o svim pitanjima, pisao je on „primetio sam da je on sasvim klonuo duhom. Na sastanku nekoliko generala kod mene u Belvederu on mi je izjavio da je rat, u suštini, izgubljen i da po njegovom mišljenju po svaku cenu treba zaključiti mir. Njegovi razlozi bili su sledeći: uspesi Konjičke armije Budonija na jugu u tolikoj meri demoralisu vojsku na celom ratištu (a ta demoralizacija se već snažno oseća i u celoj zemlji) da njemu izgleda nemogućno da bi naši napor mogli likvidirati te uspehe. I zato on očekuje da će se Buđoni sa svojom konjicom uskoro pojaviti i u njegovoј najdubljoj pozadini, u Brestu, što će njemu onemogućiti držanje fronta, a odstupanje se može pretvoriti u rasulo i nered.“⁴¹

U to vreme je došao kraj i zabludama Pilsudskog u odnosu na borbene mogućnosti sovjetske konjice. Konjička formacija — Konjička armija — koju je Pilsudski još pre mesec dana smatrao za „operativni apsurd“, za

⁴⁰ Komandant poljskog Severoistočnog fronta.

⁴¹ J. Pilsudski. 1920. god. str. 95.

kratko vreme paralisala je njegove strateške planove. „Približno krajem juna“, priznaje vrhovni komandant poljskih oružanih snaga, „meni je bilo jasno da neću moći da postignem brzo rešenje na južnom frontu i da zbog toga moj prethodni plan, koji se zasnivao na potcenjivanju konjice, mora da se menja...“⁴²

Borbi protiv Konjičke armije sad se posvećivala najveća pažnja. Pored prebacivanja na naš pravac rezervi iz dubine zemlje i sa drugih frontova, u Poljskoj su se hitno formirali 12 konjičkih pukova, predviđenih za razbijanje Konjičke armije. „Stalni neuspesi“, pisao je Pilsudski, nisu mogli da se ne odraze, i zaista su se odrazili na opšte raspoloženje izraženo u ideji da je neophodno pronaći neki nov metod da bi se zadržao i porazio do sad neuvhvatljivi neprijatelj (Konjička armija — S. B.). Prema opštem mišljenju, koje sam i ja prihvatio, takvom merom smatrana je primena s naše strane velike mase konjice. Organizaciji toga borbenog sredstva bilo je pristupljeno odmah i energično“.⁴³

Uspesi sovjetskih snaga izazvali su kod imperijalističkih organizatora novog antisovjetskog pohoda ozbiljnu zabrinutost. Uplašeni porazom intervenata u Ukrajini, zahtevali su od vladajućih krugova Poljske da učine nove pore, obećavajući svoju punu podršku.

I poljska vlada je objavila dopunska mobilizaciju. Za naoružavanje novih jedinica krajem juna iz zemalja Antante stigli su naredni transporti oružja i municije.

Provocirajući pašku Poljsku da produži rat, rukovodioci Antante forsirali su pripreme za nastupanje Vrangelove belogardejske armije. Francuski i engleski brodovi su hitno prebacivali na Krim tenkove, oklopna kola, oružje i opremu.

Obimna pomoć imperijalista omogućila je Vrangelu da već prvih dana juna otpočne sa odlučnim dejstvima. On je protiv 13. crvene armije, koja je držala front na krimskom pravcu, koncentrisao četiri korpusa — 1. i 2.

⁴² J. Pilsudski, 1920. godina, str. 48.

⁴³ Isto, str. 49.

armijski, Kombinovani i Donski. U živoj sili neprijatelj je bio jači više nego dva puta, a njegova nadmoćnost u tehnici bila je apsolutna.

Ipak, bez obzira na sve to, jedinice 13. armije branile su se veoma uporno. Vrangel je zauzeo jedan deo teritorije ali nije uspeo da razbije 13. armiju i da se probije u pozadinu Jugozapadnog fronta. Do 24. juna front se stabilizovao na liniji Herson—Nikopolj—B. Tomak—Berdjansk. Vrangel nije uspeo da ozbiljnije utiče na stratešku situaciju u korist belopoljaka. Ali sve dok je on držao deo južnih oblasti Ukrajine nije se smela zanemarivati opasnost od njega. Zato je sovjetska vlada, posvećujući i dalje glavnu pažnju poljskom frontu, preduzimala sve mere za jačanje snaga koje su dejstvovale protiv Vranglela.

Lenjin je ukazivao na to da je, „brz obzira na uspehe na poljskom frontu, situacija ipak takva da smo dužni da napregnemo sve snage... Važno je ne samo početi, nego i izdržati do kraja...“⁴⁴

Sovjetska vlada i naša Komunistička partija mobilisale su sve snage i sredstva naroda da bi se savladao neprijatelj. Centralni Komitet RKP(b) uputio je pismo svim partijskim organizacijama, pozivajući ih da pomognu frontu. Sovjet rada i odbrane, sa Lenjinom na čelu, doneo je odluku o mobilizaciji, obuci i upućivanju u operativnu armiju novih popuna i o poboljšanju materijalnog snabdevanja Crvene armije. Desetine i stotine komunista iz gubernijskih, sreskih i opštinskih partijskih organizacija, kao i najbolji aktivisti centralnih i mesnih komsomolskih, sindikalnih i sovjetskih organizacija, pošli su na front.

Od vojske se sad zahtevalo da učini nove napore i konačno onemogući planove poljskih intervenata i Vranglela. U rešavanju ovog odgovornog zadatka određenu ulogu je dobila i 1. konjička armija.

Umorne, posle borbe kod Novograda Volinskog, naše divizije su se noću 26/27. juna prikupile na liniji Krasilovka—Jarunj—Suemci, 8—10 km zapadno od grada. 45.

⁴⁴ V. I. Lenjin. Dela, t. 31, str. 150.

streljačka divizija i konjička brigada Kotoyskog prodirale su prema železničkom čvoru Šepetovka. One su u stopu pratile Konjičku armiju i sigurno obezbeđivale njen levi bok.

U Novogradu Volinskom su se smestili štab armije, rezervna konjička brigada i Samostalni konjički puk. Tu smo dobili direktivu Jugozapadnog fronta sa narednim zadacima.

12. armiji je ostao stari zadatak — da najkasnije 28. juna zauzme Mozir i Olevsk. Njena udarna grupa morala je da forsira Sluč, zajedno sa nama da zauzme rejon Kostopolj—Rovno, a onda obilazeći Sarnu, da razvija nastupanje opštim pravcem Stepanj—Stari Čertorijsk.

14. armiji predstojalo je zauzimanje rejona Starokonstantinov—Proskurov⁴⁵ i presecanje puta za povlačenje preko granice Galicije dnjestrovskoj grupaciji neprijatelja.

Naš zadatak je bio formulisan na sledeći način: „Komandant Konjičke armije, ubrzano goneći razbijenog neprijatelja i zarobljavajući njegovo ljudstvo i tehniku, 29. juna da zauzme rejon Šepetovke a najkasnije 3. jula — rejon Rovna.“⁴⁶

U direktivi se potpuno jasno videla zamisao komande Jugozapadnog fronta. Ona je odlučila da udarom na Rovno konačno raseče poljski front u Ukrajini i da neprijatelja razbije po delovima.

Glavna uloga je bila dodeljena najpokretnijoj, Konjičkoj armiji, koja je dejstvovala protiv 2. poljske armije na odlučujućem pravcu prema Rovnu. Ona je morala da savlada najmanje 80 km i da forsira dve reke — Korčik i Gorini.

Operacija je zahtevala ozbiljne pripreme. Revolucionarni vojni savet nije smeо gubiti iz vida da su teške borbe od mesec dana do krajnosti zamorile konarmeјce i sasvim iscrpile konje. Sem toga, mi smo i dalje osećali nedostatak municije i lekova. Relativno male količine

⁴⁵ Danas Hmeljnički.

⁴⁶ CPA IML, f. 3, op. 1, d. 1771, ll. 1—3.

hrane i furaža, koje su u Novograd Volinski doturile naše komore, bile su već utrošene.

Organizacija dotura iz naše glavne baze nije bila jednostavan zadatak. Porušene železničke pruge sporo su opravljane. Istina, član Revolucionarnog vojnog saveta armije Minin, načelnik Automobilske uprave Argir i specijalni opunomoćenik za snabdevanje armije Lavrovski, preduzimali su mere za organizovanja automobilskog transporta koji bi prebacivao terete od Žitomira do Novograd Volinskog; ali su rezultati njihovih npora još bili više nego skromni. To nije bilo čudno. Za organizovanje normalnog snabdevanja borbenih jedinica armije trebalo je vremena.

Počinjati operaciju u takvim uslovima bilo je riskantno. Zato smo rešili da isturimo jedinice na reku Korčik, oko 40 km zapadno od Novograda Volinskog. Tamo smo nameravali da sredimo divizije i privučemo komore sa municijom, hranom i furažem. U međuvremenu nameravali smo da izvidimo reku Gorinj i karakter odbrane neprijatelja.

I divizije su krenule u određene rejone. Uskoro su počele da šalju izveštaje. Neke su se kretale neometano ili uz slab otpor neprijatelja. Druge su, naprotiv, morale da se probijaju. 4. konjička divizija je imala težak dan. Osiguravajući delovi njene čelne 1. brigade bili su iznenadeni vatrom kod sela Piščev. Konarmejci su iz pokreta napali i u kratkom okršaju razbili predstražu neprijatelja. Zarobljenici su izjavili da se kod naselja Korec, duž istočne obale reke Korčik, brane dva puka 33. divizije legionara.

Kad je to proverio, Litunov je naredio 1. brigadi da skrene sa druma prema severu i napadne levi bok neprijatelja, a 2. brigadi da obide Korec sa južne strane i udari u desni bok. 21. odred oklopnih kola i štabni eskadron dobili su zadatak da nastupaju frontalno duž druma.

Oko podne jedinice su zauzele polazne položaje i uz podršku artiljerije počele energično da napadaju. Izgledalo je da će neprijatelj svakog momenta popustiti i po-

četi da beži, ali on je izdržao, pustio konarmejce da priđu blizu i dočekao ih jakom vatrom. Juriš se ugasio. Pukovi su sjahali i produžili napad. Poljski legionari su se tukli žestinom očajnika. Čak su pokušavali da izvode protivnapade, ali svaki put su imali gubitke.

Ipak posle dvočasovne žestoke borbe, živci poljskih vojnika su popustili. Da bi zaštitili povlačenje svoje pešadije, ulani su preduzeli poslednji protivnapad. Njihov udar je dočekala tek prispela 3. brigada, pregazila neprijatelja i naterala ga u bekstvo. Belopoljaci su imali 100 mrtvih i 150 zarobljenih. 4. divizija je zaplenila šest topova, mnogo mitraljeza, pušaka i deo komore.

Skoro u isto vreme, u rejonu sela Pečivode i Kilikićev 6. divizija se sudarila sa tri puka konjice. Obično poljska konjica bez podrške pešadije nije mogla da izdrži u borbi protiv naših jedinica. I ovoga puta posle prvog sudara ona se ubrzano povukla preko reke Gorinj, ostavivši na bojištu šest topova.

11. divizija je prešla 30 km bez otpora. Tek uveče kod sela Kutki i Berezdov zametnula je borbu protiv konjice neprijatelja. U selu Kutki nalazila su se tri poljska eskadrona. Jedan naš eskadron 62. konjičkog puka, koji se nalazio u čelnom odredu, drsko je napao jačeg neprijatelja. Iznenadeni ulani nisu mogli da pruže ozbiljniji otpor, izgubili su 50 ljudi i pobegli. Puk ih je gonio 5 km do sela Mirutin.

Slično se odigralo i u Berezdovu. Štabni eskadron na čelu sa komesarom štaba 11. divizije Nikolajem Višnevskim, direktno iz pokreta je napao konjicu u selu, a glavnina brigade S. M. Patolićeva gonila ju je posle 10 km do sela Žukov.

U celini do uveče Konjička armija je zauzela položaje duž reke Korčik i razmestila se u rejonu Korec—Kilikićev—Beredov—Krasnostav, čime je izvršila postavljeni zadatak. 45. streljačka divizija je zauzela Dubovku, 35 km ka jugozapadu od Novograda Volinskog.

U toku 29. i 30. juna divizije su popunjavale rezerve municije, hrane i furaža, hranile i potkivale konje, dovo-

dile u red oružje i opremu, opravljale kola i evakuisale ranjenike i bolesnike. Istovremeno su vršile pojačano izviđanje neprijatelja na reci Gorinj.

Koristeći kratak predah, 29. juna smo organizovali savetovanje starešinskog i političkog kadra divizija, brigada i pukova. Na njemu smo razmotrili predstojeće borbene zadatke i jedno od neodložnih pitanja — odnos prema mesnom stanovništvu i politički rad s njim.

U uvodnoj reči Vorošilov je skrenuo pažnju na specifičnost uslova u kojima je dejstvovala armija. Mi smo prolazili preko teritorije koja je više puta okupirana i na kojoj su se još u toku prvog svetskog rata vodile žestoke borbe. Zato je stanovništvo ovih krajeva bilo do kraja osiromašeno. Sem toga, jedan njegov deo bio je pod uticajem lažne neprijateljske propagande.

— Zato je zadatak političkih radnika i starešina, partijskih organizacija i svih komunista u armiji — govorio je on — da narodu objašnjavaju osvajački karakter rata, koji vode poljska vlastela i kapitalisti. Potrebno je da ljudi do kraja shvate oslobođilačku misiju Crvene armije i lenjinsku nacionalnu politiku naše Komunističke partije i sovjetske vlade.

Na kraju je Vorošilov preporučio da se proletarijatu i seljaštvu oslobođenih oblasti svestrano pomogne u stvaranju i učvršćivanju organa narodne vlasti.

Na savetovanju je odlučeno da se zabrani konfiskacija hrane od stanovništva i da se ne dozvoli gaženje useva i seoskih livada. Ljudska i stočna hrana mogla se uzimati samo iz veleposedničkih viškova i manastirskih rezervi.

Moje izlaganje bilo je posvećeno rezultatima predhodnih borbi i zadacima u toku predstojećih operacija. Naročito sam podvukao potrebu da se i nadalje primeњuje kombinovana vrsta borbe protiv pešadije ili konjice, koja se bori u pešačkom stroju, i koje se brane na pripremljenim položajima. U borbama koje su se dosad vodile dobro se pokazao metod kada manji deo snaga sjahuje i demonstracijom pešačke borbe prikiva neprijatelja

sa fronta, dok veći deo na konjima prikriveno izlazi na bok ili u pozadinu neprijatelja i nanosi mu odlučni udar.

Sutradan je zasedao Revolucionarni vojni savet armije. Na sednici su se razmatrali snabdevanje i odlikovanja boraca, starešina i komesara koji su se najviše istakli u borbama. Sa hranom, furažem i municijom još uvek je bilo veoma teško. Armija pozadina je ostala daleko. Rešili smo da se u vezi s tim obratimo štabu Fronta. Otuda je došao odgovor da rukovodstvo preduzima mere da bi se potrebe armije zadovoljile. Što se tiče odlikovanja objasnili su nam da Revolucionarni vojni savet armije ima pravo da dodeljuje orden „crvene zastave“ zaključeno do komandanata brigada.

Za vreme pripreme armije za napad na Rovno imali smo mnogo posla. I tek kasno uveče pronašli smo vremena za odmor, i čitanje pisama i štampe.

Jedno veče svratio je Zотов noseći nekoliko listova kucanog teksta.

— Šta je to, opet neki zadaci? — upita Vorosilov.

— Nije. To je prevod članka predstavnika štaba vrhovne komande poljske armije, koji je 16. juna objavljen u ilustrovanom časopisu. Interesantan materijal.

— Dajte ovamo, da pogledam.

Kliment Jefremović je uzeo hartije od Zotova i počeo glasno da čita:

„O pogoršanju naše strateške situacije ne može biti ni govora. Celokupne vojne operacije ne mogu se ocenjivati na osnovu dejstava ovog ili onog sektora fronta... Naš položaj je veoma čvrst. Jedinice Buđonijeve armije zaista su se probile u našu pozadinu i načinile pustoš na više mesta; njegovi odvojeni odredi su se približavali čak i Berdičevu i Žitomiru, ali, bez obzira na ono što se priča, nisu ih zauzeli. Sad je avantura Buđonija u fazi likvidacije. Buđoni se sad nalazi u takvom položaju da je pri nuđen da što pre traži put za povratak na liniji naših položaja, ali da li će ga naći — to je drugo pitanje...“

— Već ga je našao — prekinuo sam Klimenta Jefremovića.

— Čekajte, tu se o vama lično govorи. — I nastavi da čita:

„Iskustvo da dejstvuje u pozadini naletom, rejdom, „on je stekao za vreme rata protiv Denjikina i, prodorima u pozadinu, nanosio je mnogo štete. No, tamo je njegov zadatak bio lakši zato što je njegova konjica bila sastavljena većinom od donskih kozaka, koji su nailazili na izvesne simpatije kod stanovništva. Sem toga, on se borio protiv neregularne armije i to je olakšavao njegov zadatak. U datom slučaju Buđoni ne može to koristiti, jer ga stanovništvo uopšte ne simpatiše, a seljaci ga popreko gledaju.

Naša konjica ne daje mu mira, a ponekad Buđoni nailazi i na našu pešadiju. Iako izbegava da primi borbu, on ne uspeva uvek da umakne bez borbe. Uopšte uzev, Buđoni izbegava borbu. Njegov zadatak je samo da širi paniku u pozadini. Njegova vojska je sastavljena od društvenih otpadaka — robijaša, bandita i uopšte od nepoželjnih elemenata.

Svi jašu bez sedala, konji su iscrpljeni, a jahači više liče na bandite nego na vojnike. Mašta ljudi stvorila je od Buđonija neku vrstu strašne legendarne zveri, ali to je laž. Mi se ne bojimo Buđonija, sad se on trudi da se povuče i biće veoma srećan, ako uspe u tome...“⁴⁷

Ne znam da li su u Varšavi verovali ovom referentu, ali poljski vojnici, oficiri i generali, koji su bili na frontu i borili se protiv Konjičke armije, sigurno su se smejavili ovim izmišljotinama, ništa manje od nas.

2.

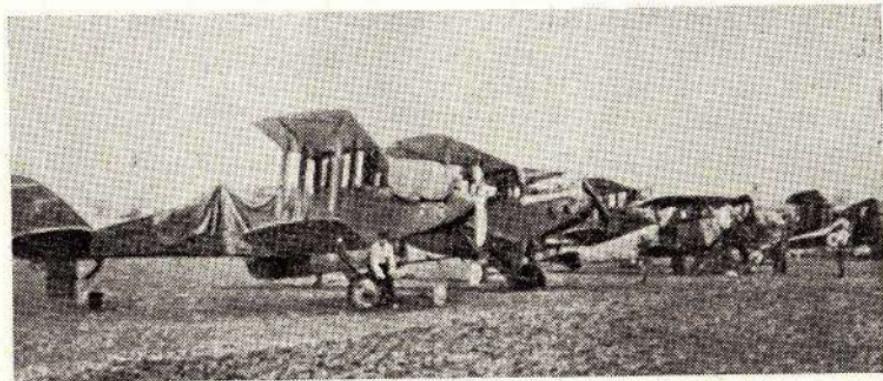
Dva dana neprijatelj nije ispoljavao neku naročitu aktivnost. Tek ujutro 1. jula tri pešadijska puka legionara i dva puka iz rejona Gošča—Mežiriči napali su Korec, koji je držala 4. divizija. Pod pritiskom jačeg neprijatelja 1. brigada je počela da se povlači.

⁴⁷ CGASA, d. 293—425, 1. 313 (šifra 1935. god.).

Litunov je naredio svome artiljerijskom divizionu da otvori vatru na neprijatelja koji je nastupao. U pomoć 1. brigadi uputio je dva odreda oklopnih kola i pukove Tjulenjeva. Time se nije postigao željeni rezultat. Neprijatelj je odbacio brigadu Tjulenjeva i produžio nastupanje.

Oko podne se situacija naglo zaoštrila. Jedinice 4. divizije teškom mukom su zadržavale neprijatelja. Ja sam naredio Timošenku da u pomoć Litunovu uputi jednu svoju brigadu.

Nekoliko časova je trajala teška bitka. Neprijatelj je bio zaustavljen a zatim i odbačen preko reke Gorinj. Na bojištu je ostavio 600 mrtvih i ranjenih. 4. divizija je zarobila 1000 vojnika i oficira, zaplenila 4 topa, 40 mitraljeza, 1.500 artiljerijskih granata.

Avio-odred Konarmije

U ovoj borbi konarmeјci su ispoljili čvrstinu i hrabrost. Vršilac dužnosti komandanta 10. konjičkog puka J. T. Čerevičenko bio je ranjen u jurišu, ali nije napustio borbu.

Inicijativu i hrabrost u borbi ispoljio je konarmeјac Mihail Fevraljev. Kad je izginula sva posluga mitraljeza, koji je podržavao juriš kod Mežiriča, neprijateljska pešadija je to iskoristila i krenula napred potiskujući razre-

đeni eskadron u pešačkom stroju. Došlo je do naglog preokreta i ko zna kako bi se sve završilo da Fevraljev nije pritrčao mitraljezu. On ga je prevukao na pogodniji položaj i vatrom prikovaо neprijatelja za zemlju.

Na junaka se sručila topovska vatra. Granate su eksplodirale blizu, ali on nije napustio položaj. Uz njegovu pomoć borci su prešli u protivnapad.

Na neprijatelja su prvi jurnuli komandir voda Petar Sičev i borci Ivan Kudelin i Ivan Danilov. Šaka junaka upala je u položaje artiljeraca, zaplenila topove i zarobila 30 vojnika. Ovaj munjeviti napad voda bio je početak sloma neprijatelja.

Uspešno se borila i 6. divizija. Ujutro su tri konjička puka belopoljaka napala Krilov i Kilikijev. Ulani su se, izgleda, nadali da će iznenaditi naše i napali su u konjičkom stroju, ali su upali u unakrsnu mitraljesku vatrnu i samo pretrpeli gubitke.

Koristeći njihovu zabunu Timošenko je uveo u borbu 2. Apanasenkovu brigadu. Ona se razvila i poletela na neprijatelja. Čelni eskadron ulana bio je za tren oka zgažen i uništen. Nakon toga naše konjanike su dočekali plotuni i oni nisu uspeli da razviju uspeh. Brigada se povukla, sjahala i započela puškaranje.

Kad je u borbi ušao i drugi Timošenkov ešelon — 3. brigada Kolesova — divizija je potisnula belopoljake i prinudila ih da se povuku preko reke Gorinj.

Istoga dana značajnu pobedu održale su i Jakirove jedinice. Posle uporne borbe one su zauzele železnički čvor Šepetovku i varošicu Gricev, učvrstivši time levo krilo Konjičke armije.

Tok borbi na dan 1. jula naveo me je u početku da zaključim da Poljaci jedino imaju namenu da onemoguće naše nastupanje na Rovno. Međutim, zarobljeni oficiri su opovrgli takvu pretpostavku. Oni su izjavili da je poljska komanda imala odlučnije ciljeve — ništa manje nego da okruži i razbije Konjičku armiju. Ova operacija nije uspela samo zato, kako su pričali zarobljenici, što se 6. poljska divizija, iz nepoznatih razloga, zadržala na se-

veru, kod Ljudvipolja⁴⁸, čime je pripremljeni udar bio oslabljen.

I pored nekoliko uzastopnih poraza, poljska komanda je još uvek težila da „okruži i uništi“ našu armiju. A to nije bilo lako, naročito ne snagama same 2. armije. Čak i da je 6. pešadijska divizija, čije pokrete smo mi, uzgred rečeno, pratili, stigla na vreme u borbu, zar bi to moglo izmeniti situaciju? Protiv dve divizije neprijatelja mi smo imali takođe dve. Za borbu protiv 6. pešadijske mogli smo da angažujemo 11. i 14. konjičku, kao i jaku rezervu.

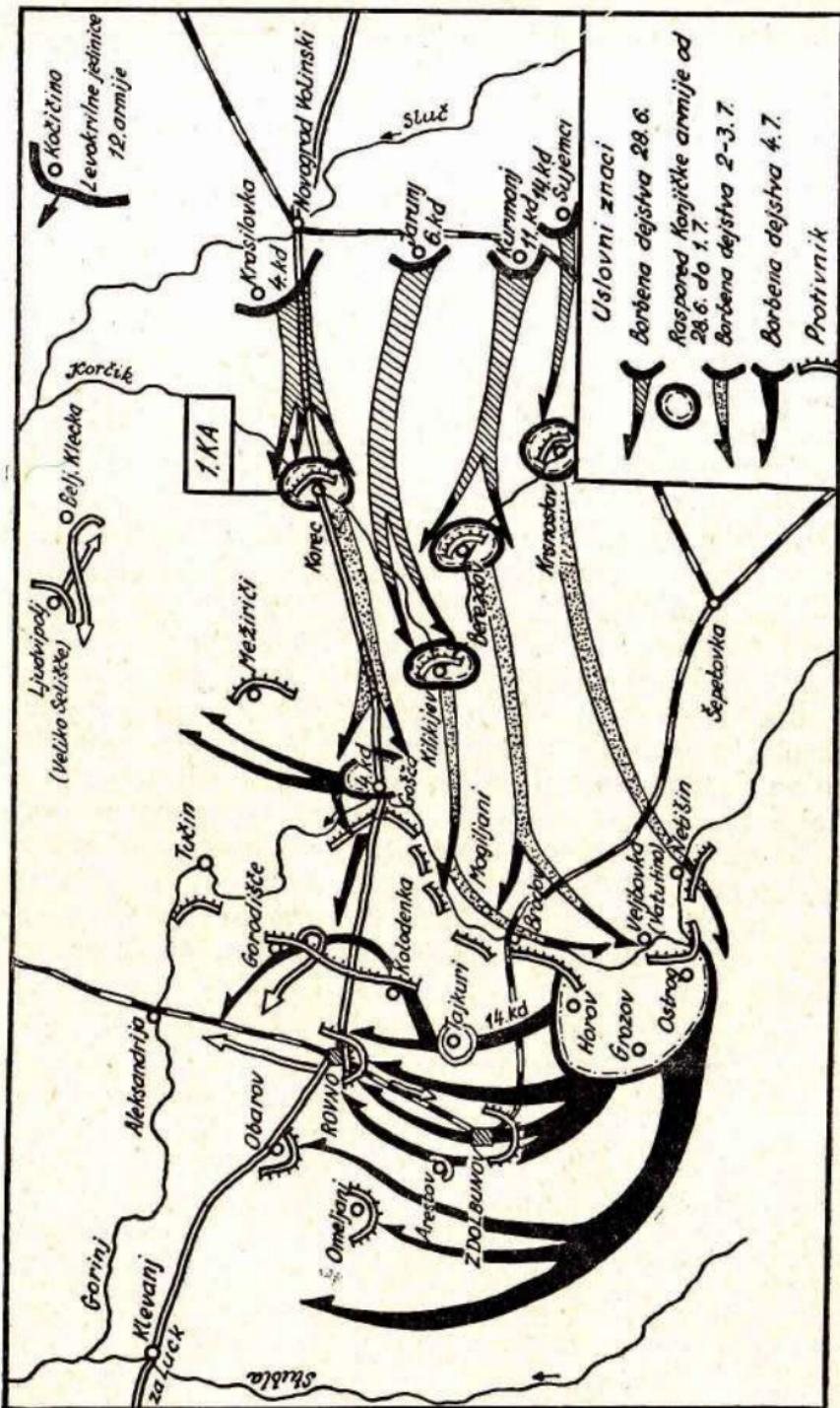
Posle neuspeha u rejonu Mežiriči—Korec belopoljske jedinice su se povukle preko reke Gorinj i tamo sređivale. Koristeći se time odlučili smo da izjutra 2. jula počnemo napad na grad Rovno. Na osnovu podataka dobijenih u borbama i na osnovu izviđanja i ispitivanja zarobljenika mi smo do tada stvorili jasnu sliku o karakteru njegove odbrane.

Glavne snage 2. poljske armije utvrdile su se na zapadnoj obali reke Gorinj. 3. pešadijska divizija legionara držala je položaje od Tučina do Oženina i time branila Rovno sa istoka. Na sektoru Oženin—Mogiljani nalazila se 1. konjička divizija. Južno od nje, kod grada Ostrog, branila se 1. rezervna brigada, a još više u desno — jedinice 10. pešadijske brigade. 6. pešadijska divizija još uvek je bila u Ljudvipolju, ali smo morali računati sa njenim eventualnim dolaskom u rejon Rovna.

Položaji neprijatelja duž močvarnih obala reke Gorinj bili su izgrađeni u vidu rovova punog profila sa saobraćajnicama i žičanim preprekama u tri-četiri reda. Naročito su jako bili utvrđeni položaji 3. divizije legionara.

Armija je imala zadatku da izvrši proboj tog jako utvrđenog položaja koji je branila čitava 2. poljska armija. Težinu operacije povećavali su i naši otkriveni bokovi. Konjička armija se uklinila daleko prema zapadu, na 50—60 km ispred svojih suseda. Takva situacija je bila delikatna za obe strane. Mi smo pretili bokovima 3. i 6.

⁴⁸ Danas Velika Selišča.

Sk. 5 — Borbe za Rovno

poljske armije, ali smo i sami mogli biti napadnuti u bok i u pozadinu. Najviše nas je zabrinjavalo stanje na desnom krilu, gde je 12. armija bila daleko zaostala.

Sve smo to morali uzeti u obzir pri donošenju odluke. Ideju da glavni udar nanesemo desnim krilom, pravcem Tučin—Rovno odmah smo odbacili. Tamo bi udarna grupa morala da dejstvuje na pošumljenom i močvarnom terenu i u stalnoj opasnosti od protivnapada 6. poljske pešadijske divizije iz pravca Ljudvipolja.

Nastupati duž druma preko Gošće takođe nije bilo svršishodno. Frontalni napad sa istočne strane mogao bi da dovede samo do produženja borbe, što bi pogodovalo neprijatelju.

Zato smo smatrali da je najbolje da glavni udar nanesemo po desnom krilu 2. poljske armije, gde su se branile jedna njena konjička divizija i pešadijska brigada. Tu je odbrana bila slabija, a postojali su i gazovi na reci. Posle forsiranja reke Gorinj, zemljište je omogućavalo jedinicama udarne grupe da širokim manevrom obuhvate Rovno sa jugoistoka, da ga obidu sa zapada i odbace neprijatelja prema severu, na pošumljeno i močvarno zemljište, što je i odgovaralo zamisli Revolucionarnog vojnog saveta Fronta. U slučaju da poljska komanda pokuša da delom snaga 6. armije izvrši protivudar sa juga, nas bi mogla obezbeđivati 45. streljačka divizija i konjička brigada Kotovskog.

Gornji razlozi su nas i rukovodili pri razradi plana operacije. Odlučili smo da udarnu grupu formiramo od 6, 11. i 14. konjičke divizije. Predviđeno je da one forsiraju reku Gorinj jugoistočno od Rovna, na odseku Mogiljani—Ostrog, zatim da okrenu na severozapad i napadnu jedinice neprijatelja koje su branile grad.

Nastupajući duž druma, 4. divizija je morala da veže neprijatelja na frontu Tučin—Gošća i da štiti desni bok armije. 45. streljačka divizija je dobila zadatak da pruži pomoć 14. armiji u zauzimanju Starokonstantinova i da do 4. jula zauzme Dubno.

U toku noći 1/2. jula naše združene jedinice su prikriveno izašle na polazne položaje i u zoru krenule u napad. Magla je skrivala kolone konjice, koje su se nečujno približavale prelazima preko reke, izgrađenim u toku noći.

Prva je započela borbu 4. divizija. Desetak kilometara pre Gorinja, blizu sela Bludov i Tudorov, izvidnica je primetila neočekivano iskrlsru kolonu kamiona sa poljskom pešadijom. Naši konjanici su se prikrili iza jednog šumarka pored puta. Litunov je naredio komandantu artiljerijskog diviziona da otvori vatru na neprijatelja, a komandantima brigada — da razviju pukove i iz pokreta izvrše juriš na belopoljake.

Uspešnim pogotkom prevrnut je čelni kamion i time zaustavljena cela kolona. Tada su naši artiljeri brzom paljbom počeli da gađaju dobro vidljivi cilj. Iz šume su iskočile tačanke i mitraljezi otvorili vatru. Trpeći gubitke, neprijateljska pešadija počela je da se iskrcava iz kamiona. I tada se lavina 1. brigade sa uzvicima „ura“ stuhnila na neprijatelja.

Ipak su pristigle jedinice neprijatelja uspele da se razviju za borbu. Naša konjička brigada, dočekana jakom vatrom, morala se povući prema šumi.

Uskoro su belopoljaci prešli u protivnapad. Rezultat borbe je odlučila 2. brigada Tjulenjeva, koja je zaobišla neprijatelja i napala ga u bok.

Pod zaštitom mitraljeske vatre neprijateljska pešadija hitno se ukrcala u preostale kamione. 4. divizija je krenula u gonjenje.

Na reci Gorinj, kod Gošće, ona je sustigla belopoljake. Pritisnuti uz reku, pod jakom artiljerijskom, mitraljeskom i puščanom vatrom oni su ipak uspeli da se prebace preko mosta, koji su odmah digli u vazduh.

Tako je borba u susretu uspešno završena. Jedinice 4. divizije su zauzele sva sela na istočnoj obali Gorinje, od Tučina do Gošće, i izvršile svoj zadatak.

Zarobljeni u ovoj borbi izjavili su da su protiv naših brigada dejstvovala dva puka 3. divizije legionara. Oni su, zajedno sa 6. pešadijskom divizijom, bili dužni da nas na-

padnu u rejonu Korec. Da bi se postiglo iznenađenje, pešadiju su ukrcali u kamione.

Zarobljeni oficir bio je ljut zbog neaktivnosti svoje izviđačke službe, koja nije otkrila dolazak naših jedinica i za njega neshvatljivog pasivnog držanja 6. pešadijske divizije. Prema njegovim rečima, njoj je bilo naređeno da napadne u bok i pozadinu Konjičke armije. Ja sam obratio pažnju na ovaj podatak i naredio Litunovu da pojača izviđanje prema severu i severoistoku.

U štabu smo, prirodno, sa naročitom pažnjom pratili razvoj događaja na frontu udarne grupe. Posle podne 6, 11. i 14. konjička divizija su izašle na reku Gorinj na odseku Černjahuv—Mogiljani—Voloskovci—Krivin, ali nisu mogle zauzeti prelaze. Konjica koja je sjahala i pešadija, uz podršku velikog broja mitraljeza i artiljerije, pružale su ogorčen otpor. Naročito žestoka borba vođena je za železnički most kod sela Brodov.

Tek uveče, koristeći šumu, koja se spuštala do same reke kod Černjahuva, 2. brigada 6. divizije neopaženo se privukla položajima poljskih konjanika na istočnoj obali i odbacila ih iznenadnim jurišem. Na njihovim leđima konarmejci su prešli reku i izašli kod sela Oženin. Izlaskom na železničku prugu brigada je presekla put za povlačenje poljskog oklopnog voza iz Brodova u Rovno.

6. konjička divizija trebalo je da odlučno iskoristi uspeh 2. brigade, ali ona to nije učinila. Neprijatelj je dovukao tri nova puka, sa tri strane izvršio protivnapad na Apanasenka i prinudio ga da se povuče na istočnu obalu.

Ni 11. divizija nije uspela da pređe Gorinj. Samo je 14. konjička, koja je nastupala južnije, uspela da uveče slomi otpor Poljaka i da gazom forsira reku na sektoru Solovje—Netišin.

Iz 45. divizije stizali su jedan za drugim zabrinjavači izveštaji. Sve do podne ona je zajedno sa konjičkom brigadom Kotovskog uspešno napredovala prema zapadu. Zatim je u rejonu Gubče konjička brigada Kotovskog, sa pridodatim 400. pešadijskim pukom naletela na kolonu neprijatelja, koja je dolazila iz Starokonstantinova. Izne-

nadan konjički juriš zbunio je belopoljake i naterao ih na povlačenje. Uskoro su im stigla pojačanja i pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja Jakirove jedinice su počele da se povlače. Uveče je divizija napustila čak i varošicu Gricev, koju je zauzela u prethodnim borbama.

Zarobljenici su izjavili da je 18. pešadijska divizija bila prebačena železnicom iz Letičeva u Starokonstantinov sa zadatkom da zauzme Izjaslav i Slavutu. Nama je bilo jasno: prebacivanjem snaga iz sastava 6. poljske armije na naš pravac, neprijatelj želi da oteža ili sasvim onemogući operaciju za zauzimanje Rovna, koju smo započeli. Morali smo da preduzmemos mere za likvidaciju ove opasnosti. Odlučili smo da, ne remeteći grupisanje snaga, koje su nastupale na Rovno, u pomoć Jakiru bacimo svoju rezervu — Samostalni konjički puk i rezervnu konjičku brigadu, formiravši od njih grupu pod komandom Osadčija.

3.

Idućeg dana nastupanje na Rovno se nastavilo.

Prethodnica 4. divizije je preko mosta, koji je bio popravljen u toku noći, a delimično i gazom forsira Gorinj i u zoru zauzela manji mostobran. Neprijatelj je bezuspešno preduzimao nekoliko protivnapada. Konarmejci nisu odstupili ni koraka.

Jak pritisak izdržali su eskadroni 19. konjičkog puka, koji se, kao i mnoge druge jedinice armije, mogao nazvati internacionalnim. U njemu su se rame uz rame borili Rus i Ukrajinac, Čeh i Poljak. U borbi je bio teško ranjen kinez Li Fu Čin. Izlažući svoj život opasnosti borac Leontij Drožin izneo je pod jakom vatrom druga na sigurno mesto, previo i odneo do sanitetske dvokolice. Uzajamna pomoć i poverenje između drugova po oružju dozvolili su konarmejcima da i ovoga puta izdrže pritisak neprijatelja i da odbrane mostobran. A u deset časova glavnina 4. divizije je zauzela sve prelaze na odseku Gošča—Tučin.

U svitanje 11. divizija je posle kratke artiljerijske pripreme napala neprijatelja iz rejona Veljbovka. Lomeći otpor neprijatelja, brigade su, na čelu sa Morozovom i Ozolinom, prelazile reku gazom i plivajući. One su odbacile pešadijski puk neprijatelja i produžile prema Ostrogu.

Na severoistočnoj ivici grada naišle su na jaku vatu. Jedinice su nastavile napad u pešačkom stroju. Pomoćnik komandanta 63. puka Vladimir Atamanov je prvi jurnuo napred i povukao za sobom borce. Njega nije zaustavilo ni ranjavanje u nogu. Atamanov je ostao u borbi do kraja. Pored njega se hrabro borio vodnik drugog eskadrona Visilij Vasiljev. Držeći na grudima ranjenu desnu ruku, on je sa sabljom u levoj ruci jurišao ispred boraca na rovove neprijatelja.

Smelim obilaznim manevrom, uz sadejstvo 14. divizije, brigade Morozova su najpre okružile a zatim i zauzele Ostrog. 6. divizija je u to vreme već uspešno forsirala Gorinj severnije od Mogiljana i potiskivala neprijatelja prema zapadu.

Do noći je udarna grupa armija napredovala 10—12 km prema zapadu od Gorinja u pravcu železničkog čvora Zdolbunova.

Neprijatelj je izgubio nadu da će zadržati položaje na reci i, bojeći se okruženja, povukao se na liniju Zdolbuhov—Tajkuri—Kolodenka—Gorodišće.

Po podne smo ja i Vorošilov stigli u Korec, gde se bio smestio štab armije. Zotov nas je dočekao sa neprijatnom vešću. Izvidnice eskadrona za vezu otkrile su dve velike kolone neprijateljske pešadije. One su se kretale od severozapada prema nama i već se nalazile na 15 km od nas. Još bliže, u selu Rečka, zarobljena su dva vojnika. Oni su pripadali izviđačkoj grupi 6. pešadijske divizije i imali zadatak da provere ima li u varošici Korec jedinica Konjičke armije.

I u ovom slučaju zamisao poljske komande bila je potpuno jasna. Sad je ona težila da prema desnom krilu armije isturi 6. pešadijsku diviziju i time onemogući naše napredovanje. Ali to je bio zakasneli manevar. Probojem

neprijateljskog fronta na reci Gorinj i zauzimanjem grada Ostroga, naša udarna grupa je otvorila sebi put za Rovno, pa čak izašla i sama na bok 2. poljske armije.

Zato smo odlučili da nastavimo nastupanje i sutradan zauzmemmo Rovno. Borbu sa pristižućim neprijateljem povorio sam Litunovu. On je bio dužan da jednu brigadu ostavi u rejonu Gošće radi držanja zauzetih prelaza, a dve druge da okrene na severoistok protiv 6. poljske divizije.

Sustradan u zoru ja i Vorošilov smo otišli u 11. diviziju. Ona je držala položaj u centru. Nalazeći se kod nje mogli smo da operativno rukovodimo nastupanjem svih divizija.

Štab Morozova, koji je bio smešten u malom seocetu Grozov, ličio je na pčelinjak, iako je bilo još sasvim rano. Po kući su trčali kuriri i štabni oficiri, a s vremena na vreme začuo bi se i glas neumornog komandanta divizije.

U 6. časova jedinice su prešle u nastupanje. 14. divizija, koja je dejstvovala desno od 11, krenula je prema severu, ka Tajkurima, a 6. je nanosila udar južnije, obilazeći Zdolbunov i Rovno. Mi smo sa prethodnicom Morozova odjahali prema Zdolbunovu.

Na prilazu Tajkurima 14. divizija je napala poljsku konjicu. Udar je bio iznenadan i neprijatelj se povukao u neredu.

Divizija je zauzela selo i pošla prema Kolodenki, ali je bila zaustavljena artiljerijskom i mitraljeskom vatrom. Nekoliko juriša ostali su bez rezultata. Neprijatelj se učvrstio u rovovima i pružao jak otpor, a ponekad prelazio i u protivnapad. U jednom takvom protivnapadu zamalo nije bio zarobljen komandant 80. konjičkog puka Golubovski. Njega je prignječio ubijeni konj. Neprijatelj se već približio na svega sto metara, kad je neki borac pomogao Golubovskom da se izvuče ispod mrtvog konja.

Žestoka borba se rasplamsala i na frontu 11. divizije. Oko deset časova njena čelna brigada je izbacila iz sela Zdolbica neprijateljsku pešadiju i, goneći je, zauzela vašicu Zdolbunov. Neprijateljski otpor se postepeno po-

jačavao. Dalje napredovanje je zaustavljeno, a na nekim mestima naši su morali i da se povuku.

Sa uzvišice jugozapadno od Zdolbunova, gde se nalazilo komandno mesto Morozova, pregled je bio dobar. Južnije od Zdolbunova, u oblacima prašine, u beskrajnom nizu kretale su prema severu kolone 6. divizije. Jedino se pravac 14. konjičke nije mogao osmatrati. Njega su zaklanjali šumski masivi, koji su se pružali prema severoistoku. Otuda su se čuli potmuli odjeci artiljerijske kanonade.

Sunce je već zalazilo, a borba nije malaksavala. I od jednom vatra je naglo prestala. Tek kad sam pogledao prema Rovnu shvatio sam u čemu je stvar.

Sa severne strane, drumom prema Zdolbunovu, obavijeni oblacima prašine, kretali su se šest neprijateljskih tenkova u pratnji pešadije. A pored njih železničkim kolosekom išla su tri oklopna voza. Tenkovi su ostavili jak utisak. Tu, na poljskom frontu, konarmejci su ih videli prvi put.

Naredio sam Morozovu da otvori artiljerijsku vatru na tenkove i oklopne vozove i da rezervnu brigadu pripremi za protivnapad. A komandantu divizije Timošenku uputio sam naredbu da udari u bok neprijatelja koji je napadao 11. diviziju.

Dok sam je upućivao kurira Timošenku Morozov je pozvao komandanta konjičkog artiljerijskog diviziona. Dotrčao je zadihani, suncem opaljeni i čvrsto građeni artiljerac, kicoški udario potpeticama i stao mirno pred komandanta divizije.

— Evo šta — rekao mu je Fjodor Maksimovič — počinite Revolucionarnom vojnom savetu kako umete da gađate. Drugim, rečima, tenkove i oklopne vozove treba zaustaviti!

Artiljerac strmoglavce potrča niz padinu. I uskoro, između železničke pruge i druma pojaviše se artiljeri. Jedan top izvukoše na sam nasip.

Kad je neprijatelj prišao sasvim blizu, pomoćnik komandira voda Lukjanov prvi opali po čelnom oklopnom

vozu. Granata je udarila u lokomotivu i kotao je eksplodirao. A u tom momentu vodnik iz 2. baterije pogodi tenk. Iz njega je pokuljao dim. Ostali tenkovi se vratise. Uskoro su krenuli natrag i oklopni vozovi, vukući za sobom oštećeni voz.

Morozov je likovao ponoseći se svojim potčinjenima.

— Junačine su ove vaše tobdžije — pohvalio sam. A sad, Fjodore Maksimoviču, udarite svojom rezervom u bok poljske pešadije koja se povlači.

Od tog momenta nastupio je preokret. 11. konjička je razbila neprijatelja i počela se približavati Rovnu sa južne strane.

Uveče je i 6. divizija zaobišla Rovno. U rejonu Bojarka—Obarov, 4—6 km od grada ona je presekla drum za Luck.

Parhomenkove jedinice takođe su slomile otpor neprijatelja. Konarmejci su se ustremili prema severu i obuhvativši grad sa severoistoka presekli drum za Rovno.

Jedinice 2. poljske armije povukle su se u predgrađa Rovna. 3. divizija legionara je zauzela položaje na severnoj i severoistočnoj ivici grada, a konjica i neki pešadijski delovi utvrstile su se u južnom i jugozapadnim predgradima — Basovom Kutu i Volji.

Neprijatelj je pripremio za odbranu kuće, razne zgrade, ulice i trgove. On se hvatao za svaki položaj koji je iole bio podesan za borbu. Ali poluobruč oko Rovna neumoljivo je stezao. 6. konjička se već nalazila na dva kilometra zapadno od grada. Brigade 11. i 14. divizije vodile su borbu na južnoj i severoistočnoj ivici grada.

Počeo je da pada mrak i iz udolina je dolazila hladovina. Znao sam da su borci umorni, ali ako bismo propustili noć, ako bismo dali neprijatelju mogućnost da predahne, on bi se učvrstio. A da bismo ga savladali sutradan, trebaće nam novi i veliki napor. Zato su divizije dobine naređenje da nastave napad do punog oslobođenja Rovna.

I pored jakog otpora, neprijatelj nije mogao da odoli. Prišli su njegovi redovi i sručili se prema severu, kroz jedini izlaz iz napola opkoljenog grada.

U 23 časa Konjička armija je zauzela grad. Preko hiljadu vojnika i oficira su se predali. Mi smo dobili bogat plen — čitavu železničku kompoziciju sa ratnim materijalom, 2 oklopna voza, 2 tenka, radio stanicu, mnogo komora i 1.500 konja.

Dok je udarna grupa napadala Rovno, 4. konjička sigurno je štitila pozadinu armije.

Stanje se poboljšalo i na našem levom krilu. 45. streljačka divizija prešla je u nastupanje severoistočnije od varošice Gricev, čim je pristigla konjička grupa Osadčija. Neprijatelj je u početku pružao otpor. Ali kad je Samostalni konjički puk Gorjačeva jurnuo sa isukanim sabljama, neprijatelj je napustio položaje i povukao se ka Gricevu. Opkoljen u ravnici, znatan deo pešadije se predao našim konjanicima.

U Gricevu je došlo do neverovatne panike. Jedinice neprijatelja, koje su uspele da se povuku, preplavile su ulice gurajući se među sobom i sprečavajući kretanje nagonilanih komora.

Zahvaljujući odlučnim dejstvima 45. streljačke divizije i konjičke grupe Osadčija, 18. pešadijska divizija neprijatelja nije uspela da napadne glavninu Konjičke armije.

Kasno noću Revolucionarni vojni savet i štab smetili su se u hotel „Versaj“. Nismo mogli da radimo. San nas je obarao za samim stolom. Ali čim je granulo sunce, Kliment Jefremovič već je bio na nogama. Kad sam ustao pročitao mi je pripremljen tekst telegrama Lenjinu i Kaljinju. „Grad Rovno“, pisalo je u depeši, „4. jula u 23 časa zauzele su slavne jedinice 1. konjičke armije. Neprijatelj je pod udarcima naših jedinica u panici odstupio u severnom i zapadnom pravcu i ostavio mnogo mrtvih i zarobljenih, kao i velike trofeje. Njegova visost pan Pilsudski može biti siguran da će njegova podla avantura biti žestoko razbijena sabljama crvenih boraca 1. konjičke armije.“⁴⁹

⁴⁹ CGASA, f. 245, op. 1, d. 25, l. 14.

4.

Naš Zapadni front je počeo nastupanje 4. jula. Pod njegovim snažnim udarcima u Belorusiji, vojska interventna pokuljala je prema zapadu. Crvena armija napredovala je na celom poljsko-sovjetskom frontu.

Izlaskom u rejon Rovna, 1. konjička se još više odvojila od susednih armija. Krajem dana 5. jula, 12. armija je vodila borbu na reci Ubort. Njena levokrilna 44. streljačka divizija zauzela je Ljudvipolj, na 90 km severoistočno od Rovna. Jedinice 14. armije su izašle na liniju Terešpolj—Novokonstantinov. Tu je najuspešnije delovala 8. konjička divizija Primakova, koja je u toku noći 3/4 jula probila neprijateljski front. Ona je čak zauzela Proskurov, gde je bilo sedište štaba 6. poljske armije. Iako se štab spasao, „červoni kozaci“ stvorili su veliki nered na frontu i u pozadini neprijatelja. To je bio dobar početak, ali kasnije, bez podrške drugih jedinica i napadana sa sviju strana, divizija Primakova je bila prinuđena da se povuče.

Naši otkriveni bokovi i dalje su bili ugroženi. Na severu, na nekih 20 km, nadnela se 2. poljska armija. Ona nije imala nameru da ide u močvarne šume, nego da udari na Rovno. Zarobljeni načelnik veze 3. divizije legionara izjavio je da je kod Rovna stigla 6. pešadijska divizija, a treba da dođe još i 1. divizija legionara iz sastava 3. armije. Sa jugoistoka u rejon Rovna kretala je 18. pešadijska divizija 6. armije.

U celini, naša situacija je bila komplikovana i puna opasnosti. Ne dobivši od fronta naredne zadatke, Revolucionarni vojni savet Konjičke armije odlučio je da raspolredi jedinice oko Rovna, i da se one utvrde. Samo 45. streljačka divizija i konjička grupa Osadčija produžile su da sadejstvuju 14. armiji u razbijanju starokonstantinovske grupacije neprijatelja.

Najzad, u podne 6. jula, stigla je direktiva komandanta fronta. „Da bi se pripremilo daljnje nastupanje“, bilo je rečeno u njoj, „naređujem Konjičkoj armiji da

svojim izviđačkim jedinicama zauzme prelaze na rekama Stir i Ikva u rejonu Luck, Torgovica, Dubno. Levo krilo armije da nastavi sa izvršenjem postavljenog borbenog zadataka. Radi sadejstva 12. armiji na konjičku diviziju pravcem Berezno—Kostopolj. Glavninu raspoređiti u rejonu Rovna, preduzimajući sve mere obezbeđenja i imajući u vidu dalje nastupanje najkasnije 11. jula opštim pravcem Luck—Vladimir Volinski—Grubešov".⁵⁰

Na taj način, prema direktivi armiji je pre početka operacije omogućen kao mali predah. Međutim, zadaci koje je dobila, praktično su to onemogućavali. Najviše nas je čudilo zašto rukovodstvo Jugozapadnog fronta ponovo usitnjava naše snage. Sa 14. armijom i onako su dejstvovale 45. streljačka divizija i grupa Osadčiji. Sad nam je dat zadatak da zauzmemo prelaze na rekama Ikva i Stir u određenoj zoni širine 50—60 km što je praktično bilo izvodljivo jedino krupnim odredima. Sem toga, jednu konjičku diviziju trebalo je uputiti prema gradu Kostopolj u pomoć 12. armiji. Sve nas je to, naravno, slabilo u strateški najvažnijem rejonu Rovna.

Ali direktiva se morala izvršiti. Istog dana jedan puk 6. konjičke divizije krenuo je preko reke Stuble da bi zauzeo rejon Radohovka—Podgorce. 11. konjička divizija dobila je zadatak da izjutra 7. jula napadne grad Dubno i da ga zauzme. Zatim jednu brigadu da pošalje preko reke Ikve da zauzme rejon Zabrame—Podborce. 4. divizija se usmeravala prema severoistoku da bi pomogla 12. armiju pri zauzimanju Kostopolja. Parhomenkove jedinice trebalo je privući kod Rovna.

Dok je trajalo pregrupisavanje situacija na frontu Konjičke armije počela je naglo da se pogoršava.

7. jula, 4. konjičku diviziju je napala 1. divizija legionara, koja se ranije borila protiv naše 12. armije. Beleopoljaci su udarili na 1. brigadu, koja je držala položaje severnije od Tučina. Pritisak neprijatelja se pojačavao svakog časa, pa je i komandant divizije Litunov bio priuđen da prebací i 2. brigadu kod Tučina.

⁵⁰ CGASA, f. 102, op. 1, d. 3, l. 108.

Oko podne borba je dostigla kulminaciju. Odlično naoružane nadmoćne snage legionara potisle su naše brigade i počele da ih obuhvataju sa istoka. Da bi sprečio proboj neprijatelja, Revolucionarni vojni savet je odobrio Litunovu da ubaci u borbu i 3. brigadu, koju će na položaju u rejonu Žitin—Zaborolj zameniti brigada 6. konjičke divizije.

Uskoro je veza sa Litunovom bila prekinuta, i mi smo celu noć brinuli šta je sa divizijom. U slučaju da neprijatelj uspe da je potisne, njemu bi se otvorio put za Rovno sa istoka, u pozadinu Konjičke armije.

Istina, 4. konjička divizija predstavljala je jedinicu visokih borbenih kvaliteta. Nju nije bilo tako lako naterati na povlačenje. Ali i neprijatelj je jak i iskusan. I koliko ga ima protiv Litunova? Dobro je ako je to samo 1. divizija legionara. A šta, ako je poljska komanda, koristeći zaostajanje 12. armije, bacila na naše desno krilo i druge snage?

Mučen teškim sumnjama, nisam imao mira. Najzad, nisam mogao više da izdržim i rešio sam da idem u 4. diviziju. U to vreme stigao je izveštaj od Morozova da je njegova brigada zauzela Dubno, a 66. puk izašao na prelaze preko reke Ikve. Relativno dobro bilo je i kod Timošenka i Parhomenka.

U početku, kad smo ja i Vorošilov dojahali u Tučin, pomislili smo da je štab Litunova odatle otišao. U selu je bilo isuviše mirno. Ali borac, koga smo sreli, objasni nam da je štab divizije tu i pokaza put prema njemu.

Pored kuće, u kojoj se smestio štab, sedela su na zemlji četvorica zarobljenika. Pored njih je stajao krupan kozak i miroljubivo razgovarao s njima. On je sa uživanjem pušio cigaretu, kojom su ga izgleda počastili zarobljenici.

— Ko su ovi? — upitao sam, zaustavljući konja.

— Zalutali, druže Buđoni, — objasni borac, dajući zarobljenicima znak da ustanu.

— Kako „zalutali“? — ne shvativši ponovo sam pitanje.

→ Tačno tako. Njih smo tu u šumarcima u toku noći mnogo pohvatali. A ove sam ja usvojio. Sami su došli kod mene, kad sam se kupao. Odmah nisu znali ko sam, jer sam bio kao od majke rođen. Pitaju: „Naši?“ „Kako da ne“, — odgovorim, a mašim se za karabin i komandujem: „Odloži oružje!“ Bacili su ga. Momci su dobri, lukavo se nasmeši borac. — Nisu pobegli ni kad sam čakšire navlačio.

Mi prskosmo u smeh. Poljaci se takođe nasmešiše.

— Dobro, a o čemu ste to raspravljali? — upita Vorošilov borca.

— Pa eto, kažem ja njima — zašto lutate pojedinačno? Pređite kod nas svi odjednom — i ratu je kraj. Oni sve razumeju dobro i prešli bi, ali im ne daju oficiri.

— On vas pametno savetuje — obrati se Vorošilov zarobljenicima. — Poljska buržoazija vodi zločinački rat protiv ruskog radnog naroda. Vama rat nije potreban. Vi ste isto tako radni ljudi kao i ovaj čovek — pokaza Vorošilov na borca.

Poljaci su slušali čuteći i odobravali klimajući glavom. Zatim počeše svi istovremeno da govore, nekom kombinacijom poljsko-ruskog jezika.

Naš razgovor prekide dolazak Litunova i Berlova. Prašnjavi, sa očima crvenim od nespavanja, oni se umorno svališe sa zapenušanih konja. Čim smo ušli u štab, ja napadoh komandanta divizije:

— Zašto ne preduzimate mere za uspostavljanje veze sa nama? Ili smo možda mi dužni da tražimo svaku diviziju?

— Pa zar nema veze? — Začudi se Litunov. — Ja i Vasilij Ivanovič od jutros obilazimo pukove i ništa o tome nismo znali.

— Onda je to dužnost vašeg načelnika štaba — primetio sam, još uvek ljut. — Pa dobro, referišite šta se događa kod vas.

— Sve je u redu, Semjone Mihajloviču.

Litunov je izneo kako je popodne, kad je stigla brigada Čebotareva, divizija odbila žestoki napad neprijata.

telja i sama prešla u protivnapad. 1. divizija legionara povlači se desnom obalom Gorinja prema Aleksandriji.

— A sad sam naredio brigadama da gone neprijatelja — završi komandant divizije.

Ja sam se saglasio sa njegovom odlukom. Jedino sam naredio da se uspostavi veza sa 44. streljačkom divizijom 12. armije i da joj se pomogne u zauzimanju Kostopolja.

Dok smo se nalazili u 4. diviziji uspostavljena je veza sa Rovnom. Odmah se javio Zotov. Vesti koje je on saopštio naterale su nas da požurimo natrag.

18. poljska pešadijska divizija zauzela je grad Ostrog i time neposredno ugrozila našu pozadinu i levi bok.

Ali to još nije bilo sve. Možda nas je još više zabrinula vest da jedinice 2. poljske armije u Aleksandriji grade prelaze preko reke Goranj i polažu patos preko železničkog mosta. To je značilo da se neprijatelj spremi za napad na Rovno sa severne strane. A mi smo tamo imali svega dve brigade 6. divizije.

Tek što smo se spremili da napustimo Tučin, kad se sručila veoma jaka kiša sa gradom. Toliko je grmelo da je izgledalo da se nebo cepa. Male i trošne seoske kućice, kao da su čučnule od straha pred takvom prirodnom silom i drhtale su svim svojim prozorima. Ali nepogoda je prestala isto tako neočikavno kao što je i počela. Vetar je rasterao oblake i mi smo odmah krenuli.

Posle kiše put je bio loš i u Rovno smo stigli tek kasno u noć. Uto je stigla nova direktiva Revolucionarnog vojnog saveta Jugozapadnog fronta. Zahtevali su da brzim udarom naših levokrilnih jedinica zauzmemo rejon Kuljčini—Bazalija, uspostavimo vezu sa 8. konjičkom divizijom 14. armije, koja je upućena da zauzme rejon Bazalija—Kupelj, i zajedno sa njom da zarobimo neprijatelja u Starokonstantinovu.

I opet je bilo neshvatljivo zašto rukovodstvo Fronta još više usitnjava snage Konjičke armije i faktički prenosi naše napore na jug, slabeći time odbranu rejona Rovna.

Dajući zadatak divizijama za 8. juli, mi smo težili da izvršimo zahteve direktive, a ipak da ne zapostavimo odbranu Rovna. U borbama za njega trebalo je razbiti 2. poljsku armiju, zajedno sa 1. divizijom legionara i 18. pešadijskom divizijom, koje su joj poslate u pomoć. Zato je Litunov bio dužan da svestrano potpomaže 44. streljačku diviziju 12. armije u njenom napredovanju prema Kostopolju, a istovremeno da sa jugoistoka napada aleksandrijsku grupu neprijatelja. Timošenko je morao delom snaga da drži svoj rejon, ne dopuštajući proboj neprijatelja iz pravca Lucka. Dve njegove brigade dobole su zadatka da osiguravaju Rovno sa severa i budu spremne da odbace preko Gorinja jedinice 2. poljske armije, koje su prodirale prema drumu za Luck. Morozov i Parhomenko morali su susretnim udarom iz pravca Dubna prema istoku i iz rejona Ostroga prema zapadu, da razbiju ili zarobe 18. poljsku pešadijsku diviziju. 45. streljačkoj diviziji i konjičkoj grupi Osadčija ostao je raniji zadatak — pomoći 14. armiji u okružavanju i razbijanju starokonstantinovske grupe neprijatelja.

Sutradan ujutro stigao je Timošenko. Izgledao je jako umoran, oslabeo i mršav. Teške, neprekidne borbe bez sna i odmora, iscrple su čak i takve divove.

— Šta ima novo — pitam ga. — Kako se osećaju sini novi revolucije? — tako je borce 6. divizije iz milošte nazivao komandant brigade Apanasenko.

— Na severu se situacija usijava. Uprkos vatri naše artiljerije oko jedne divizije neprijatelja iz rejona Aleksandrije forsira Gorinj.

Ja sam pogledao na kartu.

— A kakva je situacija kod Klevanja?

— Tamo je za sada mirno.

— Onda ćemo ovako da postupimo. Kod Klevanja ostavite jedan puk. Glavne snage prebacite prema Španovu i Begenju. Tu napadnite jedinice neprijatelja koje su prešle reku. Pomoći će vam 4. divizija.

Odmah smo i poslali Litunovu naređenje da uspostavi čvrstu vezu sa Timošenkom i požuri sa nastupanjem

prema Aleksandriji. Udarom njegovih brigada u bok aleksandrijske grupacije poljske vojske nameravali smo da onemogućimo ili bar usporimo njihov prelazak preko reke i nastupanje.

Ceo dan je 6. divizija vodila krvavu borbu na 10—15 km severno od Rovna. Smelim protivnapadima u konjičkom stroju konarmejci su više puta odbacili neprijatelja, koji je prelazio u napad. Ipak belopoljaci su zadržali u svojim rukama prelaze preko Gorinja, pa čak i malo proširili mostobran.

Postalo je očigledno da jedna divizija protiv nadmoćnog neprijatelja neće dugo izdržati. Njoj je potrebna podrška i to što pre. Ali odakle? 11. i 14. konjička bile su daleko prema jugu i jugoistoku od Rovna, vezane borbom protiv 18. pešadijske divizije. Skinuti jednu od njih i prebaciti u Rovno značilo bi dovesti armiju u opasnost od udara sa juga, a naše komore i pokretne bolnice bile su smeštene južno od grada.

Jedina mogućnost je bila — krenuti 4. diviziju u pomoć Timošenku. Prema Rovnu smo uputili brigadu Čebotareva. Ostale su produžile izvršavanje ranijeg zadatka — napad na Aleksandriju.

Ujutru 9. jula ja i Vorošilov smo pošli u 6. diviziju. Štab armije se premeštao južnije, u Zdolbunovo, a u Rovnu je ostala samo operativna grupa.

Stigli smo u Španov, gde se nalazilo Timošenkovo komandno mesto. Tamo je sve u pokretu. Jedinice tek što su odbile jedan od juriša neprijatelja.

Komandant divizije je raportirao da ga napadaju pukovi 3. divizije legionara i 6. pešadijske. Naročito jako pritiskuju belopoljaci duž železničke pruge Aleksandrija—Rovno, gde se brani brigada Kolesova. Jedan je puk sjahao i utvrdio se u Španovu i na železničkoj pruzi. Drugi puk u konjičkom stroju sklonio se u šumu nešto severoistočnije, spremam za protivnapad. 2. brigada je držala drum Hocin—Rovno i varošicu Grudek, severozapadno od grada.

Nakon jednog časa neprijatelj je opet počeo napad. Gusti stroj pešadije, uz podršku vatre artiljerije i oklopног voza, krenuo je na 3. brigadu. Konarmejci su ih puстили bliže i dočekali plotunom. Odmah su zaštktali i mitraljezi. Grunula je naša artiljerija. Sa nasipa se začula eksplozija i oklopnji voz je stao. To su naši mineri još sinoć minirali prugu. Veći deo pešadije neprijatelja odmah je zaledao. Samo su pojedine grupice još napredovale.

Ali iz šume, prema kojoj su oni hitali, izleteo je naš konjički puk. Od iznenadenja belopoljaci su se skamenili a zatim počeli da bezglavo beže, gonjeni od naših konjaničkih. I oni koji su ležali u streljačkom stroju počeli su da se povlače.

Situacija se ovde donekle poboljšala. Ali severnije, kod Žitina, kroz dogled smo primetili kolone neprijatelja u pokretu. Ovamo je trebalo da dođe 3. brigada Litunova, upućena u pomoć 6. diviziji, ali nje još nije bilo.

Čudnovato. Zašto ona ne stiže? Bez njene podrške Timošenkove jedinice neće izdržati. Ja i Vorošilov smo rešili da se pomerimo malo više prema severu. Kroz nekoliko minuta stigli smo do naše omiljene uzvišice. Konje i kurire ostavili smo dole i na vis se popeli peške. Sa razvalina zgrade koju je srušila artiljerija odlično se video. I položaji 6. divizije i sav teren ka severoistoku sve do naseljenih mesta Zaborolja i Kustina videli su se kao na dlanu.

Na ivici Španova eksplodirale su granate. Dalje prema severu, oko šume, pored železničke pruge kretale su se krupne mase poljske pešadije i video dim iz lokomotive oklopnog voza. Artiljerijska vatra se čula i sa severoistoka, od Aleksandrije. Izgleda tamo su napadale jedinice 4. konjičke divizije.

Najzad se i u Velikom Žitinu pojavila konjica. U selo je ušla brigada Čebotareva, koju smo tako nestrpljivo očekivali. Odmah nam je lagnulo. Sad više ne treba da brinemo za Timošenkova desni bok.

Ali šta je to? Ispred nas, iz doline, odjednom iskrnsnu jedinica poljske pešadije i rasu se po polju.

Pozvao sam adžutanta Zelenskog.

— Vidiš li Poljake? — pokazah mu polje pred nama. Pošalji kurira Čebovarevu u Žitin. Neka odmah napadaju.

Adžutant nije stigao do konja, kad je iz Žitina kasom izletela konjica, u pokretu se prestrojila i jurnula na neprijatelja. To je bio 24. konjički puk. Lako smo poznali donske kozake. Međutim, iznenadilo nas je da je ispred njih na jedno trideset metara galopirao Alekса Dundić. Pre pola meseca on je bio postavljen za zamenika komandanta 36. puka 6. divizije. A kako se obreо u 24. puku — za mene je i danas zagonetno. Možda je došao da uhvati vezu sa brigadom Čebovareva?

Kako bilo da bilo, ali mi smo gledali Aleksu Dundića sasvim izbliza. Visok zlatast galoper, sablja koja je svetlučala na suncu, crna čerkeska, kicoški zabačena na potiljak kubanka i kapuljača, koja je lepršala na vetrū, — sve je to stvaralo sliku junaka iz bajke. Po svojoj neukrotivoj hrabrosti i po ratnim podvizima to je zaista bio legendarni heroj. I sad, kao soko pušten na slobodu, leteo je on u susret podvigу. No, zna li iko šta mu spremila sudbina?

Trenutno sam preneo pogled sa puka, koji je jurišao, i obratio pažnju na eksploziju granate pored železničke pruge. I odjednom, kao bič, ošinu me uzbudeni glas Vorošilova:

— Dundić! . . .

Naglo sam se okrenuo i stigao samo da vidim kako je Alekса raširio ruke i kao kamen pao sa konja. Tako padaju samo mrtvi!

— Eno, ona dva bandita ubiše našeg Dundića — pokaza Kliment Jefremovič na dvojicu vojnika koji su bežali prema grmlju. — Oni su pucali na njega. — Uzbuden, Vorošilov je dohvatio svoj karabin i počeo da šalje hitac za hicem u pravcu belopoljaka, koji su krivudajući bežali poljem.

Bio sam potresen ništa manje od Klementa Jefremoviča. Kao da mi je nešto puklo u grudima. Ogorčen izvukao sam mauzer i ispalio nekoliko metaka, zaboravivši da je neprijatelj daleko i da ga moja zrna ne mogu dostići.

Dotrčao je Zelenski i povukao nas dole sa uzvišice, gde su u zaklonu stajali naši konji.

— Pa vas gađaju — rekao je on prekorno pružajući ruku prema železničkom nasipu, preko kojega su se prebacivali poljski vojnici.

Zaista, ogorčeni pogibijom Dundića nismo ni primetili da su se neprijateljski vojnici primakli sasvim blizu.

Silazeći sa uzvišice ja sam primetio da juriš 24. puka nije uspeo. Manja jedinica neprijatelja ispred naše uzvišice bila je pregažena i uništена, ali je vatra poljskih mitraljeza prinudila konarmejce da se povuku. U polju je ostao jedino usamljeni Dundićev konj. Stajao je pored ubijenog gospodara i čupkao travu.

A u rejonu Španova plamtelu je žestoka borba. Neprijatelj je uporno napadao 6. diviziju. Trebalo je žuriti tamo. Pred polazak uputili smo naređenje Litunovu da uspostavi neposrednu vezu sa 6. divizijom na odseku Žitin—Španov i da ne dozvoli neprijatelju da se probije na spoju.

Kad smo se vratili na Timošenkovo komandno mesto, bilo nam je jasno da, 2. i 3. brigada 6. divizije, iako potpuno iznurene, još nekako i mogu da drže Španov i železničku prugu, ali da sa severozapadne strane nemamo čime da branimo Rovno. Knigina 1. brigada nije mogla da izdrži pritisak nadmoćnog neprijatelja, koji je gotovo i ne razvijajući se, direktno marševskim kolonama, svojom masom pritiskao proređeni stroj konjanika. A rezervi nismo imali.

Dok smo mi razmatrali situaciju iz železničkog useka pojavili se oklopni voz i otvorili vatru na selo.

— Pa što vi artiljeri dozvoljavate toliku drskost?! — prekorio sam komandanta artiljerije armije Kulika. Isturajte topove napred i udrite neposrednim gađanjem.

Kulik je požurio da pomogne artiljercima da dovuču top do nasipa.

Uskoro se začuo jedan po drugi pucanj i oklopni voz osta bez dimnjaka... Šišteći i dimeći on se pomerio nazad, ali je i dalje gađao i granate su padale sve bliže

oko komandnog mesta. Jedna je eksplodirala sasvim pored nas. Kad se slegla prašina primetio sam kako Timošenko sa čuđenjem gleda svoju čizmu. Parče granate kao britvom odseklo je zadnji deo sare, srećom ne dotakavši nogu.

— Oho! — našali se komesar divizije Bahturov. — Za dimnjak oklopног voza moramo da plaćamo čizmama. Ajmo da idemo odavde, dok nisu podigli cenu.

Bilo je zaista vreme da odemo.

U drugoj polovini dana cela 6. divizija prikupila se u rejonu Omeljani—Obarov i odlučnim jurišem zauzela severozapadni deo Rovna. Rasplamsale su se ulične borbe. Borba se vodila za svaki blok kuća, za svaku zgradu. Neke kuće su više puta prelazile iz ruku u ruke. Do kasno u noć neprijatelja su napadali i pukovi 4. konjičke divizije. Ali ipak nisu uspeli da upadnu u grad.

Znajući da su konarnejci i njihovi konji do kraja umorni i iscrpljeni, naredio sam Timošenku i Litunovu da prekinu napad i povedu jedinice na odmor i da organizuju osmatranje neprijatelja.

5.

Zarobljenim neprijateljskim oklopnim vozom vratili smo se kasno noću u štab armije. Malo seoce Korostovo utočilo je u mraku i jedva smo pronašli kuću u kojoj se smestio Zotov. Njemu je baš tada iz Berdičeva došao Minin.

Načelnik štaba je referisao o dejstvima 11. i 14. konjičke divizije. One su u podne kod sela Obgov napale 18. poljsku pešadijsku diviziju, koja je kretala prema Dubnu. Posle uporne borbe, neprijatelj se povukao i otišao u pravcu Kremeneča.

Obradovali su nas uspesi 403. streljačkog puka 45. divizije i konjičke brigade Kotovskog. U rejonu Antonine oni su razbili jake snage neprijatelja i zarobili mnogo komora, izgleda, te iste 18. divizije.

Ipak, u celini, dan 9. juli nije bio uspešan. Naročito nam je bilo krivo što nismo uspeli da zadržimo Rovno. To je bila posledica usitnjavanja snaga.

6. konjička divizija je zanoćila na 5—6 km jugozapadno od Rovna, u rejonu Omeljani—Jasenevići, Četvrta je zauzela selo Veliki Žitin i Aleksandriju, Jedanaesta je držala Dubno, a brigade 14. divizije nalazile su se u rejonu Korostovke. Konačno 45. streljačka divizija i konjička grupa Osadčega zauzele grad Ostrog.

Mi smo prepostavljali da će se neprijateljske jedinice zadržati u Rovnu i odlučili da sutradan napadnemo grad i to iz raznih pravaca. Sem 4. i 6. divizije, u operaciji je morala da učestvuje i 14. Zato je Parhomenko dobio zadatak da, ne obazirući se na umor konja, u toku noći bez zaustavljanja ide ka Rovnu i u 12 časova zajedno sa 4. i 6. divizijom napadne neprijatelja sa juga.

Međutim, naše izviđanje je ujutro otkrilo da su krupne snage neprijatelja počele da se povlače drumom prema Lucku. Timošenkove jedinice odmah su ih napale i zarobile mnogo ljudi i komora. U toku dana, u sadejstvu sa 4. divizijom, one su zauzele grad.

Ratna zastava Konjičke armije opet se zalepršala nad Rovnom. Iako nismo uspeli da uništimo 2. poljsku armiju, a njena glavnina je uspela da se probije na zapad, prema Lucku, ovo je ipak bila velika pobeda. Sigurno držanje rejona Rovna otvaralo nam je put za Brest, stvaralo mogućnost da udarimo u bok i u pozadinu neprijateljske vojske u Belorusiji i doprinosilo uspehu armija Zapadnog fronta, koje su i dalje uspešno nastupale i 11. jula oslobodile Minsk.

O teškoćama poljske vojske, izazvanim našim prodom prema Rovnu najtačniji sud može da dâ onaj koji ih je iskusio. Zato će biti umesno da se ovde pozovem na sveđočanstvo poljskog vojnog istoričara Bernackog. Govoreći o operaciji Konjičke armije on priznaje da „forsiranjem Gorinja i zauzimanjem važnog čvora komunikacija (misli na Rovno — S. B.) ona je pocepala poljski front na prostoru od Aleksandrije do Izjaslava, i svojim udarom na-

vela komandu poljskog fronta na misao da se ovaj proboj ne može likvidirati i da je neizbežno povlačenje poljskih armija Ukrajinskog fronta za 100 km prema zapadu. Put za Luck i Kovelj, kao i u bok i pozadinu 6. poljske armije, bio je otvoren. 2. poljska armija bila je zbačena sa njenih komunikacija na šumski i močvarni predeo severno od r. Gorinj, i to je moglo da je dovede u kritično stanje usled nemogućnosti organizacije snabdevanja. Zatim stanje poljskih armija (koje su se povukle prema zapadu) odrazilo se i na moral, kako poljske komande tako i njoj potčinjenih jedinica, potvrđujući još jednom da, sem sitnih uspeha, Konjička armija ne može da se razbije i da se borbe protiv nje svaki put završavaju našim povlačenjem.⁵¹

U toku dana 10. jula konarmejci su u Rovnu, sa svim vojničkim počastima i uz prisustvo velikog broja građana, ispratili na poslednji put svog ljubimca Aleksu Dundića.

Stotine ljudi koji su poznавали heroja ili čuli za njegove podvige, stajale su nemi od tuge pored tek iskopanog groba. Nisko je opustio glavu Dundićev verni prijatelj, njegov pratilac Vanja Špitaljni. To je on, rizikujući svoj život, pod neprijateljskim kuršumima, izneo sa bojišta Aleksino telo, uhvatio i odveo u zaklon njegovog konja. Meni, kao sigurno i Špitalnjom i mnogim drugim, teško je bilo verovati da smo izgubili našeg Dundića, koji je prezirao smrt, ali i strastveno voleo život, i često govorio da će obavezno doživeti punu pobedu proletarijata u Rusiji i oslobođenje srpskog naroda od jarma nacionalne i inostrane buržoazije.

Dundića su u armiji zaista duboko voleli. I kad danas razmišljam o izvorima te ljubavi, ja odlično shvatam da je on nije zaslužio samo ličnom hrabrošcu. Jer Konjička armija je imala veoma mnogo junaka. Meni se čini da je veliki značaj imala i okolnost što je u očima konarmejaca Alekса Dundić bio personifikacija najplemenitijih odlika borca-internacionalca, koji je dobrovoljno došao da se bori

⁵¹ M. Bernacki. *Bitka kod grada Rovno*. Časopis „Bellona“, maj — jun 1925. god. star. 140.

za slobodu ruskog naroda. Dabogme, imale su uticaja i divne osobine njegovog karaktera. Alekса je bio čovek velikog srca, veseo, mio i srdačan drug. On je znao da ceni drugarstvo i bio veoma skroman. Za svoga druga Dundić je bio u stanju da bez kolebanja dâ svu svoju krv, kap po kap.

Neprijateljski metak je prekinuo život vanrednog čoveka, koga je Vorošilov slikovito nazvao — lav sa srcem deteta.

Istog dana, sa vojničkim počastima sahranili smo još jednog divnog čoveka — komandanta 9. odreda oklopnih kola, komunistu, nosioca ordena, Pavla Nikanonrovića Bahareva. Rodom iz Novog Sela, kod Ugliča, on se od prvih dana revolucije sa oružjem u rukama borio za sovjetsku vlast. Ja sam ga upoznao kao dobrog organizatora, hrabrog komandanta odreda oklopnih kola još za vreme borbi kod Caricina. Posle toga on je zajedno sa crvenim konjanicima učestvovao u borbama kod Voronježa, Kastorne, Taganroga, u Donbasu i evo sad na poljskom frontu. Sa bolom u srcu oprostio sam se od ovog hrabrog vojnika revolucije i zauvek sačuvao uspomenu na njegov svetao lik.